

T A R T A L O M

VIII. Irodalmi Humorfesztivál, 2017

▶ 3	GARACZI LÁSZLÓ	
	Onyanyi munyu, avagy bevezetés a kútológia elméletébe	(novella)
▶ 5	ZALÁN TIBOR	
	A költő öltönyben, nyakkendőben nem költő, A költő mackónadrágban és nyakkendőben félköltő	(versek)
▶ 10	SZIL ÁGNES	
	Arról, hogy mi a groteszk	(novella)
▶ 12	FEKETE VINCE	
	Székelőföld,	(próza)
	Mire jó a szex? Egy ifjú patikussegéd kézzel írott, titkos recepteskönyvéből	(prózavers)
▶ 18	NAGY KOPPÁNY ZSOLT	
	Autóink egészsége mindannyiunk érdeke	(novella)
▶ 20	CSIDER ISTVÁN ZOLTÁN	
	Tíz dolog, amit utálok benned, A nép szabad	(slamek)
▶ 25	KISS LÁSZLÓ	
	Tisztelt Miniszterelnök Úr!	(novella)
▶ 29	KISS JUDIT ÁGNES	
	A női princípium, Limericke	(novella, versek)
▶ 32	GYŐREI ZSOLT – SCHLACHTOVSKY CSABA	
	Jácint pere	(jelenet)
▶ 36	KISS OTTÓ	
	Állatok, erdő, bátorság. Laci bácsi rímes állatkalauza	(vers)
▶ 41	DRAGOMÁN GYÖRGY	
	Hagymavágás gyorsan, egyszerűen	(novella)

MŰHELY

Shakespeare Fesztivál, 2017

▶ 43	ELEK TIBOR	
	„Vissza kell térni a lényeges dolgokhoz” – Beszélgetés Kodolányi Gyulával	
▶ 52	KODOLÁNYI GYULA	
	Az idő egészéből	(versek)
▶ 54	NAGY ANDRÁS	
	A Shakespeare-patchwork. Shakespeare a dramaturgián	(tanulmány)
▶ 58	FABINY TIBOR	
	Luther és Hamlet, a wittenbergi diák	(tanulmány)

73	BANNER ZOLTÁN	Élő víz és csatorna. 25 éves a Békéscsábi Művészeti Társaság (tanulmány)
75	LONOVICS LÁSZLÓ	XIII. Békéscsábi Nemzetközi Művésztelep (tanulmány)
78	NAGY IMRE	A Grál és őrzői. Gondolatok Baji Miklós Zoltánnak a gyulai Almásy-kastélyban rendezett kiállításáról (tanulmány)
SZÍNHÁZ		
83	ZSIGMOND ANDREA	A felásott vár tövében Beszámoló a Magyar Színházak XXIX. Kisvárdai Fesztiváljáról (tanulmány)
PAPÍRHAJÓ		
91	PÁL MARIANNA	Egy pár, Vattacukor, Lyukasóra, Úszásóra (versek)
94	MÉSZÖLY ÁGNES	Dalmorka és a napszemüveg; Natti, a bonbonkirálynő (mesék)
97	SZEPESI DÓRA	Mese a fiúról, akinek zöldbab volt a jele – Beszélgetés Dániel Andrással
FIGYELŐ		
101	MÉNESI GÁBOR	„Szemétdomb az egész világ” – Zalán Tibor: Revizorr, Két színpadi játék (kritika)
105	KOLOZSI ORSOLYA	Az apokalipszis táncosai – Kiss Judit Ágnes: A halál milongát táncol (kritika)
107	LAPIS JÓZSEF	Áll a bál – Garaczi László: Plazmabál (kritika)
109	MÓRÉ TÜNDE	Minimalista körkép – Fekete Vince: A világ újra (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

VIII. Irodalmi Humorfesztivál, 2017

Onyanyi munyu, avagy bevezetés a kútológia elméletébe

Tisztelt hölgyeim és uraim, kedves kollégák!

Az időbeli korlátok miatt ez alkalommal nincs mód a *Bevezetés a kútológia elméletébe* című hat-száz oldalas kandidátusi disszertációm teljes anyagának ismertetésére, amit önök minden bizonnyal ugyanúgy fájlnak, mint én magam. Mindössze két téma vázlatos bemutatására kell szorítkoznom, hogy jelezzem, hol tart ma az *elméleti kúttan* diszciplínája. A kútba révedő ember fenomenológiájáról és az afrikai kútelefántok viselkedésének néhány aspektusáról szeretnék beszélni.

Először is tisztázzuk a kút fogalmát!

A kút: víznyerés céljából földbe mélyített gödör, magyarul: egy nedves lyuk.

A kút évezredekken keresztül jelentős szerepet játszott az ivóvízellátásban, itatásban, öntözésben, és csak mellékesen, véletlenszerűen használták az úgynevezett *kútba révedésre*.

A kút ontológiai státusza gyökeresen megváltozott a modern csatornázási technológiák fejlődésével, eredeti funkciói háttérbe szorultak, a kútra halálos csapást mért a csap intézménye. Ma már a kút nem annyira a benne lévő víz, mint inkább a szentimentális vagy turisztikai jellegű *kútba révedés* miatt tarthat számot a tudomány érdeklődésére. Hogy csak egy példát említsünk: a *turisztikai kútba révedés* jellegzetes esete, amikor egy mediterrán kisváros főterén a kútkávéra szerelt rácson át a mélységet fürkészve egy speciális horgászkapó megszerkesztésén törjük fejünket, amellyel a kútba dobott pénzeket ki tudnánk onnan valahogy piszkálni.

Különböző elméletek próbálnak magyarázattal szolgálni a tárgyak kútba dobásának ősi szokására. Az egyik szerint a különös rítus eredetileg az idő mérésére szolgált. A tizenötödik században jegyezték fel, hogy egy Pukker Meszmodovics nevű piréz a házuk előtti kútba dobott egy követ, és amikor hetven évvel később, miután megjárta az Oszmán birodalom összes börtönét, visszatért, és utolsó jártányi erejével a kút mellé hanyatlott, hogy kilehelje lelkét, meghallotta a gyerekkorában bedobott kő koppanását a mélyben, ami ily módon mintegy kiszabta Pukker Meszmodovics életidejét.

Tudjuk, hogy az ember kútba révedéskor az idő természetén morfondírozik, próbálja megérteni a múltat, de vegyük észre, hogy ilyenkor valójában nem az emlékeket, hanem saját jelenbéli tükörképét szemléli a fodrozódó vízen. Az emlékezés csak látszólag irányul a múltra, valójában a jelen aktusa. Az emlékezés nem elfogulatlan, célja nem az igazság kiderítése, hanem az édesbús nosztalgiába zsibbadás kéjes állapotának létrehozása.

Ha a kútba, illetve múltba révedés igazi értelmét próbáljuk kihámozni, olyan fogalmak jutnak eszünkbe, mint önvigasztalás, öncsalás, öntömjenezés, öntözőberendezés.

Emlékezésbe feszülő énünk a múlt zavaros képeiből összefüggéseket konstruál, egyenes vonalú történetet hoz létre, egy szerethető és sajnálható hőst (önmagát) állítva középpontba.

Itt jegyzem meg, nagyon fontos, hogy megkülönböztessük a *kútológiát* a *kútozófiától*, mely a kútra irányuló ezoterikus tanok összessége, és olyasmikkel foglalkozik, hogy a kút tulajdonképpen földbe ástott vízkémény, a kémény pedig kifordított füstkút.

Hölgyeim és uraim, kedves tudóskollégák!

Térjünk át a csak látszólag könnyebb témánkra: az afrikai kútelefántok etológiai szempontú és történelmi bemutatására.

Hérodotosztól tudjuk, hogy már az ókorban ismerték a jelenséget, amint a kútba lógatott elefánt-ormány a nedvességtől megduzzadva mintegy foglyul ejti az állatot. A kút kürtőjébe szorult elefánt ilyenkor addig álldogál ott lehorgasztott fejjel, míg ormánya vissza nem töpped eredeti méretére.

Az etológusok szerint az elefánt ezt a helyzetet egyfajta *ormányválság*ként éli meg. A várakozás keserű óráit tovább nehezíti, ha az arra járó emberek úgy próbálják kideríteni, hogy van-e víz a kútban, hogy az elefánt farkát megtekerik. Ha a fájdalmas trombitaszóba bugyborékolás vegyül, érdemes kísérletet tenniük az elefánt kútból történő kicuppantására.

Sajnos gyakran előfordul, hogy az elefánt nem tudja épen és egészségesen kivárni ormánya lelohadását: ez lehet a magyarázata a szél sepete szavannán távolból is jól látható kísérteties alakzatoknak, melyekről közelebb érve megállapítható, hogy fejükön egyensúlyozó elefántcsontvázak. Ezek igazi eredetéről még ma is sok vita folyik. A kútológia tudományának képviselői egyelőre fenntartásokkal kezelik Érpataky Attila elméletét, miszerint az elefántok fejüket homokba dugó struccokat próbáltak utánózni, és Keskeny Gábor teóriáját is, melynek értelmében az imbolygó csontvázak valójában antigravitációs űrhajók maradványai volnának.

Megemlítendő, hogy az egyik afrikai törzs, amelynek totemállata az elefánt, a csonttornyokat *onyanyi munyunak*, azaz a hősi múlton merengő elefántistenségeknek nevezi, ami megmosolyogtató tévedés, hisz tudjuk (ez az *elméleti kútológia* alaptétele), hogy kútba révedni és a múlton merengeni kizárólag az ember tud.

Itt szeretném óva inteni önöket, hogy az *elméleti kútológiát* egybemossák az *elméleti kutyulógiával*, mely a dolgok összekeverésének tudománya, de *valószínűségi ebtant* is jelent.

Kandidátusi dolgozatom rezüméjeként elmondhatom, hogy a kút fölött görnyedve sóhajtozó homo sapiens alakja kétségtelenül csüggesztő látvány, mert a kútba néző maga is kútban van, az emlékezés és a remény kútjában, sőt, mi, akik a kútba nézőt szemléljük, szintén egyfajta kútba ereszkedünk alá, a kútba néző embert néző ember kútjába, és ha véletlenül minket is figyel valaki, amikor a kútba nézőt nézzük, akkor ez arra utal, hogy kétségbevonhatatlanul kezdünk teljesen megőrülni.

Hogy előadásom végén valami biztatót is mondjak: a múlt megértésére való törekvés melankóliája és költészete kárpótolhat az erőfeszítés hiábavalóságáért: valami fodrozódik a mélyben, energiamezők hullámzanak, zajlik az élet nagy színjátéka, és ilyenkor igenis jusson eszünkbe az elefántimádó bantuk ősi jelmondata: *Agyaraink harcban állnak, az ormány a helyén van!*

Hölgyeim és uraim, kedves tudóstársak, drága kollégák: köszönöm megtisztelő figyelmüket, további szép estét kívánok!

ZALÁN TIBOR ◀

A költő öltönyben, nyakkendőben nem költő

A költő öltönyben,
nyakkendőben nem költő,
csak olyan díjakat
lenyúló hurkatöltő,

beszéde homályos,
hatvan felett már hájas,
hajkurászna nőket,
hév van még, de nem állat.

A költő öltönyben,
akár a sas börtönben,
patronja töltetlen,
és kihűl a szívkatlan.

A költő öltönyben,
nyakkendőben nem költő,
arca összeroggyan,
látszik az emberöltő,

amit bőszerű írással
– vagy mindenféle mással –
szorgosan eltöltött,
mindeközben nem költött.

A költő öltönyben,
nyakkendőben nem költő,
töltött colt és Koltó,
s hozzá a disznófartő.

Tollát vérbe mártja,
így lesz mentve hazája,
s menesztve szerelme,
ha nincs már hozzá nedve.

A költő öltönyben,
nyakkendőben nem költő,
nem veszi észre, hogy
léte milyen csiszorgó,

vállán, azt hiszi, egy
angyal ül, pedig Gorgó –
mikrofonba nyikorog,
s az eredmény dübörgő.

A költő öltönyben,
nyakkendőben nem költő,
talpa alatt hordó,
feje körül szeszfelhő,

whiskyt nyakal, nem bort,
titkon leszarja a kort,
s közéleti költést
mível, így mímél tartást.

A költő öltönyben
s nyakkendőben nem költő,
csak magát olvassa,
így akár a tök fölső

oly' buta, bár ásznak
tartják, és nemhiába,
fesztiválokra jár
Bagodra s Indiába,

bal zsebében lapos
üveg lapul, másnapos
lelkére az hoz írt,
és képére alkonypírt.

A költő öltönyben,
nyakkendőben nem költő,
dühöng, hogy igéje
csak falra kihányt borsó,

és öt üres korsó
hányódik az asztalán,
mivelhog ez a lét
így is, úgy is talány,

józanul elszédül,
részegen meg beleáll,

seggét földhöz veri
ha egy jó jelzőt talál.

A költő öltönyben,
nyakkendőben nem költő,
csiholná a tüzet,
de inkább tűzoltó,

tolla is poroltó,
verslábakat méreget,
kutyaszaros égben
óvatosan lépeget,

s hogy meg ne botoljék,
nyútt agyában ott a fék,
s ha pihenni vágyna,
várja a verskotorék.

A költő mackónadrágban és nyakkendőben félköltő

A költő mackónadrágban
és nyakkendőben félköltő,
egyik fele szárnyas vadló,
másik fele hurkatöltő,

vagy annak a jobbik fele,
a folyton csak kolbászt töltő,
fél haja zsírosan lobog,
rajta pecsétes félöltő.

A költő mackónadrágban
és nyakkendőben félköltő,
fél, hogy nem ismerik fel már,
ha az utcán járva költ ő,

mert hiú hiúz, affele
tart, hogy megeszi a fene,
hogya éppen nem ővele
foglalkoz' a sajtó fele.

A költő mackónadrágban
és nyakkendőben félköltő,
nyomasztja Békéscsaba és
nem menedéke több' Koltó,

múzsája fele egy delnő,
 másik fele majd még felnő,
 díszhímre hajaz, fele-
 ség helyett parfümös felhő

hajtja új meg új kalandra.
 Életét nem teszi rendbe
 így soha, haja belülről
 kócos, emésztése renyhe.

A költő mackónadrágban
 és nyakkendőben félköltő,
 szívében nincs naplemente,
 csak félkelte, és fél kettő,

sem Bergman, sem Pasolini
 nem érdekli, csak Fellini,
 azon nagyokat röhög, mert
 azon nem kell sokat ríni,

magyar vonatkozásban csak
 olyan, mint rozsdásodott csap,
 mely félig foly', félig csöpög,
 amúgy pedig éppen hogy csak...

A költő mackónadrágban
 és nyakkendőben félköltő,
 félig magyar, félig meg tót,
 identitásokat ölt ő

magára, a szerint, mikor
 melyiknek is kedvez a kor;
 ha egyiknek sem, olyankor
 fej lehajlik, s lecsüng az orr.

A költő mackónadrágban
 és nyakkendőben félköltő,
 olykor féligazságokkal
 a világ seggét kitörlő,

gondos homlokán célkereszt,
 melyre a lét fegyvert mereszt,
 s ha elsül, a szép, gondos fej
 halk sistergéssel leereszt,

akárha kerékbe ha szeg
 belemélyed, s izzik a seb,
 félreérthetetlen helyzet,
 mit ő előre nem sejtett.

A költő mackónadrágban
 és nyakkendőben félköltő,
 dudorászása bel canto,
 ha szöveges, már fél kontó,

néhány ropogós, új bankó
 égeti érte a zsebét,
 birkapörköltet majszol el
 ilyenkor, s égi csemegét

utána, légies desszert.
 Háta nem látott fél masszört
 sem, ahogy a gombás körme
 sem bízott pedikörre.

A költő mackónadrágban
 és nyakkendőben félköltő,
 félelem nélküli ember,
 féltéglát zsebében hordó

vézna lény, így megáll szélben,
 így nem éri el a szégyen,
 hogy a forgósél felkapja,
 s a félhold csücskén lerakja.

Horváth Ádám: Panoráma III. (2104; fotó, 104×24 cm)

► SZIL ÁGNES

Arról, hogy mi a groteszk

Kérem, szíveskedjék letérdelni, majd mindkét kezét a tarkójára helyezni!

Úgy.

Máris minden megnyugtatóan rendeződött. Mármost az én számomra. Köszönöm.

Még mielőtt ez a kis performansz kezdetét venné, érdeklődném, vannak-e Önnek jelentősebb, könnyen mozgósítható pénzeszközei. Nincsenek. Hm. Gondoltam. Akkor talán értéktárgyai? Vajon? Ne suttogjon, kérem, kissé nagy szót hallok, és egyensúlyoznom is kell ezzel a géppisztollyal. Legyen rá, kérem, tekintettel!

Azt mondja, hogy ezt én is megtehetném? Nem értem. Magamra folyvást tekintettel vagyok. Kímélem magam. Sosem lehet tudni, mit hoz az élet. A jövő. Vagy akár a következő tíz perc. Például maga most megfordulhatna, és kicsavarhatná a kezemből a fegyvert. Akkor nem is tudom, mit csinálnék. Például tarkón rúgnám, igen, az első mozdulatra. Jobb félni, mint megijedni. Biztosíthatom, hogy acélbetétes bakancsot viselek, pedig nincs elhajlásom semmi szélsőség felé. Talán éppen ezért volt nehéz beszerezni a holmit. Csúf bakancs, de hasznos, és hát az ember adjon a minőségre.

Azt mondta, semmi vagyontárgy? Hát épp az imént láttam, amikor feltette a kezét, hogy milyen kellemes megjelenésű Rolex van. Mindig szerettem volna ilyen. Nagypám Doxáját még '44-ben vették el az oroszok, bizonyára onnan ered ez a kis függőség. Valószínűleg öröklődik a családomban az időmérők utáni vágyakozás. Jobb lesz, ha lecsatolja, mind a kettőnknek kényelmesebb.

Micsoda? Hogy majd levehetem a hullájáról? Ne vicceljen, drága uram! Ezzel kétségbe vonná kettőnk tevékenységének leglényegét! Hm. Két egyenrangú személy beszélget itt, távol a közügyektől, adnak és vesznek, cserélnek.

Hogy mit adok a Rolexért? Hadd hallassak egy nyúlfarknyi gúnykacajt. Semmit. Ön mit kapott, amikor a munkahelyi liftnél előre engedte a főnökét? Semmit, ugye? Nos, vannak olyan finom árnyalatok az emberi kapcsolatokban, hogy úgy mondjam, a kommunikáció során, amikor a domináns és az alávetett fél valamely nehezen körvonalazható energiavonal mentén tárgyakat vagy előjogokat juttat egymásnak. A főmajom választ először húst a páviánhorda zsákmányából, aztán a többi kap valamit, ha éppen jut.

Hogy ezt mind tudta? És ennek ellenére remélt valamit a Rolexért? Igaz is, az órájának, pardon, az órámnak szépségéhez épp megfelelő mértékű ez a súly, a tapintása is kellemes. Fel is csatolnám, de tudja, kissé körülményes a géppisztoly miatt. Kitiltana a cég, ha lábon lőném magam. Ne morogjon, kérem, legfeljebb csak ha lövést hall, és véletlenül pont nem találom el. Akkor nyugodtan megfordulhat, és elsősegélyben részesíthet.

Szóval nem ért el megfelelő eredményeket, erre tippelék abból, hogy még pénteken délután is a cégnél tartózkodik. Ez sajnos arra vall, hogy az eltelt negyven év alatt – annak ellenére, hogy főmajomnak gondolta magát – nem sikerült megfelelő mennyiségű tapasztalatot felhalmoznia. Egy tisztességes életközépi válságra azért futotta? Érezte azt, hogy nem jól választott például pályát? Nem lett volna jobb, ha érettségi előtt az apjára hallgat, és mégis a jogra adja be? Nem akarom, hogy félreértsen, nem várok én választ erre. Csak fölvetem. Van ideje gondolkodni itt, az iroda melletti szloziban.

Azt mondja, nyomja a térdét a padló? Hát kérem, az én helyzetem sem fenékgig tejfel. A pisztolyra már nem panaszkodom, ezt említettem már vagy háromszor. Jó, akkor kétszer. Ezzel az eggyel akkor most már három. És ki sem mondtam azt a szót, hogy géppisztoly. Rendben, akkor négy! De ráér számolgatni – látom, könyvelő vagy valami más mezei droid. Leereszkedhetnék ide a piszoár szélére,

meg is támaszthatnám a kezem, de látja, nem teszem. Szakmai becsületből. Nem, nem kell velem együtt éreznie, csak vázolom, hogy másnak se könnyű.

És mi a helyzet a nagyságos asszonnyal? Azt képzelte, ugye, hogy mindörökre vele marad? Gondoltam. Ezúttal nem bólogatott valami meggyőzően. Láttam ám a meghívót, felkészültem a fész búkon, akárki tarkójához nem tartom a fegyvert. Életünk legszebb napja. Aha. Még a nyakkendőt sem tudta rendesen megkötni. És azóta folyvást csak romlik minden. Egy gyerek... két gyerek... semmi papás-mamás. Így megy ez. Szóval megbánta a házasságot. Iggen. Úgy látom, ezt kijelenthetjük. Szokatlanul elcsendesedett. Ez nagyban levon az izgalmi faktorból. Már persze a részemről.

Szóval a válság megvolt, ki lehet pipálni, meg látom, összeszedett egy takaros kis félrekaraktert. Öltönyben, bakker, harminc fokban. Mellény is van? Akkor meg sem rugdosom, elég az magának, amit magával cipel. Azt mondja, inkább hagyjuk abba? Hát mit tetszett gondolni, mégis milyen az a túszzedés? A kötelesség nem rózsaságy. De nézzük a jobbik oldalát: itt tartózkodunk a hűvösben, miközben a nép egyszerű fiai a pusztán robotolnak, vagy a szupermarketekben töltik fel a polcokat, görkorsolyában. Annál ez is jobb.

Mindjárt itt a munkaidő vége, jön a hétvége, már csak a takarítókat kell elhessentenem. És nem panaszkodhat, vize is lesz. Látja, nem vagyok én olyan kegyetlen, mint amilyennek gondolt.

Hogy azonnal adjam vissza az óráját, ha már a telefonját elvettem? Miért, annyira fontos, mennyi az idő? Most tényleg hisztizni fog? Mi lenne, ha egy komoly problémával találna szemben magát? Lám-lám, a kis függőségek! Még ez is. No, de maga tudja. Látja, visszaadom a kis ketyeréjét, csak hogy megnyugodjon. Letelt a tíz perc. Sőt. Visszateszem a derékszíjamba a bilincset. Micsoda egy méregzsák! Akár fel is kelhet. Nem, nem lövöm le.

Nagyon-nagyon vigyázzon. Maga nem volt katona?! Nincs kibiztosítva, de ha ilyen időtlenül hadonászik, még belém pörköl. Hogy igazi-e? A legigazibb igazi, első osztályú csempészáru. Fogalmazunk úgy, hogy véletlenül esett le egy teherautóról, én meg ijedtemben hazavittem, nehogy valaki más emberéletekben tegyen kárt. Kerülhetett volna rosszabb kezekbe is, higgye el. Pillanat, még szét is kell szerelnem, hogy beleférjen a sporttáskába – remek, hogy itt nincsenek kamerák. Ne kérdezze, honnan van, úgyse mondom meg. A többiek se firtatták.

Hogy miféle többiek? Hát nézze, megmondom az igazat. A barátai. Akartak egy jó kis meglepetést a negyvenedik születésnapjára. Hogy majdnem összetojta magát? Kérem, kérem, ez igazán magánügy, mellel, mint látja, a legjobb helyen voltunk a probléma megoldásához. Körültekintően választom ki a helyet. Mindig a mosdót, mert egyszer megesett... nem, ezt mégsem fogom elmesélni. Első a diszkréció. Nyugodtan használjon keresetlen kifejezéseket, az indulatokat minden esetben le kell vezetni. Akár rajtam. Szidjon csak nyugodtan, majd hátat fordítok, arccal leszek a számlatömb felé.

Hogy mindezt miért? Minden szakmában, ha úgy tetszik, hivatásban elérkezik a kiégés ideje. Nálam is. Ha nemigen tudunk már újat mondani az ülések során, a klisék ismétlése helyett átrendezzük a kulisszákat. Remélem, ha most meg is lepődött valamelyest, az általam felvetett gondolatok később majd a javára válnak.

Azt mondja, segíthetnék magának? Aligha vélem úgy. Erre megfelel egy hagyományos pszichiáter. Tudja, azt hiszem, újra meg kell töltenünk tartalommal a XXI. század kiüresedett formáit.

Székelyföld

Árvalányhaj nyílik mindenik ablakban. Vagy muskátli. Ha nem egyik vagy másik, akkor csak az egyik, de a másikat, mondjuk, az árvalányhaját, természetik is ott a zöldségeskertben. És a mezőkön, erdőkön. És azt meg is eszik. Nem ők, hanem Budapesten, a Michelin-csillagos vendéglőkben. Erdélyi széna! Pohárka *Erdélyi anyák könnyeivel* felszolgálva! Az 52 fokos szilvából! De csak egy-cseppcsekét belőle, mert drága. Ha nem eszik is meg, akkor biztos megisszák. Az asszonyi szólás-mondás szerint: még a ködöket *es!* A házak mind kürtőskalácsból vannak. A kapulábak, jobbról és balról, felállított töltöttkáposztákból. Csak az istállók, a melléképületek épülnek olcsóbb kenyértésztából. Mondjuk, pánkótésztából. De azokon is, mint egyébként a cukortól, mint hótól ragyogó tetejű házakon (meg a kapulábakon), egytől egyig, mindeniken vitézkötés. A bejáratnál. És mindenik bejárat székelykapu, természetesen. A haszonállatok pedig mind harisnyában járnak. Télen. Székelyharisnyában. A bikák. A teheneken csak egyszerű fekete-piros szoknya van, köténnyel, cseppszel a fejükön, és hárászkendővel a hátukon, ha nagyon hideg van az istállóban. Mínusz harminc fok alatt. Ilyenkor kinn már nem is mozog senki. A kürtőskalács mindkét vége befagy, a töltöttkáposzták pedig mint egy-egy süvegcsukor, úgy meg vannak merevedve. Ülnek bent az emberek a házban, nézik a Duna tévét, a nők énekelgetnek közben, népdalokat, a férfiak pedig, hogy hasznosak legyenek, vitézkötéses székelyharisnyásan, subában, beretváltatlanul alusznak a sublót mellett. Vagy a kemencepadkán. A gyermekek meg, az elemisták, házi feladatot írnak, mert iskola sincs ilyenkor: *A csíksomlyói búcsújárás elméletben és gyakorlatban, avagy identitáskeresés és identitásválság a határon túli magyaroknál*. Ez a címe. A tanító néni adta fel. A füzet természetesen, kívül-belül, az is székelyharisnyás mintával van kihímezve. A borító. A kisfiúk. A kislányoké? Az is. Amikor befejezték a házi feladatot, már jócskán benne vannak a délidőben,

húzzák a harangokat is, a kicsikét is, és a nagyot is, a székely himnuszkalimpálva ki ezek szálló dallamával. Ebédidő!, kiáltja el magát az édesanyjuk, de csörög egyet mobilon is nekik, azt is székely himnusz-csengőhanggal. És máris hozza a szalonnát meg a pohárka szilvapálinkát, esetleg köményes pálinkát, a gyermekeknek, mert a szilva nekik még túl erős. Hogy szokják. A palackon természetesen székely népviseletbe öltözött pár, férfi és nő képe. Horgolva. Táncolnak önfeledten. Valahol egy domb tetején, az is lehet, hogy pont a somlyói nyeregben, de közelben a Nyerges-tető is látszik, nagy csaták helyszíne, szabadságharcoké, sok-sok apró fakereszt jelzi ezt, fellobogózott kokárdákkal, újabban kőből készült „kopjafa” is!!!, de a csíksomlyói kegytemplom is ott van a háttérben a két tornyával, kicsivel hátrébb működő szélmalom, alatta jókedvűen eszegetnek, beszélgetnek, kortyolgatnak az az emberek, miközben találós kérdéseket, közmondásokat és szólásmondásokat mondanak egymásnak. Még odébb hegyi patak hűs vize árad, szomjúhozó szarvasok hajolnak fölé. És egy vadász is elmereng hosszan, neki is vitézkötés van a zöld nadrágján, meg a lelkén is, és a távolba néz. A puskája nincs megtöltve. Medve ellen úgymint mindegy. És mindenki székelyharisnyában van itt is, akárcsak az innen mintázott falvédőn, a tisztaszobában, ahol ötvenes ballonokban a mindennapi betevőt, a szilvapálinkát szokták tárolni, no meg a szívekben-lelkekben is székelyharisnyás mindenki. (Aki nem, annak a kitűzője az.) Ember, állat, hegy, völgy, patak, egytől egyig. Ebéd, nem megmondtam?!, kiáltja még egyszer kedvesen az édesanya. De már nem is nagyon kell, mert esznek a gyermekek, mint a farkasok. Bicskával, természetesen. A vegetáriánusok halasbicskával, a nem vegák pedig a szokásossal. Desszertnek ma kivételesen vattacukrot falatozunk, mondja jókedvűen az édesanya. Akinek van bicskája, teszi hozzá tréfásan évődve. De tudom, mindenkinek van, mosolyodik el kedvesen. Csak a kislányoké kisebb. És milyen jó, repes az öröm az anya hangjában, hogy együtt van a család! Olyan, de olyan jó! Ám az édesanya máris siet vissza kenyértésztát dagasztani. Az édesapa pedig másik oldalára fordul a subáján, és meleg báránkákról álmodik, meg Tamási humoros, székely hőseiről ebben a csodálatos székely családban, ahol folytatják a gyermekek is a fogalmazást, hogy aszongya: csodálatos, csodálatos család, nálunk mindenkit Ábelnek hívnak, csak Édesanyám egyedül Áron. De volt egy dédnagyanyánk, állítólag, apánk szerint, őt egyedül Reginának nevezték. De utána mindenki Ábel lett errefelé. A faluban is. Ünnepnapiokon mindig együtt vagyunk, nevetünk,

kacagunk, mosolygunk, ajándékokat adunk egymásnak. Én például egy disznóölő kést kaptam apukámtól, Ábel húgom egy nagy-nagy pálinkafőzőt. Édesanyám is. Csak az övé rézből volt. És egy kicsivel nagyobb. Vasárnaponként, amikor jó idő van kint, csak mínusz húsz fok, mindig elmegyünk szobrot avatni. Vagy azon a csütörtökön, amelyikre a nyár nálunk esik. Múlt héten is felavattunk egy kicsi Wass Albertet! Jövő hét végén egy másik kicsit avatunk. Úgyszintén Wass Albertet. A fehérnépek viszont ide nem jönnek, mert ők mint mindig, ilyenkor is dolgoznak. Jókedvűen, jó szívvel, jó lélekkel kenyeret dagasztanak, közben pedig, úgyszintén jókedvűen, jó szívvel és jó lélekkel népdalokat énekelgetnek. Néha-néha meg-megállnak és közmondásokat, szólásmondásokat mondanak. A mi édesanyánk, két-három szólásmondás után most éppen ezt énekeli, a Bugyi-testvérektől: *Híd alatt, híd alatt, a Margit-híd alatt...* Erre jobban, ritmusosabban megy a dagasztás is. Apánk pedig jókedvűen horkol.

Mire jó a szex?

Egy ifjú patikussegéd kézzel írott, titkos receptkönyvéből

Kitűnő gyógyír, ha szeles puffadásaink, asztmá s dugulásaink vannak, mindenféle orrspriccek meg egyéb ravasz technikák nélkül azokat a testrészeket (is) könnyűszerrel kidugja. A szépség ingyenes kezelési módja. A haját fényessé, a bőrt simává varázsolja. Akkor is, ha már nagyon nem az. A férfiak haja pedig, a női kezek heves simogatásától fényesedik. A kopaszoké főleg. Csak ott a bőr lesz olyan fényes, mint a kuplerájok rézkilincse.

Csökkentheti a bőrbetegségekre való hajlamot, a bőrhibákat, a pattanások számát (népi bölcsesség: ha patlanásos, akkor rég nem vót fehérnép!), kezeli a bőrkütiéseket. Megelőzheti

a repülőgépen való utazás veszélyeit. Is. Ha nem ülünk repülőgépre. A szalmazsák- vagy matracdöngönyözés sel együtt járó izzadás tisztíthatja a pórusokat, ragyogóbbá teszi a bőrt.

Nyugodtan bezabálhatunk estére rendesen, mert ha egy padlórengető tarararával ajándékozzuk meg magunkat, meg természetesen a hölgyet, az legalább annyi kalóriát a szemétre vág, mint amennyit a szalon nával és vereshagymával előtte felhalmoztunk.

Hacsak nincsenek benne szélsőséges ínycségek, mint a kikötés, vagy a fojtogató dolgok – az egyik legbiztonságosabb sport (a távirányítózás mellett), amit valaha űzhetünk. Kifárasztja, erősíti, edzi a testünk szinte minden izmát. Akárcsak a kaszálás. Csak ezért nem jár napszám. Sokkal élvezetesebb, mint az egész napos fűvágás a tűző napon, mint a pityóka szedés, vagy akármilyen nem szeretem fizikai munka. (Egyébként mindenik munka ilyen!) És nem kell véget nem érő köröket járnunk, magunkat, elnehezdedt testünket vonszolva, kínozva szaladást imitálnunk az este beállta után a stadionban, hogy a hátul, meg a szinte mindenütt megtelepedett zsírpárnákat valahogy ledolgozzuk.

Aki egész nap tört-zúzott a környezetében levő lelkekben a nyomott hangulatával meg a nyers beszéléseiével, az ilyenkor teljesen megkönnyebbül. Vége a Depresiunea Transilvaniei nevű népbetegségnek röpket egy-két turnus után. Ráadásul

felszabadítja a test endor
finját (nem félreérteni! az
egyenesen lelohasztja!) a véráramlatban, így a közér
zetünk olyan
lesz, hogy madarat lehetne velünk fo
gatni: állandóan mosolygunk,
még álmunkban is, és – akárhogy is é
lünk – jó
létérzésünk támad, még ha röpké
időre is.

Minél többet ugrasz fejest
ebbe, annál jobban mennek ez
irányú ismerkedéseid. A ...ban aktív emberi test óriási
mennyiségű kémiai anyagot bo
csát ki. Ami olyan,
nem kézzelfogható, ám mégis létező valami, amit a testünk kir
agyog, kis
ugároz ilyenyszerű aktivitásaink során. És az ilyen il
latok,
ha megérik, valósággal megőrzik az ellenkező
neműeket.

Depi Asszonyosság messze táv
ozik, és nem kell felírja azt a házio
rvosunk, mert egy-egy fergeteges pa
rti teljesen ingyenesen adagolja
nekünk a nyugtatót. Egy doboz Diazepam nem ér
annyit, mint egy...

Gátolja a fogszuvaso
dást. Ha rendszeresen csók
olózik az ember, ami ilyenkor elkerülh
etetlen, akkor nem fog megszuvasodni a foga.
Aki hiszi, hiszi, aki nem,
nem. Ha szuvas fogú embereket látunk az
utcán, a bol
tban, jusson eszünkbe, hogy ezek bizony nem csókolózta
k eleget életükben, és nem volt, ami lemarj
a az oda nem való dolgokat a f
ogakról, ami csökkentse a szuvasodást okozó savak magas szín
tjét,
és megelőzze a fogkő kialakulását. A szilvapálinka rendszeres használata
pedig nem volt elég
hatékony.

Enyhíti a fejfájást. Olyan vérbős
éget okoz, hogy majd szétpatt
annak
bennünk az erek, enyhíti a fejfájást, oldj
a a bennünk levő feszültséget.
Van is amit oldania mindig. De csak akkor enyh
ít persze, ha van szerencsénk
egy rendes nagy oldásra meg kötésre, kötésre meg oldásra. Ha a lenti fert
ály
is végre-valahára üzembe lép.

Javítja a lé
gzést. Szénanáthásoknak különösen javal
lott. Az az öt-
tízperces heves, lev
egőért kapkodó szuszog
ás olyan tisztára takarítja a
járatokat, mint annak a rendje, tüdőnkéből is kifűjtatjuk ezalatt a rengeteg
felgyülemlett nikoti
nt, no és a gyomorból a bor- meg a pálinkagőzt.

Lóránt János Demeter:
Kleinefische-guteFische
(2008; olaj, fa; 76 × 45 cm)

► NAGY KOPPÁNY ZSOLT

Autóink egészsége mindannyiunk érdeke

Jó estét kívánok, ma reggel hozta be hozzánk az autóját, hogy cseréljük ki a jobb hátsó féklámpa izzóját. Nos, jó hírem van, uram, munkatársaink minden szakmai tudásukat latba vetve, nem kis küszködés árán, kicserélték. Nézze, tudom, hogy azt mondtam, ingyenes lesz a beavatkozás, mert ez rutinművelet, és ezzel ügyfeleket szerzünk, illetve tartunk meg, de Önnek is be kell látnia, hogy a felmerülő bonyodalmakra való tekintettel ebben az esetben kénytelenek vagyunk elkérni bizonyos javítási munkálatok árát. Hogy miért?

Azért, kérem, mert az Ön autójának olyan ravaszul elrejtették a lámpatestét, hogy fel kellett emelnünk a kocsit, és még így sem fértünk hozzá. Ezért átszállítottuk az anyaműhelyünkbe, ide csak a tréler húszezer volt, és specialistát is kellett hívni. Ő aztán egy daru segítségével hozzáfért, de természetesen a darust is meg kell fizetni, az még egy tízes. Szerencséje van azonban, mert tudtam nagyon olcsó, észak-koreai (de kiváló minőségű!) izzót szerezni, ezt beszerzési áron magának adom, így csak ötezerbe kerül. Én nem keresek rajta semmit, de számunkra mindennél fontosabb, hogy ügyfeleink rendelkezésére korrekt kiszolgálással és pontos, követhető elszámolással álljunk. Ha már itt volt az autó, megzsíroztuk a kormánykereket, az ablakokat, ablaktörlőket, ablaktörlőlapátokat, ja, azokat nem, hogy ne nyikorogjanak olyan hangosan, erre külön költséget nem számolunk fel, már Laci, a szervizvezető kezelője árának kivételével, mert azt szegény zsírzás közben bezsírozta. Nem, nem zsírozás, ezt mi az autós szakmában zsírzásnak nevezzük, hadd tudjam én ezt jobban, uram. Hát, az a helyzet, hogy ez egy márkás, német kezelő, akkor vette, mikor a Mercedesnél dolgozott Stuttgartban. Újonnan négyszáz euró, de tekintettel arra, hogy a térdén volt már egy olajfolt, elég, ha csak háromszázötven eurót hoz be, igen, igen, jó, most mondja Laci, hogy ha lehet, euróban tessék hozni, mert nincs ideje váltani, annyi kocsit javít mindennap, meg rajta is veszene, nagy az árfolyam-ingadozás.

Na, de miért is telefonálok? Ja, igen. Azt akartam megkérdezni, van-e Önnek gyereke. Kettő? Na, ez derék. Hát, uram, rossz hírem van. Én ebbe az autóba gyereket be nem ültetnék, semmi pénzért. Hogy miért? Azért, kérem, mert a fékek olyan állapotban vannak, hogy bármikor beleszaladhatnak egy fába vagy egy másik autóba. Én, uram, maximalista vagyok, én ezt az autót a forgalomba ki nem engedhetem így! Nem, nem kell eldöntenie, mi már kicseréltük, csak szólok, hogy mennyi pénzt hozzon. Hát, ugye, volt a fékbetét, az nagyon elkopott, de ha már cseréltük, tárcsát is cseréltünk vele, elől, hátul, ahogy kell. Na de kérem, most úgy fognak a fékek, mint a satu, pontosan ott tud megállni, ahol szeretne. És magának, de csakis magának most kétszázezerért megszámlálom az egészet. Arra kell kérnem viszont, hogy senkinek ne mondja, mert akkor az egész város nálunk akar fékbetétet cserélni, tárcsástul. Igazán nincs mit.

De visszatérve a gyerekekre: hányan is vannak? Ketten? És hány évesek? Két és fél meg ötévesek? Isten éltesse őket, mondom én is mindenkinek, hogy a gyerek az egyetlen igazi befektetés a mai világban, busásan megtérül... micsoda? Hogy az autószervez is? Jó vicc, Móric. Ne tudja meg, egyik napról a másikra élünk. Még szerencse, hogy a saját kocsimat kedvezményesen meg tudom

javíttatni Lacival, aki olyan korrekt ember, hogy csak azért vesz el pénzt, amit tényleg megcsinált. Igen, a gyerekek... Nos, kérem, az a helyzet, hogy az akkumulátora is annyira el van fáradva, hogy bármikor megadhatja magát. Aztán gondolja el, hogy ha mondjuk, télen elindulnak kirándulni, és az autó megáll a hegy tetején, és Önök ott fagynak meg a kocsiban, persze nem Önökön van a hangsúly, hanem a gyerekeken, akik szintén megfagynak, és akkor kiszállnak, és jönnek a medvék, farkasok, és felfalják Önöket, de főleg a gyerekeket... Jó, jó, most nyár van, de akármikor lehet tél, a mai világban ez már hipphopp megy, és igenis van medve, a múltkor is átjött egy Szlovákiából, és azt hallottam, Erdélyben ezrével vannak, és a medve olyan állat, kérem, hogy ha egyszer jön az őszi vándorlási időszak, hát elindul, és meg sem áll Afrikáig, de ahhoz, hogy Afrikába jusson, hazánk is át kell kelnie, és már kész is a baj, ugye.

Lényeg a lényeg: magának, de csakis magának szereztem egy használt akksit ötvenért, de csitt. Na, lássuk csak, mi van még... A gumikat mondtam? Nem. Tükörsimák. Hiába jó a fék, ha a gumin nincs rece. Ezért azokat is cseréltük, kétszáz lesz, igen. Aztán feltöltöttük az ablakmosótartályt, hagyja csak, ne köszönje, tízezerért tékápe ajándék, ingyen fékhatást mértünk, és bónuszból Laci kiporszívózta a kocsit a Molnál, így csak ötezret kell érte fizetni, mert annyit dobott be a porszívóba. Azt kéri Laci, hogy ha lehet, ne százasokban hozza, mert azoktól kiszakad a kezelője zsebe. Ja, itt mormogja, hogy mikor a Mol felé ment, egy kicsit összezsírozta az ülést, mert ugye, nem volt másik kezelője, de visszafelé már egy zsákot terített rá, azért nem számol fel külön semmit.

Na, várjuk szeretettel, itt a kulcs meg a forgalmi, ha jól számolom, mindössze félmilliót kell magával hoznia, plusz az eurót euróban. A jó szó ingyen volt.

Tíz dolog, amit utálok benned

levél Batmannek

Jaj, Batman, utálok hogy mindenbe belevágasz,
de semmit sem fejeze
Szóval, hogy mindig van egy isteni visszakérdés arra
a nietzschei felele-
(*tremolo tralala:*)
„Nem élek?”
A vének is angyali arcot vágnak,
nézd,
vágnak egy angyali arcot –
éppen egy angyali arcot vágnak,
nézd.
Csak nézd. Zene nincs.
Nem segít a lábdob.

Utálok benned, hogy gyáva vagy –
te gyáva, te miért nem utálod?

Utálok, hogy Sznob Herceg vagy,
a restivécén (ha jó napod van: Petra von) Kanttal kefélsz,
vagy valamelyik másik sexy motherFoucault-val –
mintha te döntenéd el, mi legyen ebből,
sanyarú előjáték vagy keserűkönnyes utódal.
Csodálkozol a hedonistán, s nem érted?
Most miattad szakad rád a fregoli, Pistám, vagy teérted?
És mint aki egy visszatérő rémálomból felébred,
hát, úgy öblítenéd le ezt a nagy-nagy ijedtséget
egy kis panaxszal vagy xenexszel,
mielőtt még az öblítene le téged.

Utálok, hogy ennyire jó vagy a nőknél,
hogy így megy a sármod.
Mármint, nem is ezt utálok igazán,
hanem, hogy mégse mered elhagyni a biztonsági sávot,
mert óvatos vadász vagy, szerinted mindig favorit Fárosz.
Hogy mielőtt belülről akasztott ember lettél volna,

önként alliteráltál oda minden
figidi-fomorú fűzfához.

És ha már itt tartunk, nehari, de utálok,
hogy azt hiszed, hogy szeret még.
Illetve, hogy azt hiszed, hogy tudna úgy szeretni,
ahogy szeretnéd, hogy szeressen.
Meg hogy neki majd biztos nem az lesz a célja,
hogy mint azt a kinyúlt, hét helyen lyukas, vérfoltos alvópólót,
úgy magáról még ma téged is örökre levessen,
aztán a szemébe kibasszon.
Jól van, Batman, hagyd csak el magad.
Ebédre talán benéz majd Embólia kisasszony,
és lehet, hogy vacsorára is itt marad.

Ezt is utálok benned, hogy ilyen vagy,
hogy örökre, meg vér, meg szerelem
– szóval utálok, hogy pátosz.
Aztán egyszer csak rászoksz.
Egyre halkabban, de azért még mormogod,
hogy „ezt a tüdőbajos országot én azért mégiscsak szeretem”
csak közben egyre hangosabban baszokrákogsz,
jaj, bóbíta Batman.

Utálok, hogy a színpad neked egy soha nem elég forró crackpipa.
tudod, hogy „addig szívom addig szívom 'míg van”
és hát *addig mindig addig mindig lesz is*,
szóval addig mindig lesz is hiba,
amíg az évi rendes ártónap környékén direkt hibaheteket tartasz.
Van hibakása, hibamáj, hibatepertő, hagymás hiba...

Utálok, hogy még a hibát is hibával eszed. Hallod?
Te miben hiszel? Hiszel a repülő macskakőben?
És mondd, ki lesz a bajnok?
A kintornás Kinntakony vagy a bennfentes Benfica?
Akarsz a kapus félelme lenni a tizenegyesnél?
Most nem lesz hiba vagy lesz hiba?
Most nem lesz hiba vagy lesz hiba?

Utálok, hogy a te varázslód valahogy
mindig rosszkor töri el a pálcáját.
Ha átok lennél, magadra küldenélek,
hogy „csicsibú-csicsibú, szállj hát rád!”

Utálok, hogy bármennyit iszol belőle,
a méregpohár neked mindig félig teli,
ami nem csoda: odabent a húsdod még

mindig ugyanaz a régi füves tréningeli,
 aki pár hete valahogy rajtamaradt valami szintetikus kimdzsongun.
 Azóta félóránként méri a szerotoninszinted.
 „Nem nő?” „Nem nő.”
 „Nem nő?” „Nem.”
 „Nem nő?” „Nem nő.”
 Csak csökken.”
 Esténként meg együtt nézitek a Natgeón,
 ahogy a koalák önfeledten gyaknak.
 De neked már nem is ettől áll fel,
 hanem hogy miközben befordulsz a hűvösfehér falnak,
 a (lassacskán már tényleg esedékes) kihalásukra gondolsz.

Weöres farok

bóbita bóbita Batman
 hajkoronád kicsit őszes
 csönded a csönded a joker
 de mondd ha te nem ki a győztes

bóbita bóbita fattyú
 lenge a penge az ének
 lenge a penge az ének
 elég-e a szíve levélnehezéknek

lenge a penge az ének
 bóbita bóbita fattyú
 rút az a kiskacsa tényleg
 de semmi esetre se hattyú

A nép szabad

levél Lócinak

Kedves Lóci,
 a zuhany alatt már egy hete csak a hazámra gondolok. A zsebedre vágott hazámra,
 ami csak várja, hogy eltűnjön a környékről a végzet ezerkettes akvamarinkék Daciája.
 De tényleg: ott ül a zsebben az ország, az arcán rákényszerített kényelem,
 és csók és könny és takony – mielőtt rászáradna, szétkenem.
 És ha elég erősen feszítem, a zseb a varrás mentén talán szétszakad,
 hiszen a nép szabad, a nép szabad, a nép szabad, a nép szabad.

A nép: szabad. Hát, ilyen lehet valami belső muss-ból írni –
 hogy még az egyre erősebb „tutti, avanti, Benito Mussolini!”
 se nyomja el, hogy „szabad a nép!”
 És hogy szabad-e sírni? Szabad. Mutasd a feketelistád!
 Mitől rezelnék még mindig így az old school kommunisták?
 Hát a new school kommunisták?
 Hogy nem volt kegyelmi pillanat, csak megfagyott és úgy maradt
 a rendszer kinn, a fregolin? Ha mocskos, vegyél föl tisztát, aztán viszlát!

Lóci,
 én elhiszem, hogy tényleg jó volna Mallarmét fordítani,
 de attól félek, jobb volna inkább allarmot ordítani, hogy
 „Mayday! Mayday!” A könnyedség nem játszi:
 mióta rámentél a spicy-ra (vagy rád ment a spicy),
 már nem az aranytartalékod, hanem a pupillád a svájci.
 Tudod, olyan semleges. Én mondanám, hogy nem látszik, de látszik.

Hát, akkor lássuk, ma este mit tolnak a konkvisztádorok!
 Szerintem én egy ragrímmelel is jobb vagyok, mint a Jobbik-káderek,
 és ha az én jobbik részem ide is már csak szopni vánszorog,
 akkor léci, Lóci, legalább intézd el, hogy szexi részeg legyenek!
 Mint te múltkor az álszent páleszoktól, meg a félszeg jégerektől,
 hát, úgy fordulsz a fal felé ezektől a „rettenetes gyerekektől.”
 Se bű-, se báj, se kétség, hogy itt a négynegyed, az négynegyed.
 Te, ezek tényleg majdnem úgy csapatják, mint azok a négerek, nem?
 Csak ezt már megírta Eminem kábé 15 éve.
 Amúgy néha tényleg olyan vagy, mint Eminem elmúlt 15 éve,
 mármint, nem olyan technikás, hanem, hát, tudod: kusza.

FELCSÚT. TATABÁNYA. ÜLLŐI. SZUSZA.
 FELCSÚT. TATABÁNYA. ÜLLŐI. SZUSZA.

Álmaimban Koppány visszaint. Négybe vágott stadion.
 Ez nem a papírforma, haver. Ez a forma csak rajtamaradt a papíron.
 A legrosszabb hétfőm jobb, mint a te legjobb szombatod –
 tudod, mikor egy húszasból végigvitted a Mortal Kombatot.
 Most mit nézel, mit magyarázol? Ne magyarázzál!
 A nemzetközi helyzetre, ha látnál, beparáznál.
 Jön a helyzetközi nemzet, jön a kétely, meg a szájjár,
 jön a bennünk élő Kádár. Lézer? Lázár.

A zuhany alatt már egy hete csak a hazámra gondolok. A zsebedhez vér tapad –
 de a nép szabad, a nép szabad, a nép szabad. A nép: szabad.
 De a nép, ha nem vigyáz, hát nem leveri megint az asztal széléről azt a kurva bögrét?
 Úgy megkésztí a röglét, a tévészop-öröklét...
 A zsebemben kétszáz forint, két szál cigi, bőröm alatt meg pulzáló nonszalansz.
 De azért ugye, voltak boldog perceink? De azért, ha végre elhagysz, ugye, ott maradsz?

Már egy hete csak a hazámra gondolok, mindig. A zsebedre vágva várja,
 hogy befizessétek egy vidám vasárnapi vaszektómiára.
 „Zsákutcás magyar történelem, eltorzult magyar alkat.”
 Szabad a nép, akár beszélhetne is, mégis, mint aki meg van szeppenve, csak hallgat.

Már egy hete csak a hazára gondolok. Mindig. A zsebre vágott hazámra.
 A nép szabad, csak a szíve orrnehéz: egy rossz fogtömés feszíti.
 Így várja, hogy eltűnjön még környékről is a végzet ezerkettes akvamarinkék Daciája.
 Hogy eltűnjetek. Mert a nép szabad. A nép szabad. A nép szabad.
 Akkor is, ha ezt már nincs hová megírni.

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Csapat, vigyázz!

Alulírott etika-osztályfőnök szakos pedagógus tájékoztatóképp és főleg tisztelettel jelentem, hogy iskolánk 9. E osztályos tanulói ez évi osztálykirándulásukat a mesés Balaton-parton: letudták. Tavaly is nagyon élveztük a – ha jól emlékszem – tatabányai tó kínálta családi látványt és kikapcsolódást, de idei üdülésünk mindenben túltett.

Már amikor Fehérvár után a szelíd lankák kies vidékén kanyargott velünk a vidám kis gőzös, és megpillantottuk a messze elterülő Balatont, elhatalmasodott rajtunk a hála. Mindez fokozódott, miután aznap fürödtünk, bekentük egymást, és a gyerekek röplabdáztak. Én például nem vagyok jó se röpi, se bekenésben, viszont nagyon szeretem a focit. Nem dicsekvéssel mondom, de még olyan gyerek voltam, amelyet a madártej meghajt, mikor fölfigyelt rám, és leigazolt a német válogatott. Mire fölcsúdtam, már ott pattogott mellettem egy echte germán laszti, plusz müncheni stadion. Nem tudom, ez Önnel előfordult-e valaha, mármint hogy egyszer itt volt, aztán meg, hipp-hopp, ott, de nekem állati jólesett. Az első fecskék egyike lehettem, akik felismerték, hogy mesés karriert külföldön csinál az ember. Puskás se nímánd, de a különbség jól látható: Spanyolország rossz, Németország jó. Fölírelésem nyomán a suliban körberajongtak a csajok, a szüzességem azonban később vesztettem el (egyszer majd azt is megírom Önnek, hogyan). Üstökös-ként lövellő karrierem dacára a német válogatottbeli tűzkeresztségen a házuk előtti kispályán estem át, amit megfeszített munkával derék magyar emberek, úgynevezett szomszédok tapostak egyenletlenre. Mesés mérkőzés volt, a szüleim voltak a B-közép, lázasan unatkoztak a kocsifeljárón. A szomszédok is jó fejek voltak, bográcsoltak és vedeltek, de sajnos lehalkították a zenét, amit a generációs, illetve politikai különbségek számlájára írtam. Különösen Pali bácsi méltatlankodott, neki egy néger ne énekeljen. Mer' mi menjen, 100 Fok Celsius? Az első, amit megtanultam a mesés idegenben, hogy egy virtigli német játékos meccs előtt ostoba, de hangos diszkózenére melegít. Így tettünk mi is, tátogva ordibáltuk egymásnak a taktikát a Coco Jamboóra. Német csapattársaim közül sajnálatos módon senki nem jelent meg a meccsen, őket lakótelepi srácokkal pótoltuk. Az akusztikai közeget illető félreértést én profin menedzseltem, egy anyuka viszont totál kiborult, hogy hátulról fölruágtam a fiát. Hogyan magyarázza el egy anyukának, Miniszterelnök Úr, hogy a fritzekkel ne packázzon? Milyen német hátvéd, amelyik hagyja meglógni az ellent? Szalad a hülyegyerek a bodzafák alatt, aztán visítva fetreng, csak mert összerúgták a bokáját. Mit kezdjünk azzal, akinek fontosabb a matek ötös, mint egy jól eltalált szabadrúgás? Minek jön ide az ilyen, minek él itt?

Na, de a Balcsi! A bár tulajdonosa fel akarta szedni egyikünket. Sokat nevettünk. Este a Hotel lenyűgöző magasba nyújtózó fenyveseinek horrorisztikus, ámde mesés rejtekében élveztük a Balaton nyújtotta kényelem minden örömét, főleg hintaágyait, főleg auláját, főleg a Noé Báránya Éttermet. Mózes? A fölkinált kétfogásos vacsora is mindennemű igényeknek megfelelő volt. Szégyenlősen mondom: kielégítő. Köszönjük! Az esti beszélgetések megerősítették a koherenciát, szólt a zene, de itt nem volt hangerőcsökkentés, a tulaj csak öntötte az olajat a tűzre. A múzeumokat kicsaptuk, mint a taknyot, és nem hajóztunk el az apátságba sem, de ígérem, ezt alkalmas időben, illetve alkalmasint pótoljuk. Láttunk mókust!

Oroján István: Metszéspont (2013; vegyes technika, vászon; 60 × 90 cm)

A szalonnasütés vidám dal hangjait csalta elő gyermekeinkből, kart karba öltve énekelték, hogy Magyarország halk szavú. A bár tulajdonosa is leült közénk. Rózsaszín ingét a köldökéig kigombolta, mert balatoni nyár, és érezte velem, hogy ő tulaj, én meg suttyó, téeszelnök-ivadék, gumicsizmás szarparaszt vagyok, aki a Nyugati pályaudvart is Keletinek mondja. Prima lesz a nyár, van jegye a bécsi Guns n' Roses-koncertre. És hogy szörnyen érintette, amikor Axl Rose hülyeségei miatt föloszlott ez a nagyszerű zenekar. Nagyon fáj, súgta elfúlón, ámde kulturáltan, és könnyek igazgyöngyei rezegtek szemében. Vigasztaltam, hogy nem egészen úgy történt, ahogy azt a sajtóban leírták. Megegyeztünk abban, hogy a média mindig hazudik, de mivel érdeklődőn nézett, fölvilágosítottam: sokáig el volt hallgatva az igazság, évekig ment a parasztvakítás, hogy zenekari feszültségek meg a hirtelen jött siker, miközben lófaszt. Egy paraszt káromkodjon. Bevallottam neki, hogy nem Axl Rose tehet a hosszúra nyúlt kényszerszünetről, hanem én. És hogy a banda utolsó évében már nem a botrányhős énekes – úgy mondtam: Singer –, hanem én, Skurek Ferenc, 11. b osztályos gimnáziumi tanuló vágtaztam a színpadon, én sikítottam, hogy isten hozott, haver, a dzsungelban, noha dzsungelt addig csak Gerald Durrell filmjeiben láttam, és csak rám vártak a szopós szájú guppi a színpalak mögött, mikor fejezzük be végre a Paradise Cityt, noha szopós száját – de hagyjuk. A mai napig előttem van, Miniszterelnök Úr, amikor a magyarországi koncert után bekuncsorgom magam a backstage-be, majd fölvetésemre, hogy váltsanak frontembert, mert szívesen kipróbálnám magam, a cilinderes gitáros rövid, de mély tűnődés után kinyögi, mért ne, adjunk egy esélyt a srácnak, amire Axl Rose sértődötten elhagyja az öltözőt. Szóval bármennyire is úgy tűnt, hogy ő szaladgál forrónadrágban, plusz bakancs, frottír zokni, ő énekelteti a tokiói közönséget, és az ő félmeztelen fotóival találkozni a Bravo magazinban: nem. Jobb, ha tudja, a gimiben az egyik angolórán élőben nézték a Los Angeles-i koncertünket, és a Don't Cry című számot szerelmemnek, Irmának küldtem, mert stresszelt az érettségi miatt (ha visszakeresné: '93/'94-es tanév, angol fakos tanmenet, 17 óra – „live show” bejegyzés). Igaz, a felvételen az hallatszik, hogy Get In The Ring, Motherfucker, de ezért fogyatékos angoltudásomat okoltam, ami tulajdon érettségi vizsgám letételét is komolyan veszélyeztette. Jól éltünk, volt lóvém, kokóm, szerelmek szövődtek, és az érettségire is hazaértem, de addigra már szülői utasításra levágattam a hajam. Nem dicsekvésből mondom, de angoltól jelesre vizsgáztam, és épp azt a tételt húztam, amelyre a tanár úr mutatott, hogy na, akkor húzzak. A turnén összekapart pénzből kezdtem el tanítani kétezzerben. A tulaj hitetlenkedve rázta a fejét. Nem tudtam eldönteni, felszedni akar-e, vagy megütni, de látszott, tervbe vett, kulturális természetű bécsi kirándulásától a frissen megismert tények sem tántoríthatják el.

A szalonnasütés meg csak folyt, lobogott a tűz, a parázsra gusztusos zsír csöpögött, s a fellobbanó fénynél megvillantak a boldog, de leégett gyermekarcok. Régi táborok vidámságát idézte! Építőtáborokét! Csumázótáborokét! Dinnyeszedő táborokét! Paradicsomkacsoló-táborokét! Vasgyárlátogató-táborokét! Címerezőtáborokét! Kitudtöbbet-aszovjetunióról-táborokét! Krumpliföld-őrző-táborokét! Hagymaföldőrző-táborokét! KISZtitkárföldőrző-táborokét! Kábelfektető-táborokét! Sítáborokét a mesés Zakopanében, ahol Pali bácsi egy lengyel menyecskével táncolt. Előtte lehányták ugyan pisilés közben a hátát, de vagy nem tulajdonított neki jelentőséget, vagy nem vette észre, vagy direkt maga feküdt bele. Én, Miniszterelnök Úr, lehányt embert ilyen önfeledten táncolni még nem láttam.

Amúgy ilyenkor, ha kirándulás van, meg gyerekek, nem iszok. Volt husáng és kolbász, jöttek lengyelek is. Dánok. Norvégok? Az összetartozás érzése látványosabban megerősödött. Megnéztük Karinthy Frigyes emléktábláját is, aki itt halt meg. Sokat nevettünk. Megittam két sört. Kicsit bekentem.

Bevallom, nem keveset morogtam az utóbbi időben a fölemelt óraszámok miatt, meg hogy fél nyolckor tanítani, ami szerintem középkori hagyomány. Nem a Szent Jobb: inkvizíció. És mégis, hazafelé a vonaton búvópatakként buggyant fel bennem pár őszinte sor, melyeket resteltem volna visszafojtani, s a hangosan kiáltozó gyerekek óvatlan szeme elől görnyedve róttam, csak róttam soraimat a magammal vitt portfólióm margójára. Ennek apropójából is született ez ars poëtica:

*Hazafelé immár, nagy út után vagyunk.
Élünk, virulunk – de egyszer meghalhatunk!
No, de kár rágódni a múlton,
és kár a messze jövőndön,
tünde hócúcs fénylik a Gallyatettőn.
Mint sír szele kél,
küzdj és bízva bízzál:
egy felesgól, egy keresztlabda,
hogy el ne hízzál!
De: előttem a Jövő:
ne csak magadra figyelj:
felelősen élj, ha tanár vagy –
ügyelj és felügyelj!*

De slammelni is szeretek! Ezt tessék meghallgatni!

*Az ember elhánnya csikófogait,
kicsit szarul van –
Magyarország egy nagy sötétlő erdő,
és egyszer csak észébe jutottam.*

*Magyarország az, hogy újrakezded.
De aztán egyszer csak vége.
S minden korra.
Magyarország hisztérikus törtéora.*

*Magyarország mindig más.
Például Mohács kellett,
de Párizs lett a nyertes.
Magyarország, az hon- és székházfoglalás.*

*Magyarország minden fülkefény,
benne te és/vagy én,
és néha forradalmak.
Magyarország Árpád népe, sávja, Dózsa,
Magyarország rettentő szavak tudósa.*

*Magyarország az, hogy három részre,
kuruc és labanc,
sarkon zörgő kabát –
s hogy Burgenlandra Buchenwald
a rím.
Az ember elhánnya magát.*

*Magyarország a hét vezér,
senkinek se
Elődjé, Ondja,*

*mesék nagy királya,
a csehek kis Vakondja.*

*Magyarország népe lovas,
eltévedt, hajdani,
Magyarország mesésép:
Vuk ügését hallani.*

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Kalandunk ezennel véget ért. Vidám, de csüggedt vonatozás következett haza, kis kitérővel: Aréna! Milyen sokat elárul ez a név is! Távolban a Parlament fenséges kupolája!

Kurva finom sajtburger elfogyasztása után folytattuk utunkat tág levegőjű mesés hazánkba, a turisztikailag vonzó aranykalászos megyébe, szívünkben egy feledhetetlen kirándulás, A Balaton-partra vezető túra emlékével, ahol még güroosz is jutott a sosem szűnő éhes arcoknak. Miniszterelnök Úr, ha mennél Bécsbe Gunsra, szóljál. Get In The Ring! Megoldjuk.

Köszönettel-tisztelettel,
illetve maradok:

(itt és itt, ekkor és ekkor)

Skurek Ferenc (média¹ etika-ofő)

¹ elnézést!

Szerecsen Ilona: Hajnali ragyogás (2015; akril, vászon; 80 × 10 cm)

KISS JUDIT ÁGNES ◀

A női princípium

Az egész azzal kezdődött, hogy nem érdekeltek a babák. Más kislányok tutujgatták, etették-itatták őket. A kislány esetleg lefejezték vagy kibelezték. Én nagyjából annyi érdeklődést tanúsítottam irántuk, mint egy üres zacskó iránt. Kevesebbet. A zacskó jól zörög, és még a feje is lehet húzni.

Az úgynevezett női munkák vagy női tevékenységek iránt nemcsak érdeklődést, tehetséget sem mutattam.

Anyám, aki elég jól varrt, engem is igyekezett megtanítani még gyerekkoromban: a harmadik öltésnél vágtam a sarokba a munkadarabnak kinevezett zsebkendő. Sok-sok évvel később, mikor már elköltöztem otthonról, és az „anya, légy szíves, varrd meg!” nem működött, megpróbáltam felvarrni egy gombot egy ruhára. Nagy büszkeségemre a gomb szilárdan állt, még arra is emlékeztem, hogy el kell varrni a szálát. Sikerült. Elharaptam a cérnát, mint az igazán rutinos varrónő, fog a fene kisollót használni. Diadalittasan fel akartam emelni a kész művet, de makacsul ellenállt. Felálltam, a ruha nem esett a földre. A combomról fityegett a nadrágomhoz varrva, rajta a vadonatúj gomb.

Máskor elhatároztam, hogy felhajtom egy szoknya alját, nem lehet abban semmi nehéz: le-föl kell öltögetni. Öltögettem hát le-föl, közben a nyelvemet is a világra, még hogy nem vagyok én ügyes a női dolgokban! A cérna elfogyott, körbeértem, meghúztam az egészet, a szoknya alja görcsbe rándult, ekkor jöttem rá, hogy ezzel a módszerrel maximum kokárdát lehet varrni. Később azért a gombvarrásba belejöttem, de csak többszörös ön-hasbaszúrás győzött meg arról, hogy a ruhát ilyenkor nemcsak azért kell levenni, hogy „ne varrjam magamhoz a szegénységet”, ahogy a nagyanyám mondta. Hiába, van, aki a szabásmintán igazodik el, van, aki a kapcsolási rajzon. És van, aki egyiken se. Térképen is csak akkor, ha műhold csinálta, és felismerhetőek rajta a tereptárgyak.

A kötéssel tovább jutottam, ha anya elkezdte a két ujjáról a tűre aggatni a szálakat, tudtam folytatni. Lusta kötésnek hívják, ha valaki mindig simán veszi át a szemet, esetemben béna kötésnek is hívhatnánk, sose tudtam megtanulni a fordítottat. Mindegy, szálát kötni ezzel is lehet. Nagyjából a tizedik sor után – ez az a távolság a színházban is, ami után már csak a szívével lát az ember – egyre szorosabbak lettek a szemek, a végén már képtelen voltam az egyik tűt a másik alá bedöfni, a szoros kötés pedig egyre keményebb, a végeredmény nem puha sál, hanem páncéling. Lenne. Ha nem csak egyenes csíkokat tudnék kötni.

A horgolás pedig nem létezik. Hogy valaki egyetlen tűvel úgy tudja összevissza hurkolni a fonalat, hogy abból használható dolgok, takaró, pulóver, fülbevaló jöjjenek létre, ezt akkor sem hiszem, ha látom.

Ettől még persze lehetnék, mondjuk, konyhatündér és szakácsművész. Egyszer vacsorát akartam csinálni az akkori barátomnak, gondoltam, megsütöm a májat, ha egyszer a férfi szívéhez a gyomrán át vezet az út. Máig nem tudom, hogyan sikerült meggyújtanom az egész serpenyőt, lángolt az olaj, a srác halálra rémült, ahogy rohantam keresztül a konyhán, kezemben az égő serpenyővel. Égtem én is. Ő meg máig emlékszik a flambírozott májra. Még jó, hogy akkor már nem jutott eszembe vizet önteni az edénybe, mint néhány évvel korábban – akkor szerencsére egyedül voltam, és nem is kaptam rémületemben a fejemhez, mint néhány másik évvel korábban egy szintén lángoló akármicsodával a kezemben.

A palacsintám is a tűzben végezte, igazán nagy belmagasságú konyhában kezdtem kísérletezni vele, mert hallottam olyat, hogy panelban nem szabad feldobni, mert a plafonra ragad. A megfordítással nem is próbálkoztam, az olyan snassz, csak elszakad a tészta. Szépen megsült az egyik oldala, ide-oda csúszkált a teflonban, elfordultam a tűzhelytől, megrendítettem a palacsintasütőt, a félig sült lepény nagy ívben átrepült a fejemre, és a gázrőzsán végezte. Nem volt annyi lélekjelenlétem, hogy eloltsam alatta a lángot, halk visítással néztem, ahogy elszenesedik a tűzben.

A forró dolgoknál maradva: a vasalással sem jártam jobban. Egy kék nejloninggel próbálkoztam először, talán nem is tudtam, hogy lehet állítgatni a hőfokot, rátettem a vasalót az ing háta közepére, el akartam húzni, nem mozdult. Sistergett. Az műanyag ráolvadt a vasalóra, órák múlva hosszan lehetett vakargatni a lassan hűlő talpról a nejlonhálót, az ing hátán vasalótalponyi üresség tátongott. Ehhez képest a későbbi saját égésnyomok mindegyike kismiska. Okultam. Nem vasalok, inkább megtanultam úgy teregetni, hogy a legtöbb ruhám elmegy frissen meggyűrtnek.

A családom táplálását azért meg kell oldanom, mégse lehet mindennap az internetről rendelni, csináltam már ehető csalánfőzeléket és lecsót. Befőzésről még nem álmodhatok, de a legnagyobb művem a zöldségsavanyítás volt. Olvastam, mennyire egészségesek a fermentált zöldségek, nem ecettel, csak sóval, a legjobb prebiotikum. Lereszeltem a karfiolt, a káposztát, lesóztam, dunsztosüvegben állni hagytam három hétre, nem penészedett meg, finom is lett, jobb, mint bármilyen savanyúság. Iszonyú büszke voltam magamra. A vacsorához kivettem az üveget az asztalra – a persze rendelt – hús mellé. A férjem leült, szimatolni kezdett, mint a mesebeli sárkány. „Mi ez az istentelen fingszag?”

Limerickek

Volt egy úr, lakhelye Omán.
Mindenki úgy hívta: komám.
De ez nem sértette,
Mivel nem értette.
(Nem arab volt, hanem román.)

Volt egy úr, lakhelye Kabul
arabul ejtették rabul.
„szép szemed van orvul
villanva csadorbul,
ettől az ember elkabul.”

Volt egy úr, lakhelye Siena.
A nője mart, mint egy hiéna.
Nem voltak haragba’,
S tőből leharapta.
Csak később tűnt fel a hiánya.

Volt egy úr, lakhelye Ninive,
túl sokat zaklatták privibe’.
Azt írta: azta!
Rávágták: baszta!
Átszokott inkább a nini-re.

Volt egy úr, lakhelye Mianmar.
Kérdezték tőle: Na, milyen már
itt lakni Burmában
ilyen jó formában?
Ennyit szólt válaszul: Milyen? Szar.

Volt egy úr, lakhelye Teherán.
Lába közt lógott két here tán.
Ezer szűz, száz kokott,
lassacskán elkopott.
Így élni borzasztó teher ám.

Volt egy úr, lakhelye Teherán,
Féllábú, harcedzett veterán.
Elmúlt százhet éves,
tudta, hogy értékes,
s eladta magát a Vaterán.

Volt egy úr, lakhelye Nagaszaki,
munkáját úgy kezdte: „Na, bassza ki!
Tönkrement, úgy látom,
nincs hozzá szerszámom,
bütykölje meg inkább maga, szaki!”

Harcosok klubja

Volt egy úr, lakhelye Sikátor,
Imádott bunyózni bikából,
Mígnem egy ürge
Jól orrba gyűrte.
Azóta nem lát a fikától.

Volt egy úr, lakhelye Érden,
Senki nem rúgta még térden.
Magának szombaton
rúgta szét. Mondhatom,
hétvégén nem túl nagy érdem.

Volt egy úr, lakhelye Csőreg,
hőzöngött, ha ivott, főleg.
„Minek kell tökölni?
Itt van két ököl, ni!”
S nekiment egy betoncsőnek.

Volt egy úr, lakhelye Nyim.
Túl sokszor mondta: enyim.
Se lánya, se fia,
űzte a maffia,
nem maradt utána nyom.

Jácint pere

1. jelenet

Személyek:

ÁRVA JÁCINT, vádlott

ESPERES IMRE, bíró

CSAPÓ KÁROLY, sértett

GENYŐTE ZSOMBOR, tanú

SZAKÁLL KATALIN, ügyvéd

KISS REZSŐ, ügyész

ÁRVA ISTVÁNNÉ, a vádlott édesanyja

FOGLÁROK, szöveg nélkül

Játszódiák manapság, egy városi bíróság tárgyalótermében.

BÍRÓ: *(mikrofonba)* Csapó Károly, sértett! Kérek a tárgyalóterembe!

SÉRTETT: *(belép)* Jó napokat! *(a közönség mint hallgatóság felé)* Kézcsókom, Erzsébet néni! Nagyon szép télálló krumplit kaptunk! Szervusz, Józsiákám! Jó napot, Ede bácsi! *(a Vádlott felé fordul)* Szevasz, Jácint! De jó helyet fogtál ki!

BÍRÓ: Önt a bíróság sértettként hallgatja meg. Felszólítom, hogy ehhez méltó komolysággal viselje magát!

SÉRTETT: Bocsánat! Csak Erzsébet néni folyton télálló krumplival kínozik. Meg ez a Jácint is eljárógat hozzám a boltba. Szoktam neki adni egy kis ütődött almát, körtét. Ami már belerohadt a rekeszbe.

BÍRÓ: *(felkapja a fejét)* Álljunk csak meg egy pillanatra! Ön azt vallotta, hogy a vádlott 2017. február nyolcadikán összesen harmincnyolcezer-hétszázhatvan forintért vásárolt Önnél déligyümölcsöt.

SÉRTETT: Úgy is volt, kérem.

BÍRÓ: *(meglepve)* Ehhez képest most azt állítja, hogy a vádlottnak ütődött almát szokott ajándékozni?

SÉRTETT: Meg körtét. *(a Vádlottnak)* Ugye, szoktam, Jácint?

VÁDLOTT: *(biztatón)* Szoktál, Kareszkám, szent igaz. Úgy legyen ötösöm a lottón.

BÍRÓ: Ne egymással társalognak. Tehát kijelenti, hogy ütődött almát szokott neki adni?

SÉRTETT: Meg körtét. Mikor mit. Finnyás fiú a Jácint. Mindig azt mondja: inkább legyen rohadt, de ne éretlen.

BÍRÓ: A vallomásában viszont azt állítja, hogy a vádlott a déligyümölcsöket éppen azért hozta vissza, mert rohadtnak találta őket. *(szigorún)* Az ellentmondásra próbálok felhívni a figyelmét.

SÉRTETT: *(zavarban)* És nagyon ügyesen, köszönöm. Én se értem ezt a Jácintot. Fura dolgok vannak. *(a Vádlotthoz)* Ugye, Jácint? Beszéltük ezt már, hogy fura dolgok vannak?

VÁDLOTT: *(bociszemekkel)* Kinek nincsenek?

BÍRÓ: Figyelmeztetem a sértettet, hogy a hamis tanúvallomást bünteti a törvény.

SÉRTETT: Azt tetszik állítani, hogy én hazudok? Nem elég nekem, hogy ez a vadállat – már ne haragudj, Jácint – megsétáltatta a déligyümölcsöimet, aztán visszajött, és péppé vert velük?

BÍRÓ: Uralkodjék magán, Csapó úr...

SÉRTETT: *(indulatosan)* A fülembé tömte a banánt! Hasba vágott egy papayával! Az orvos se győzte kipiszkálni a kiviszöröket a szememből! Azóta minden reggel sírva ébredek!

BÍRÓ: *(szigorún)* Nyugodjék meg!

SÉRTETT: Nekem senki ne mondja, hogy nyugodjak meg, akit még nem csaptak hókon maracujával! Nyolc napon túl gyógyuló hóközűdást szenvedtem! És licsire térdepeltetett!

BÍRÓ: Hány kiló maga?

SÉRTETT: A licsik miatt tetszik kérdeni? Szétlapultak, mind egy szálig.

BÍRÓ: A kérdésre válaszoljon!

SÉRTETT: Még a százhuszat se töltöttem be. De nem szoktam én méredzkedni. Kicsi ahhoz a mérlegem. Meg amúgy se másznék föl a pultra...

BÍRÓ: Nézzen a vádlottra! Ki meri jelteni, hogy ez a kistermetű, ötvenkilós ember képes volt brutálisan bántalmazni Önt?

SÉRTETT: De ott volt nála a húsz kiló gyümölcs, azt is tessék hozzáadni! Azt el se merem mondani, hogy a japán kakiszilvát hová gyömöszölte be nekem! Ha rájön az ötperc, akkor ott kő kövön nem marad.

BÍRÓ: Kíván még valamit hozzátenni a vallomáshoz?

SÉRTETT: Még egy füget is szétnyitott, így hosszában, és rányomta az orromra. Alig kaptam levegőt. Ha nem lenne szám, ott fulladtam volna meg.

BÍRÓ: Ügyész úr?

ÜGYÉSZ: Miért vallotta azt a helyszínre kiérkező intézkedő rendőrnek, hogy Genyőte Zsombor helyi vállalkozó bántalmazta Önt?

SÉRTETT: *(zavarban)* Biztosan rosszul hallottam a kérdést. Tele volt banánnal a fülem. Azt hittem, azt kérde, ki az a vásárlóm, aki bezzeg sosem verne ripityára... És a Zsombor éppen arra járt, hát példának mondtam, hogy ő. De később tisztázódott a félreértés, és most már világos, hogy a Jácint ugrott nekem. Mert akkor, ugye, ráadásul kivi volt a szememben. Olyankor nem vigasz, hogy tele van C-vitaminnal. Meg az nem is a szőrzetében van. A mangalicát sem a szőrreért esszük, ugye.

ÜGYÉSZ: Tudomása van arról, hogy Genyőte Zsombort már többször meggyanúsították különböző erőszakos bűncselekményekkel kapcsolatban?

ÜGYVÉD: *(idegesen)* Tiltakozom, bíró úr. Itt most a védencem a vádlott. Ne keverjünk ide más ügyeket.

VÁDLOTT: *(aggódva)* Jól mondja az ügyvéd, kérem szépen.

BÍRÓ: A vádiratban Genyőte Zsombor csak tanúként szerepel. A tiltakozásnak helyt adok. Van még kérdése a sértetthez, ügyész úr?

ÜGYÉSZ: Azzal kapcsolatban nem merült fel Önben kérdés, hogy a köztudomásúan munkanélküli vádlottnak, akit Ön is ingyen gyümölcsökkel segélyez alkalomszerűen, honnan volt harmincnyolcezer-hétszázhatvan forintja déligyümölcsre?

SÉRTETT: Igen, most, ahogy így mondani tetszik, merült fel kérdés bennem ezzel kapcsolatban. Kérdeztem is: te Jácint, hiszen te köztudomásúan munkanélküli vádlott vagy, honnét van neked harmincnyolcezer-hétszázhatvan forintod déligyümölcsre? Fura dolgok vannak, na. Bár két húszezressel fizetett, úgyhogy még mindig van neki ezerkétszáznegyven forintja, hacsak el nem itta.

VÁDLOTT: *(megbántva)* Én sosem iszom! Miért mondd?

SÉRTETT: *(a Vádlotthoz)* Kérdeztelek vagy nem kérdeztelek ezzel kapcsolatban? *(segélykérően)* Mire te mit mondtál?

BÍRÓ: *(a Sértetthez)* Miért, maga nem emlékszik?

SÉRTETT: Nekem akkor banán volt a fülemben.

BÍRÓ: Már akkor is?

SÉRTETT: *(zavarban)* Szinte.

BÍRÓ: *(fáradtan a Vádlotthoz)* Vádlott, mit válaszolt a sértettnak?

VÁDLOTT: Hogy... éppen megkaptam a segélyt, és megfájdult a fogam a papajára. Meg a kuvikszőrre. *(támadón)* Most itálra költsem? Az is bűn, ha nem iszik az ember? Hanem a C-vitamint kívánja?

ÜGYÉSZ: Köszönöm, nincs több kérdésem.

BÍRÓ: Ügyvédnök?

ÜGYVÉD: Csak egy megjegyzésem van. Nézetem szerint egy ügyésznek nem az lenne a feladata, hogy elbizonytalanítsa a bíróságot védencem bűnösségét illetően.

ÜGYÉSZ: Meggyőződése, hogy ez az ügy túlmutat önmagán. Úgy gondolom, a vádlott egy bünszövetkezet tagja, és ennek a bünszövetkezetnek a működését kell felderítenünk.

ÜGYVÉD: Tiltakozom. Védencem egy magányos, mindenre elszánt gonosztevő. De hogy más, ártatlan emberek jóhírére is csorba essék, az megengedhetetlen.

ÜGYÉSZ: Genyőte Zsombor mint ártatlan ember? Ezt az ügyvédnök sem gondolja komolyan.

BÍRÓ: Az ügyész úr feltevését nem támasztja alá a nyomozati anyag. Jelen eljárásban csak tanúként szerepel. A sértett távozhat. *(a mikrofonba)* Kérem Genyőte Zsombort.

Sértett kifelé megy, bejön Genyőte, tagbaszakadt, marcona figura.

SÉRTETT: *(alázatosan, Genyőtének)* Szervusz, Zsombor, kérlek.

GENYŐTE: *(fölényesen)* Szevasz, Kareszkám. Gyógyulsz? Látom, menni már bírsz. És ülni?

SÉRTETT: *(bizalmasan, halkán)* Ne haragudj, én tényleg nem tudtam, hogy rohadt az a kivi...

GENYŐTE: *(idegesen)* Kuss má'! Kifelé!

Sértett kioldalog. Zsombor otthonosan helyet foglal a tanúk padján.

GENYŐTE: *(fenséggel)* Itt volnék. Jó nagyot mindenkinek.

BÍRÓ: Genyőte Zsombor, önt a bíróság tanúként hallgatja meg a Csapó Károly sérelmére elkövetett, nyolc napon túl gyógyuló...

GENYŐTE: *(átveszi a szót)* ...sérülést okozó súlyos testi sértés ügyében, tudom, ezért vagyok itt. Csapjunk a lecsóba, urak! *(az Ügyvédnek)* És kiskezicsókolom a hölgynek is.

BÍRÓ: *(hidegen)* Hol tartózkodott Ön 2017. február 8-án, 13 órakor?

GENYŐTE: Aznap, mikor megcsumázta a Jácint a Kareszt? Ott voltam nyilván a Karesznél a lepra bodegájában, ahol azt a sok rohadt gyümölcsöt árulja. Azért vagyok itt, nem, baszki?

BÍRÓ: És mit tapasztalt?

GENYŐTE: Elmondom én egyben, hamarabb végzünk. Nekem is szalad az üzlet, maguk is sietnek.

ÜGYÉSZ: *(kivagyin)* Én ráérek.

GENYŐTE: *(az Ügyészhez)* Azt elhiszem. Mióta elhagyott az asszony, mi?

BÍRÓ: Megkérem a tanút, hogy személyeskedő kitérők nélkül mondja el, mit látott, mit hallott.

GENYŐTE: Meg amit szagoltam. Ha oda egyszer kiszáll a NÉBIH... De lényeg a lényeg. A nyápic Jácint úgy nekiment annak a böhom Karesznak, hogy nem hittem a szememnek. Ilyen nyüzüge pali, aztán úgy széttaknyolta a hájason a rohadt gyümölcsöket, hogy öröm volt nézni!

BÍRÓ: És Önnek eszébe sem jutott, hogy közbeavatkozzék?

GENYŐTE: *(megdöbbenve)* Nekem? Édesapa, én rühellem az erőszakot! Én otthon is csak a Disney-csönelt nézem.

ÜGYÉSZ: *(felháborodva)* Önt már négyszer gyanúsították meg különböző erőszakos bűncselekményekben való részvétellel!

GENYŐTE: És emelte vádat egyszer is, tökikém?

BÍRÓ: Ha nem tanúsít több tiszteletet, megbírásgolom!

GENYŐTE: *(az Ügyészre mutat)* És neki szabad? Tisztességes, magyar embereket piszkolni? *(az Ügyésznek)* Odamegyek, és megcsavarom az orrodát! *(a Bírónak, gúnyosan)* Tisztelettel.

BÍRÓ: Akkor Ön szerint miért vallotta azt a sértett a helyszínre kikerkező intézkedő rendőrnék, hogy Ön bántalmazta?

GENYŐTE: Megmondom én: mert hülye. Itt azt tudják, hogy aki belém köt, az hülye. Aki belém köt, az betonba köt. Aki nem respektálja, hogy gyűlölöm az erőszakot...

BÍRÓ: A rendőrséget sem Ön értesítette.

GENYŐTE: Rohantam haza. Az Arankának volt névnapi partija. Medencés.

ÜGYÉSZ: Februárban?

GENYŐTE: Hát ha akkor van neki. Húzza van egy ilyen buborék a medencére. *(Ügyésznek)* Nem láttál még olyat, mi?

ÜGYÉSZ: És véletlenül nem Ön akart déligyümölcscsel kedveskedni Arankának?

GENYŐTE: És ha akartam? *(tettetett ártatlansággal)* Nem volt! Ez a kis mitugrász az utolsó perui földicseresznyét is elvitte előlem! Segélyből! *(fejcsóválva)* Ezek élnek jól. Melő semmi, havonta egyszer húsz kiló déligyümölcs. *(viccel)* Nó melő, csak pómelő. Lesz még valami, vagy mehetek?

BÍRÓ: Ügyész úr?

ÜGYÉSZ: *(magából kivetkezve)* Tisztában van-e a tanú azzal, hogy egyszer úgys elkapom?

BÍRÓ: *(rendreutasítón)* Ezt úgy tekintem, hogy nincs kérdése. Ügyvédnő?

ÜGYVÉD: Említette a tanú ezt a bizonyos befedhető medencét. Elképzelhetőnek tartja, hogy a cége kedvezményesen felszerel egy ilyen más kertjébe is, a napokban megépítendő medencéje fölé?

BÍRÓ: *(értetlenül)* Ez mennyiben tartozik a tárgyhoz?

ÜGYVÉD: *(mismásol)* Csak az eset hátterét próbálom feltárni.

GENYŐTE: *(fenyegetőn)* Vigyázni kell azzal a buborékkal. Ha valaki nagyon liheg, könnyen megfullad alatta. Örülni kell annak a medencének, úgy, ahogy van.

ÜGYVÉD: *(leforrázva)* Értem. Köszönöm.

BÍRÓ: Köszönöm, Genyőte úr, távozhat.

GENYŐTE: Ez egész gyorsan ment. *(Ügyésznek, kimenet, félhangosan)* Építünk ám komplett házakat is, ha véletlenül arra mennél haza, hogy nyitva felejtetted a gázt, és porig égett. *(kimegy)*

BÍRÓ: Ezzel a tanúk meghallgatását lezártuk. Sor kerülhet a vád-, illetve védőbeszédre. Ügyész úr?

ÜGYÉSZ: *(ijedten)* Nem, fejezzük be gyorsan. Sürgős elintéznivalóm van.

BÍRÓ: Ügyvédnő?

ÜGYVÉD: Tisztelt Bíróság! Valóban hihetetlennek tetszik, hogy egy munkanélküli csaknem egész havi segélyét költséges déligyümölcsökre herdálja el. Ugyanilyen hihetetlen, hogy egy láthatóan gyenge fizikumú ember neki támadjon egy nála sokkal testesebb kereskedőnek, és ilyen súlyosan bántalmazza. Ebből nem szűrhetünk le más következtetést, mint azt, hogy amennyiben ilyesmi mégis megtörténik, akkor a leghatározottabban fel kell lépniük ellene a társadalom, mindannyiunk nyugalma érdekében. Azt hiszem, bűnét bánó védecem nevében is szólok, amikor a lehető legsúlyosabb büntetés, azaz többévi, letöltendő szabadságvesztés kiszabását kérem.

VÁDLOTT: *(lelkesen)* Úgy van!

BÍRÓ: *(csodálkozva)* Hm. A bíróság határozathozatalra visszavonul. *(Bíró ki a hátsó ajtón)*

ÜGYÉSZ: *(a Bíró után kiált)* Akkor, ha rám már nincs szükség... *(távozik)*

VÁDLOTT: *(az Ügyvédhez)* Köszönöm szépen, Katika! Csodálatos volt! Mennyit kaphatok?

ÜGYVÉD: Nem akarom elkiabálni, de akár két évet is.

GENYŐTE: *(bejön)* Megint jó napot, tisztelem, miegyéb. Nem hagytam itt a mobilomat?

VÁDLOTT: *(hálásan, Genyőtéhez)* Genyőte úr! Hadd csókoljam meg a kezét! *(megteszi)* Anynyira hálás vagyok, hogy volt olyan kedves engem bemártani!

GENYŐTE: *(kegyesen)* Jól van, Jácint fiam. Jó gyerek vagy.

VÁDLOTT: Én még egy telet ki nem húztam volna abban a lerohadt viskóban.

GENYŐTE: Segítek, ahol tudok. Csak annyian vagytok éhenkórászok! Mind börtönben akar havajozni. Bűnözni meg nincs vér a pucátokban. Ennyit mi se bírunk már melózni, hogy mindet lecsukassuk. Mára is van még két sú-

lyos testi sértés, egy garázdaság... azzal is segítünk három magadfajtán.

VÁDLOTT: Maga a vidék jóttevője!

GENYŐTE: Jól van, nem kell azért nyalni. Dolgozunk. *(sóhajt)* Lehet, hogy az ügyész házát már holnap gyűjtjük föl.

ÜGYVÉD: Én is köszönöm a megbízatást. Meg a medencét.

GENYŐTE: *(fenyegetőn)* Még egyszer bedobsz nekem egy ilyen buborékot, Katikám, mész a víz alá, mondom barátilag. Én békés ember vagyok, de nem komálok a meglepiket.

ÜGYVÉD: Elnézést kérek. Többször nem fordul elő.

GENYŐTE: Túl van tárgyalva. Szerencséd, hogy jó ügyvéd vagy. Meg jó nő. *(cuppan)*

BÍRÓ: *(bejön, elfoglalja a helyét)* Kérem, álljanak fel.

GENYŐTE: *(kikiabál)* Gyere be, Karesz! Akasztják a Jácintot!

SÉRTETT: *(bejön; kedélyesen)* Meg is érdemli! *(a Vádlotthoz)* Már meg ne haragudj, Jácint!

VÁDLOTT: *(boldogan)* Oda se neki, Kareszkám!

BÍRÓ: Akkor folytathatom? Tehát a bíróság Árva Jácint vádlottat bűnösnek találta a Csapó Károly sérelmére elkövetett súlyos testi sértés büntetében, és ezért három év, fegyházban letöltendő...

ANYA: *(berohan; Jácinthez, magából kikelve)* Hát igaz? Itt vagy? Elítélnek?

VÁDLOTT: *(izgatottan)* Most fognak, anyuka! Ne szakítsd félbe a bírót urat!

BÍRÓ: *(Anyához)* Ön kicsoda?

ANYA: *(Bírónak)* Ennek a boldogtalan, rossz útra tért fiúnak az anyja! *(Jácinthez)* Hogy tehetél ilyet? Verekedni! És éppen egy ilyen dagadékkal! Egy ekkoráért sokkal több börtönt kapsz!

VÁDLOTT: *(büszkén)* Három évet! Ehhez mit szólsz?

ANYA: Börtöntöltelék lesz az egyetlen fiamból! És éppen most, amikor ötösünk lett a lottón!

VÁDLOTT: *(elképedve)* Kihúzták a nagypapa számait?

ANYA: Hát mondom! Milliomosok vagyunk! Módos emberek!

VÁDLOTT: Módos lettem? Bíró úr, akkor a beismerő vallomásomat is szeretném módosítani!

Vége.

Állatok, erdő, bátorság

– *Laci bácsi rimes állatkalauza* –

Annának, Borókának, Fanniinak, Lászlóknak

Jó napot kívánok,
a lányoknak szépet,
a fiúknak inkább
erőt, egészséget!
Tudjátok-e, mitől
vagyok ilyen sármos?
Elárulom mindjárt,
nagyon tanulságos.

Elárulom azt is,
hogyan lettem erdész –
magam szedtem rímbe,
azért ilyen elmés.
Azt is megtudjátok,
hogyan éltem egykor –
nektek is így telhet
akkor a gyerekkor.

Kicsi voltam én is,
éppen ilyen pöttöm –
répát ettem aztán,
és megnőttem rögtön.
Erős lettem mindjárt,
délceg, bátor gyermek,
olyan elszánt, hogy még
rám nézni se mertek.

Került az oroszlán,
én egyet se láttam,
pedig megküzdöttem
volna vele bátran.
Közelemben sem jött
a nagy fehér cápa,
pedig belenéztem
volna az arcába.

Nem csapott le rám az
afrikai sólyom,
pedig megüzentem:
ha erre jár, szóljon.
Orrszarvú se merte
utam keresztezni,
nem tudtam hát őt se
soha lerendezni.

Ez idő tájt engem
úgy hívtak, hogy Lackó,
plüssállatom is volt,
egy puha kis mackó.
Őt tiszta erőből
égig feldobáltam,
és még akkor sem fájt,
mikor aláálltam.

Erős voltam, mondom,
délceg, bátor gyermek,
nem élt olyan állat,
ki ellen ne nyerjek.
Egyedül egy kisnyúl
kergetett meg néha,
mikor észrevette:
van még nálam répa.

De tőle se féltem,
nem azért szaladtam,
csak szerettem futni
mindig a szabadban.
Soha meg nem álltam
a sűrű erdőig –
csak hát azt a távot
a nyuszik is győzik.

Na, gondoltam egyszer,
kéne már egy tréfa,
eldobtam az étket,
repült a sok répa.
Bevettem magamat
a nagy rengetegbe,
kint hagytam egy táblát:
„A nyúl nem jöhet be!”

Így jártam én, kérem,
túl a kisnyúl eszén,
így tűnt el a répa,
így múlt el a veszély.
Sajnáltam is, hogy már
nem vesz üldözőbe –
hogyan futok én majd
be így az erdőbe?

Na, de nemcsak bátor,
furfangos is voltam:
futás helyett aztán
csak begyalogoltam.
Persze ott sem akadt
se nagy, se apróka,
ki legyőzne engem,
se egér, se róka.

Huhogott a bagoly,
vijjogott a vércse,
károgott a holló –
nem reszkettem mégse.
Gondoltam, a mackót
magamhoz szorítom:
a félelem ellen
őt bebiztosítom.

A mackóm is ölelt,
úgy szorított engem,
mintha azt mondaná:
csak őt védelmezzem.
Az a három madár
nem is támadt persze,
megrettentek tőlem,
egynek se volt mersze.

Ölelkezve mentünk
az erdőben aztán,
jött egy nagy vaddisznó,
minket nézett sandán.
Elkerültük messze,
nehogy megijedjen,
miattunk egy fának
futva nekimenjen.

Arrébb állt egy szarvas,
még arrébb egy medve –
ő akkor egy fának
neki volt már menve.
A fa odújába
beszorult az arca –
méhészkedett éppen,
nem volt jó a harcra.

Ahonnan mi néztük,
mindkét lába látszott,
mégis egyik járt csak
fűrge medvetáncot.
A másik egy vödrön
pipiskedett éppen,
hogy az orr túrhasson
mélyen bent a lépben.

Bátoran figyeltük,
vajon mi lesz ebből –
de azt nem gondoltuk,
hogy a veder eldől,
és talpra áll nyomban,
mintha csak parancsra,
hogy rászorulhasson
a hatalmas mancsra.

Feljajdult a medve,
rázta fájós mancsát,
és most mindkét lábbal
lenyomott egy szambát,
szorult helyzetéből
hogy kikerülhessen –
lehetőleg úgy, hogy
hasra meg ne essen.

Medvecsapda lehet,
vélte az én mackóm,
és azt súgta: menjünk,
most azonnal, Lackóm!
Bátorságunk nehogy
még majd visszaüssön,
mert az foltot hagyna
egy ilyen kis plüssön!

Hallgatom a mackót,
majd megüt a guta –
annyira aggódós,
mint amilyen buta.
Elég sokszor kértem,
járjon iskolába,
csak hát az még nem volt
az ő kiskorába’.

Így aztán nem tudtam
én se okosabbat,
mint amit egy harcos
jó tanácsként adhat:
nézd, ott van egy tisztás,
mondtam, gyere kincsem,
az biztos, hogy arra
medvecsapda nincsen!

Ott nem lesz, ki bántson,
réten nincs vadállat,
ott biztos nem ront rád
erdei madárhad!
Vittem is ki bátran,
lábamat kapkodva,
nehogy megtréfálja
vödör vagy fa odva.

Akkor már a méhek
kergették a medvét,
jó esély volt arra,
hogy a maci meglép,
mert a veder elvált,
elgurult a mancsból,
ő meg távolodott
a fullánkos brancstól.

A tisztásra érve
láttunk aztán egy sünt,
és a plüssmackómnak
a félelme megszűnt.
Jókedvében rohant
kergetni egy lepkét –
hogyan elszállt előle,
az se szegte kedvét.

A nagy szaladásban
észrevett egy vályút,
mellette egy kutat,
kerekes fajtájút.
Gyere, igyunk, Lackóm,
állt meg az én medvémm,
tekerjed a kutat,
és lehuppant mellém.

Ám, ahogy tekerném,
egy nagy farkast látok,
a szeme azt mondja:
megorroltam rátok!
A homlokán egyre
mélyült a redőzet,
mintha nem is minket
látna, hanem őzet.

Rá is ripakodtam,
hess, te ordas, innen,
nehogy nekem kelljen
téged arrébb vinnem!
Farkasszemet néztünk,
láttam, tiszta méreg,
gondoltam, megunja,
én bizony ráérek.

Csak hát az én plüssöm
szomjas volt már akkor,
igyekeznünk kellett,
mert ott ér az aggkor.
Engedett az okos,
bár nem hajtott tatár –
még ha farkas is az,
szenvedjen a számár!

Menjünk a patakhoz,
mondtam a mackómnak,
majd ott megitatlak,
közben meg is óvlak.
A kis patak felé
szedtük hát a lábunk,
de hiába, mert a
farkas jött utánunk.

Na, gondoltam, hogyha
így hajtja a vére,
csaljuk el a nyúlhoz,
ki az erdőszélre.
Nehogy bosszút álljon
még valami őzön,
inkább sportolgasson,
nyúlal kergetőzzön.

Az erdő szélénél
bevettem a táblám,
ahogy számítottam:
a nyúl még ott várt rám.
De nem hasonlított
a korábbi nyúlra,
mert a sok répatól
ez most ki volt nyúlva.

Feküdt a hátán,
telve volt a bendő,
és azt nyögte: répa
soha többé nem kő’!
De a farkast látva
talpra ugrott hamar –
néztem, hogy ez teli
hassal is így kavar?

Mikor ők már vígan
hajkuraszták egymást,
szóltam a plüssömnek,
megitatlak, meglásd!
Azzal elindultunk
a patakhoz vissza,
nehogy szomjan vesszen,
biztos mind kiissza.

Ahogy odaértünk,
pihegünk a partján –
mackóm tőlem jobbra,
én meg pont a balján –,
éppen inni készül,
amikor azt mondja:
volna itten neki
egy kicsi kis gondja.

Lóbázom a lábam
a csermely patakba’,
ekkor látom én is:
ki van az apadva!
Kiszáradt medrében
fürödtek a rákok,
hinnye, mondom, vizet
nem hoz senki rátok?

Abban a szent percben,
csapott meg az ötlet:
csakis én vagyok az,
ki itt vizet önthet!
Plüssnek is ígértem,
hogy majd inni kaphat –
jó gazda egy mackót
szomjan csak nem hagyhat!

Elindultam egyből
megnézni a medvét,
és hogy nem volt már ott,
elhoztam a vedrét.
(Bár egy roppant sikló
épp mögötte vedlett –
ám engem nem zavart:
felkaptam a vedret!)

Inaltam a kúthoz,
megvolt már a tervem:
töltöttem a vályút,
vödröm telemerem,
vittem a patakhoz
úgy, csurig csordultan –
három percen belül
százhuszszor fordultam!

Először a mackóm
ivott, aztán én is,
fürödtek a rákok,
de én hoztam mégis,
mert mély nyomot hagyott
valami ott bennem,
azért kellett vízért
mindig visszamennem.

A sünt láttam előbb,
leszaladt a partra,
vízre szállt a lepke,
fel túl nem kavarta.
Megjelent a bagoly,
holló, vércse, szarvas –
és eljött, hogy igyon,
a nyúl meg a farkas.

Az ordas kitikkadt,
a nyúl le volt fogyva,
szerintem barátok
lettek attól fogva.

Akkor láttam, hogy a
medve is ott pancsol –
jólesik a hús víz
csípésre a mancsom!

A méhek is jöttek,
hát nekik is mertem,
és a vaddisznót is
egyből felismertem.
Örültem, hogy immár
nem fél tőlem ő se,
nem akar már lenni
ő az erdő hőse.

Meg is mondtam neki,
na meg a medvének,
amit azóta is
tanulságnak vélek:
kinek ereje van,
nem kell hadakozzon –
használhatja arra,
hogy sok vizet hozzon!

DRAGOMÁN GYÖRGY ◀

Hagymavágás gyorsan, egyszerűen

Az egész úgy kezdődött, hogy szokásom szerint eldicsekedtem egy barátomnak a hagymavágási tudásommal. Szerényen elmondtam neki, hogy mióta apám meghalt, azóta én vágom a legjobban a hagymát Közép-Európában, nagyon egyszerű az egész.

Kérte, osszam meg vele a titkot. Kicsit vonakodtam, de aztán kötélnek álltam. Végül is nincs benne semmi különleges.

Annyira bevált neki, hogy könnyörgött, tegyem közkinccsé. Végül is, miért ne?

A lényeg, hogy csak finn késsel lehet rendesen hagymát vágni.

Sokan már itt elrontják, német vagy japán pengével próbálkozni teljesen esélytelen, nem beszélve a svéd acélról, na, most itt nem az acél nemzetiségéről van szó, hanem az élezés szögéről, azt ugye mindenki tudja, hogy a finn kések tizenhét fokos szögben vannak megélezve, most nem az a lényeg, hogy ez egy prímszám, hanem az, hogy pont ez a szög az ideális a hagyma epidermisz folyadékmentes átvágásához.

De persze nem minden esetben, csak egyedül akkor, hogyha a penge és a hagyma hőfoka között legalább negyven, de nem több, mint ötven Celsius-fok a különbség. Sokan tehát már ott elrontják, hogy veszik a drága pénzen megvásárolt finn késüket, és csak úgy vagdalni kezdik vele a drága pénzen megvett makói vagy görgényi vagy neadjisten kibédi hagymát.

Nem, nem, nem.

Nagyon fontos, hogy a pengét minimum mínusz húsz Celsius-fokra kell hűteni. Ez nagyon egyszerű. Mindössze annyit kell tenni, hogy a kést a tervezett hagymavágás előtt nem kevesebb mint harminchárom-, és nem több, mint ötven napnyi időre be kell tenni a mélyhűtőbe. Azért pont ennyi időre, mert ennyi idő alatt állnak be kellően irányba az acélban levő szénatomok, hogy vágás közben ne rezonáljanak az epidermiszsejtek mitokondriális frekvenciájával, jó, most ebbe, meg a hullámhossz holdciklushoz köthető változásába nem fogok belemenni, maradjunk a lényegnél, a penge hideg kell hogy legyen.

Na mármost, el kell mondjam, hogy sokan már itt elrontják.

Türelmesen kivárvák a harminchárom napot, de aztán nem tudják kihúzni a pengét a tokból.

Nagyon fontos, hogy mielőtt betennénk a kést a mélyhűtőbe, szépen átkenjük a pengét törkölypálinkás mangalicaszírral, vagy ha éppen vegánok vagyunk és tofupörköltet akarunk majd csinálni, vagy valamilyen más huncutságra kell a hagyma, akkor törkölypálinkás szőlőmagolajjal. Itt csak egyetlen apróságra kell figyelni, az arány tíz a héthez, a pengéfokról nagyon könnyű megjegyezni, ugye emlékszünk az tizenhétfokos, szóval itt is tizenhét, vagyis tíz és hét, tíz egység zsiradékhoz kell hét egység pálinka. Ezt a krémet kell felkenni a pengére. Itt mindösszesen csak annyira kell odafigyelni, hogy semmiképp se az ujjunkkal kenjük, hanem egy kis darab szarvasbikabőrrel (sokan már itt elrontják, hogy mondjuk, őzbőrt vagy szarvasünőbőrt használnak – hogy ez pontosan miért baj, ebbe most, időhiány miatt, nem mennék bele), a lényeg, hogy egyenletes, a penge fokával párhuzamos mozdulatokkal kell bekenni, aztán szép óvatosan a tokba csúsztatni, bezacskozni, feldátumozni, és úgy betenni a mélyhűtőbe.

Akkor most itt az idő áttérni a deszkára.

Az akármilyen lehet.

Tényleg. Akácfa, bükkfa, tölgyfa, bambusz, műanyag, muzeális mamutfenyő, édesmindegy.

Tudom, ezt nehéz elhinni, hogy egy ilyen fontos dolog, mint a deszka, nem befolyásolja az eredményt, de vaktesztek igazolták, hogy tényleg mindegy.

Pusztán csak arra kell vigyázni, hogy ezen a deszkán hagymán kívül soha az életbe' mást ne vágjunk, két hagymavágás között ne teljen el kevesebb mint 168 óra, vágás előtt és után legalább huszon-

ELEK TIBOR ◀

Shakespeare Fesztivál, 2017

„Vissza kell térni a lényeges dolgokhoz”

Beszélgetés Kodolányi Gyulával

Életpályád, szerteágazó alkotótevékenységed, családi kötődéseid számtalan izgalmas kérdésre csábítanák beszélgetőpartnered, itt és most, Gyulán a Shakespeare Fesztiválon maradjunk mégis csupán költészetednél, középpontba állítva az Üzenetek W. Sh-től című versciklusodat, ami 2014-ben önálló kötetként is megjelent Katona-Szabó Erzsébet verskalligráfiáival. Elmondtad már másoknak, esszében is leírtad, mégis, arra kérlek, idézzük fel, hogy a jó tíz évvel ezelőtt megkezdett versorozatodhoz honnan is származott az inspiráció, s hogyan kerültél olyannyira a Shakespeare-sonettek hatása alá, hogy magad is elkezdted – az eredetiktől mondatokat, szavakat, szókapcsolatokat kiemelve – megírni a saját szonett-variációidat?

2005-ben mutatta meg nekem Katona-Szabó Erzsébet textilművész barátunk a műtermében, egy falnak támaszott mappából elővéve a papírkollázsait, amelyekről azt mondta szerényen, hogy nem is tudja, hogy egyáltalán mennyire érdemes tovább foglalkoznia velük. Pausz-papírra, barna tintával Shakespeare szonettjeiből másolt ki hosszú részeket magyarul, angolul és flamandul (egy belgiumi kiállítására készülöben). Ezeket a papírlapokat felszabdalta, és a lírai absztrakt festészetre emlékeztető kompozíciós szemlélettel nagyobb lapra ragasztotta, aztán gyakran még rájuk is festett könnyed, színes akvarell foltokat. Hallatlanul vonzó és elegáns művek születtek így, egyszerre korszerűek és a régi gödöllői hagyomány dekorativitását és érzékiségét folytatók. A kollázs-sorozat rögtön nagyon mély hatással volt rám, és biztattam Erzsébetet, hogy dolgozzon a sorozaton tovább, mert még rengeteg kreatív lehetőséget tartogat magában.

Mindjárt elkezdtem gondolkodni azon, hogy tud-e egy költő valami hasonlót alkotni. A grafikus, a képzőművész kétdimenziós térben bármilyen irányban tud erőket, alakzatokat mozgatni, sőt, egy háromdimenziós tér képzetét is fel tudja kelteni. Bennünket, költőket azonban köt a vízszintes-függőleges rend, amibe a vers és akár a próza is írva van. Néhány képverset én is írtam, de azt gondolom, hogy ennek a műfajnak a lehetőségei eléggé korlátozottak. Túl a vizuális élményen, amivel Erzsébet kompozíciói megajándékoztak, egy másik igen erős benyomás is ért akkor a gödöllői műteremben: félelmetes erővel ugrottak ki a kollázsokból egyes Shakespeare-sorok. És akkor döbbsenem rá, hogy miközben én évtizedeken át a magam modern költészetét műveltem, mennyire elszakadtam Shakespeare-től.

Azokban az években jártam tanítani a tavaszi félévekben az Emory Egyetemre, Atlantába. 2006 januárjában, egyik könnyű szombati ebédünk után átrándultam a szomszédos Borders könyvesboltba böngészni egyetemi kollégámmal, régi barátommal, Várady Tiborral. Ő, a Nagybecskerekéről származó neves nemzetközi jogász és az Új Symposium kör egykori tagja, volt társam ezeken a kalandozásokon, amíg feleségeink nem jöttek ki utánunk. Rögtön abba a sarokba tartottam, ahol a Shakespeare-könyvek voltak – az eredeti művek és a vele foglalkozók keskeny, magas polca. Ott találtam arra a könyvre, amely akkor a legfrissebb kiadása volt a Shakespeare-sonetteknek, az Arden Shakespeare-sorozatban. Kicsit beleolvastam az előszóba – bornírt tudós, de kiváló filológus műve volt, s a könyv rendszere világos és alapos. Jobb oldalt álltak a sonettek, egy oldalon egy, bal oldalon

két percig dörzsöljük körkörös mozdulatokkal parajdi sómorzsalékkal (nagyon fontos, hogy NEM tengeri sóval, és NEM jódózott asztali sóval), utána kétszer-háromszor mossuk át desztillált vízzel, aztán jól szellőző, félárnyékos helyen hagyjuk legalább harminchat órát száradni.

Szokták kérdezni, hogy mi van, ha véletlenül hagymán kívül, mondjuk, erős paprikát, kolbászt, kaprot, szalonnát, pörkölt húst, paradicsomot vagy neadjisten fokhagymát is vágunk a deszkán.

Semmi. Ki kell dobni.

Vagy el kell tüzelni.

A hagymának külön deszka kell. Mindegy, hogy milyen, de külön.

Különböen nem olyan lesz.

Jó, akkor foglaljuk össze a lényeget.

Finn késpenge, tizenhét fokos szög, mínusz húsz fokos acél, legalább harminchárom nap mélyhűtő, előtte 10 rész pálinka hét rész mangalicaszirből kenőcs a pengére, deszkát parajdisóval 22 percig átdörzsölni, utána desztillált víz háromszor, utána 72 óra szárítás.

Ennyi az egész, már ami az előkészületeket illeti.

Ha ezeket megjegyeztük és betartottuk, akkor tulajdonképpen kezdhethetjük is magát a hagymavágást.

Itt már csak egy apróságra kell figyelni: tudni kell, hogy merre van észak.

Mert nagyon fontos, hogy amikor a hagymát meghámoztuk, és két félre készülünk vágni, a hagyma bajsos fele északra nézzen, a másik meg délre. De ne csak körülbelül, hanem pontosan.

Persze csak az északi féltekén, a délin, ott pont fordítva kell.

Ha egyszerűen akarnám mondani, akkor azt mondhatnám: a hagyma száras része mindig nézzen az egyenlítő felé.

En ezt úgy oldottam meg, hogy marattam a deszkába egy bemélyedést, és abba bele-epoxsziztam egy kicsi iránytűt.

Nagyon praktikus.

Szóval tudjuk már, hogy merre van észak, ráhelyeztük a hagymát a deszkára, irányba álltunk, minden jó, mehetünk a mélyhűtőhöz a késért.

Itt van egy kis buktató, ami tapasztalatlanabbak számára a meglepetés erejével hathat: nemcsak a késpenge lesz hideg, hanem a nyele is.

Ha nem vagyunk kellően óvatosak, bizony könnyen odafigyhat a kés nyeléhez a tenyerünk.

A megoldás nagyon egyszerű: neoprén kesztyű.

Ezt a legjobb bűvárboltokban beszerezni, és ha már ott vagyunk, vegyünk mindjárt egy arcmaszkot is. Ha felvesszük, akkor nem fogja csípni a hagyma a szemünket, és nem kockáztatjuk, hogy egy óvatlanul elejtett könnyecsepp drasztikusan megváltoztassa majd a felvágott hagymánk sötétlő árnyát.

Nem árulok zsákbamacsát, elmondom őszintén, hogy a bűvárművésznak van egy apró hátránya is: ha nagyon sokáig vágjuk a hagymát, akkor bepárasodhat a verítékezéstől. Ezt nagyon egyszerű kivédeni: mielőtt felvennénk, ki kell mosni desztillált vízzel, amibe belekevertünk három csepp babasampon, aztán hagyni kell megszáradni.

Vegyük tehát fel a bűvárművészt, húzzuk fel a neoprén kesztyűket, bányásszuk elő a lehűtött kést a mélyhűtőből, ellenőrizzük még egyszer hogy merre van az egyenlítő, igazítsuk újra irányba a hagymát, vegyünk nagy levegőt – és kész, kezdhethetjük is. Innen már menni fog magától.

pedig nagyon részletes kommentárok, a modern olvasó számára parafrázisokkal, és hivatkozásokkal egyéb Shakespeare-szövegekre. Néhány évre ez lett az én legkedvesebb könyvem, tele is firkáltam ceruzával, magammal vittem mindenhová, hosszú utazásokra is.

Minden rendszer nélkül forgattam ezt a könyvet, fel-felütöttem és olvastam és csak arra figyeltem, hogy mi az, ami engem költőként megragad a versekből, sorokból, szókapcsolatokból. Azokat megjelöltem, aláhúztam, ceruzával írtam belőlük magyar fordításokat is a lap üres aljára és a margókra, és gyakorlatilag ezek a kifejezések, fél sorok indítottak el bennem egy alkotási szempontból improvizációnak, pszichikailag pedig meditációnak nevezhető munkafolyamatot. Mindez aztán interferált az én belső mozzanattal. 2009-ben véglegesítettem az első darabokat. Ilyen versek születtek, melyeket először *Járj, merre tetszik* című 2012-es válogatott gyűjteményemben foglaltam könyvbe:

5

*Lényem él tovább?
Substance Still Lives?*

Ez az élet is véget ér majd, ez itt,
az enyém. Nyarát az izgága idő
Ocsmány télbe űzi, *hideous winter*.
Nem maradhat meg, mi volt? Sem emléke?
Nor it, nor remembrance what it was?
Nem lesz? Jövővé nem alakul többé?
S várja tél, entrópia? A halál,
mely hozományát elherdálja? Élni
tovább azt, mit itt hagyok, a hatalmak
aligha engedik majd. Talán mégis,
foszlányokban, szavakban itt lehetek?
Leszek tán itt kedveseim nyarában?
Angyalom súgja: *substance still lives sweet*,
Csak alakom veszttem, s lényem él tovább?

44

*Megöl a gondolat
Thought kills me*

Megöl a gondolat, hogy gondolat nem vagyok.
Thought kills me that I am not thought.
Nem öl meg. *Kills me not.* De a gondolat,
hogy nem vagyok, megöl, megölhet. Hogy
puszta gondolat nem vagyok, jó dolog.

Mert bár légies jegyben születtem,
földből és vízből is vétettem, *so much
of earth and water wrought*, annyira földből
és vízből, hogy végső nyugtot hoz nekem,
előleget, a feltúrt rög tavaszi
illata. Újjászüln. Átmos, mint a tó
vize úszáskor, mint lényed, ha benned
ringok. Beléd mosódom. Feltámadok.
Ez, ha gondolat, ez is (mind) én vagyok.

Miközben e fogalmazványokat írtam, 2007-től kezdve éveken át, rávettem magamat a legfrissebb Shakespeare-irodalomra. Nincs olyan év, hogy legalább egy pár jelentős új mű ne jelenjen meg Shakespeare-ről. Nemcsak filológiai könyvek és nyomozás-izgalomú életrajzok, hanem kiváló eszmefuttatások az angol nyelvű szellemi élet és közélet neves szereplőitől, akik pályájuk delelőjén fontosnak érzik, hogy a Shakespeare-jelenséggel foglalkozzanak, mert oly megkerülhetetlen az angol szellemről és az egyetemességről gondolkodóknak. Ilyen volt például a közelmúltban Ted Hughes, Harold Bloom vagy Stephen Greenblatt könyve a nevesebb szeszők közül. De melléjük állítandó Cs. Szabó László Shakespeaere-esszéinek nagyszerű 1987-es gyűjteménye is. Az évek során így, a műveket s az olvasmányokat szűrve át folytonosan saját világomon, alakult ki bennem egy belső kép Shakespeare személyiségéről és a korról, amelyben élt, annyira, hogy néha úgy érzem: pontosan tudom, mit miért tett, mi az, ami belefér a személyiségébe és mi az, ami nem. Ebben a szimbiózisban születtek meg aztán, s váltak véglegessé szövegükben a rímtelen szonettek.

Azt írod egy esszédben, hogy „ez a Shakespeare-alak tényleg bensőséges valósággá alakult, valakivé, akit érzek”. Próbáld meg, kérlek, bemutatni ezt az alakot, akit te érzel. Annyiféle elképzelés van már róla – benned hogyan képződött meg a szonettek szerzője?

Bizonyos értelemben a reneszánsz óta az egész művészettörténet legtökéletesebb alakja Shakespeare. Úgy tudom, hogy legfeljebb egy levél, ha fennmaradt utána, de lehet, hogy egy sem. A magát oly demokratának tartó 19. században, amikor elhalványultak az ükapák emlékezései, s a középkor és reneszánsz mindennapi világát tudatlanul lenézték, elkezdtek találgatni, ki is lehetett valójában Shakespeare, és ostobábbnál ostobább elméletekkel álltak elő, melyeknek nyomai ma is élnek. Mert hogyan is volna lehetséges, mondták,

hogy egy kisvárosból származó suhanc fölmege Londonba, ott úgymond az arisztokraták lovainak a zabláját tartja, amíg folyik a színházban az előadás, aztán lassan színész lesz belőle, majd pedig ilyen darabokat ír... Lord Bacon egyik leszármazottja fele életét azzal töltötte, hogy bizonyítsa, a titokzatos szerző Francis Bacon volt. Freud úgy spekulált az írásokról, hogy csak homoszexuális szerző művei lehetnek. Ki is volt homoszexuális az Erzsébet-kor arisztokratái között? Oxford grófja. Ezért úgy képzelte Freud és sok híve, hogy Oxford grófja volt valójában a szerző, aki vagyannyi pénzt fizetett Shakespeare-nek, a színésznek azért, hogy írói nevét kölcsönözze neki. Ilyen badarságok születtek komoly emberek fejében.

Tagadhatatlanul feltűnő, hogy Shakespeare mintha következetesen és módszeresen eltüntetett volna életének személyes nyomait. De hát igen elfoglalt és praktikus ember volt, a kor pedig túl veszélyes politikailag a levelezgetéshez, naplóíráshoz. Ő írni akart, és túlélni. E látszólagos homállyal szemben viszont sok száz említés fordul elő okmányokban, peres iratokban, levelekben, naplókban, anekdotákban Shakespeare-ről, képmásokról nem szólva – nagyon nehéz lett volna egy olyan tökéletes összeesküvést összeeskábálni, amelynek sok száz, az élet különböző fertályából származó tagja egybehangzóan részt vesz egy személy kitalálásában. Még ma is kerülnek

elő nyomok, és ezekből világosan be lehet mérni a figurát, mint ahogy nyomozók rakják össze az ismeretlen tettes profilját. Működött például a felsőbb polgárság körében egy orvos és okkult gyógyító Londonban ebben a korban, Simon Forman. Történetesen három olyan nő látogatta őt rendszeresen, aki vagy bizalmasa vagy kedvese volt Shakespeare-nek. Forman viszont naplót írt, érdekesebb pácienseiről személyes intimitásokkal és olykor pikáns részletekkel, s ez előkerült a 20. század elején. Ebből is sok mindent lehet rekonstruálni. A sok száz nyom metszéspontjában úgy áll ott varázslatosan Shakespeare, hogy ki kellene őt találni, ha nem lett volna.

Az én Shakespeare-em más, mint a poszt-moderne Shakespeare-je. Úgy gondolom, hogy meghatározó körülmény szellemi arcképében, hogy neoplatonista volt, mert ez művei világképét és személyes kapcsolatrendszerét is döntően befolyásolta. Hasonlóképpen a család széles körű titkos katolikus kapcsolatai. És bizony lehetséges volt az, hogy valaki az ő rendkívüli képességeivel Stratfordból egyetemi diploma nélkül följusson a legmagasabb londoni főúri körökbe és szalonokba, ahol valószínűleg Giordano Brunóval is találkozott. Stratford előjárói a legkiválóbb oxfordi végzettek közül választották az iskolamestereket. Field, Shakespeare nyomdász barátja is stratfordi születésű volt.

Shakespeare olyan ember, aki természetesen bejáratos az udvari körökbe, másfelől rendkívül praktikus, zseniális színházigazgató és színház-rendező. Tökéletesen ismeri a parasztok és a városi kocsma életét, ízesen idézi nyelvezetüket a darabokban – de ezoterikus költő, Spenser, Sidney, Raleigh, Southampton, Pembroke, az arisztokrata költők és mecénások kedvence. Olyan ember, aki energiáival és pénzével mindig gondosan bánt, és szép vagyont gyűjtött. Szellemes francia párbeszédet találunk komédiáiban, és bámulatos jogi tudást vonultat fel a szófacsarók kigúnyolásában. Olaszul szótáríró barátjától, Floriótól tanult, na meg valószínűleg egyik szerelmétől, Emilia Bassanótól. Így adódik össze ez a tudást szivacsként magába gyűjtő, tökéletesen viselkedő, zseniális lény. Nagyon fontos tudni azt is – és erre a modern kutatók közül többen felhívják a figyelmet újabban –, hogy Shakespeare családja katolikus volt. Katolikusnak lenni ebben az időben súlyos hátrány lett. Az édesanyja Mary Arden, nagynénje ráadásul az Arden-vidéki apácázárda főnöknője volt. Az édesapja is titkos hitvalló katolikus, és az ismert eset, hogy őt a polgármesteri tisztségből leváltották tartozás miatt, igazából azt takarta, hogy megbüntették az államvallás miséinek kerülése miatt. A titkosrendőrség üldözte a katolikus papokat, térítőket, mert spanyol és vatikáni ügynököknek tekintette őket. Shakespeare több oldalági rokonát is megkínózták, lefejezték. Aki a Rákosi- és Kádár-korszakban nőtt fel, az tudja, hogy milyen is volt a légkör az ilyen ellenség-teremtő hisztériáknak.

Itt van tehát egy zseniális ember, aki följut a legmagasabb körökbe, azonban ott kevesekkel osztja meg, hogy a felmenői s rokonai kik-micsodák Warwick megyében. Politikai szimpátiáit el kell titkolnia, és természetesként kell elviselnie, hogy van cenzúra. Erzsébet királynő rendkívül érzékeny egyensúlyt teremtett, aminek az volt a lényege, hogy politikai okokból hozzájárult a katolicizmus üldözéséhez, ugyanakkor a katolicizmushoz igen közeli anglikán vallásnak volt a bástyája, és azt az anglikán vallást már kétségbeesett pozícióban kellett védenie a protestáns puritánoktól, akik pár évtizeddel később mindent le fognak rombolni, amit Shakespeare-ék felépítettek: a színházat, az angol reneszánsz zenét és képzőművészetet, minden „bálványimádást” és „hívságot”. Shakespeare előre látta azt a rettenetes polgárháborús pusztítást, ami a halála után

pár évtizeddel következett. Az ő küldetése az volt, hogy látomását, ezt a virágzást, borzalmat, szépséget és feszültséget megírja, természetesen nem direkt módon, és hogy az élet és a politika csapdait el kell kerülni, azért, hogy élhessen és megírhasa. Ehhez meg kellett szerezni a pártfogókat – megszerezte a főúri és királyi pártfogókat. Emiatt őt több író irigységből karrieristának bélyegezte, de ő megkapta azt a politikai védelmet és anyagi biztonságot a társulatai számára is, amelyben meg tudtak születni – mindnyájunk számára! – ezek az óriási művek.

Hozzá kell tennem, az adatokból, eseményekből, amit most Shakespeare-ről hosszasan meséltem, az én szonett-improvizációimba semmi sem kerül bele. Ezek modern, rímtelen versek. A költő maga csak egyszer bukkan fel a versciklusomban, ott is Prosperóként. Azonban a tőle idézett szonett-részletek olyan személyes lírát inspirálnak bennem, amelyek létrejöttéhez szükséges volt számomra ez a titokzatos jelenlét. Az, hogy ily mértékben belépjek az ő világába. Hogy miért, nem tudom. Ez előttem is rejtély marad, mint egy szerelem.

Térjünk vissza a versekhez, amelyekben két világ találkozik egymással, a shakespeare-i világ és Kodolányi Gyula költői világa, s amelyeknek látványos jellemzőjük, hogy Shakespeare angol szavait is beidézed olykor. A posztmodern költészetnek bevett eszköze az intertextualitás, hogy különböző helyekről idéz szövegeket, de ritka az, hogy az eredeti nyelven hangzik el egy versben, ráadásul többször is. Le is fordítod, szabad fordítást is alkalmazol, értelmezod is, dialógust is kezdeményezel ezekkel a szavakkal, mondatokkal, de ott vannak hangsúlyosan, akár kétszer-háromszor is megismétled egyik-másik versben ezeket. Miért olyan fontos számodra, hogy angolul hangozzanak el a te versedben?

Ehhez közelíthetek a költői ösztöneim felől is, meg közelíthetek egy kicsit elvontabban is. Senki sincs jobban tudatában, mint a költők, annak, hogy minden szó egyedi és lefordíthatatlan. Számmunkra ezért a szavak valami egészen különös aurával bírnak. Azért foglaltam bele a szonettek emlékezetes, bűvös fordulatait angolul a verseimbe, mert rendkívül fontosak, óriási energiákat tudtak bennem elindítani az egymáshoz való viszonyuk vagy a különlegesen szép hangzásuk folytán ... Shakespeare költészete engem éppen azért fog meg, mert a konkrétságnak és az elvontságnak egy egészen különleges szintézise történik benne

– az ő versei megélt gondolatok, gondolattá váló érzések, de soha nem szakadnak el a világ érzéketességétől. Ez óriási érték. Egyébként a költői nyelvnek és a temperamentumnak ez a típusú érzékenysége nagyon rokon a magyar költészetével. Ez nem német, nem francia érzékenység és gazdagság, ez más. Talán az oroszban van hasonló a nagy nyelvek között. Mert nekem a versben egyszerre fontos az érzés, a valóság és a gondolat – és ezek mind együtt vannak Shakespeare szonettjeiben. Kötődöm ezekhez a szavakhoz.

És furcsa, mert ugyanakkor ars poeticámat tekintve azt gondolom, hogy a magyar versnek magyar versnek kell lennie. Hogy csak az a magyar vers jó, amelyben a magyar nyelv mondatai élnek, ami szintaktikailag is élő magyar vers, amelyekben énekel a nyelv. Nem hiszek abban, hogy vannak versek, amelyek a szemnek szólnak. Az a vers, amit nem hallunk, miközben olvassuk a papíron, az nem él, az nincs. Ezért nem hiszek a mai huszonöt szótagos sorokat író költők műveiben – biztosan irodalom meg írás az is, de számomra nem vers.

És közben tudatában kell lennem annak is, hogy milyen rombolást visz végbe a nyelvünkben a meggyalázott angol nyelv, ami körülvesz bennünket, ránk ront mindenhol a médiában és a reklámban. Szoktam is mondani, nem kis elégtétellel, az angol és amerikai barátainak, hogy ti mint politikai és gazdasági erő hatalmasak vagytok, de nekem van veletek szemben egy nagyon nagy előnyöm: az én nyelvemet nem gyálázzák meg minden másodpercben annyi millióan, a világ minden részén. Meggyalázzák persze a miénket is, a mi bunkóink, de nem oly kikerülhetetlenül. És mi tudunk, tudnánk védekezni is. Ellenben most mindenki angolul hablatyol, aki érvényesülni akar ebben az elsilányult világban, és rettenetes, amit művel az angol nyelvvel. Nyomul ez a szörnyű angol, amit a reklámtáblákon is látunk, ócska songokban hallunk.

Nekem ehhez semmi közöm, mint ahogy Shakespeare-nek sem, s miközben belefoglalom ezeket az angol szavakat a verseimbe, azt is megmutatom, hogy a magyar vers az magyar vers, és beleszövök egy idézetet szonettembe egy csodálatos népdalunkból, vagy megemlítem egy másikban édesanyám kolozsvári (pontosabban nagyenyedi) magyar nyelvét. És csinálók például olyan szójátékot, amelyben az angol „part” magyar szóvá lesz.

56

E bús hiátus/This sad interim

E szomorú szünet, mint az óceán,
this sad interim like the ocean
elválaszt partokat. *Parts the shore.*
Két parttá szakította, mi egy volt.
Mint két kontinens, külön világban
látunk-e közös Holdat tiszta éjen?
This sad interim, e bús hiátus.
Két kontinens külön világban, közös
Hold. Atlantisz Holdja, bámulunk téged
külön partokról. Kettő lett, mi együtt
volt egész. Édes Istenem, ki partot
szakasztottál, rekeszd el a vizet,
hogy az én rózsám láthasson engemet.
Láthassuk egymást. Múljon e bús szünet.

76

Folyton régi s új/Daily new and old

Why is my verse versem mért *so barren*
oly kopár? *Barren?* Csupasz? Csak az új
gőgjének van híján, újjagdag gőgnek.
Barren of new pride. Az új, ha valódi,
törvénye szerint lesz azzá. Ahogy folyton
régi s új a Nap, *daily new and old*,
Újraköltöm, mit elmondott rokon s ő.
Egy új hang szökellő hajlításait –
ezt hozom én. Ezt termi sors és ihlet.
Ennyit adhatok a tücsökzenéhez.
Hatalmas zengésekhez, mely átölel,
mesterek! Hadd fűzzem e kórúst anyám
nyelvébe, édes kolozsvári nyelvbe,
mely folyton régi s új, *daily new and old*.

Lehet, hogy egyesek pongyolának érzékelik ezeket a szonettvariációkat, nem is rímelnék a sorok, miközben te nagyon is formatudatos költő vagy pályád kezdetétől. De formákat bontó, romboló, kísérletező alkotó is. Korai időszakodban, a nyolcvanas években inkább prózaverseket, szabadverseket írtál, a kilencvenes évek közepétől jöttek a szonettek, de azok is gyakran a formát fellazítók, átalakítók, a haikuid sem mondhatók szabályszerűeknek, megszokottaknak, és most jöttek, az utolsó másfél évtizedben ezek az újabb szonettvariációk... Milyen a viszonyod a formához, miből táplálkozik ez az egyrészt tudatosság, másrészt kísérletezés a formával?

Számít az életkor is: az embernek életkor-szakai vannak, és azt gondolom, hogy olyan

dolgokon mentem át az 1990-t közvetlenül megelőző, majd követő történelmi változások során, amelyek nagyon nagy mértékben átalakították a világképet, vagy előhoztak olyasmiket, amik bennem csak szunnyadtak, de nem törődtem velük. Egyszer például leírtam a '80-as években, hogy ha én egyszer szonettet írnék, biztos, hogy sárgaságot kapnék miatta. És eljön 1995–1996, és íme, írok egy nagy szonett-ciklust, mégpedig rimes szonetteket – ezek a Plótinosz-szonettjeim, a *Táncban a sötéttel*-ciklus. És körülnézek, és azt látom, hogy mindenki szonettet ír körülöttem, nemzedéktársaim legtöbbször. Valami hasonló történt mindnyájunkkal. Bizony van olyan, hogy korszellem, és ennek nem mindig tudjuk megfogalmazni a lényeges elemeit, de sokszor meg tudunk néhány dolgot fogalmazni belőle. És ezzel visszatértünk oda, hogy vannak formák, akár csak alig érzékelhetők, és a formák a művészetben elengedhetetlenül fontosak. Egyébként én a prózaversre is mindig úgy gondoltam, mint formára, és a szabadversre is, ezért említettem az imént, hogy nem hiszek a huszonöt szótagos szabad verssorokban – hacsak nem egy Whitman vagy Kassák vagy Füst Milán írja őket. A nagy művész az, aki megszeghet bármilyen szabályt, de neki sem sikerül mindig. Kutatások szerint egy verssor hossza bennünk relatíve állandó. Bizonyos határokon túl meg innen. Mondhatnám, nem találomra: egy lélegzetnyi. Ez azt jelenti, hogy egy négyszótagos sort nyilvánvalóan sokkal gyorsabban mondunk ki, mint egy kétszótagosat: lassítunk, gyorsítunk. Személyes, de valós ez a lélek-lélegzetnyi hossz, amin alapul a verssor-érzékelésünk. Tehát a szabadversek írásakor is dolgozott bennem a formaérzék, volt egy belső mértéke a prózaverseimnek.

Ezek a Shakespeare-változatok rímtelen szonettek. A rímtelen szonett angol nyelven már 1970 környékén megjelent, legemlékezetesebben Robert Lowell *Notebook* című gyűjteményében. A magyar nyelvben sokkal könnyebb változtatásan rímelni, nagyobb a mi hangzókészletünk. 1995–97-es Plótinosz-szonettjeim rimesek voltak. De a WSh-változatokhoz a rímtelen szonett formáját választottam. Fontos volt az, hogy szoros formába írjak, és a *blank verse* is – ha megszámoled, látni fogod, hogy 10 vagy 11 szótagosak a sorok. Tudni kell, hogy a zárt formák és a kis formák halatlanul rászorítanak a tömörségre, és iszonyatos energiákat lehet belepréselni egy nagyon kis for-

mába. Belül ez úgy egyensúlyozódik ki, amikor indázóbb mondatú prózaverseket vagy hömpölygő mondatú szonetteket írok egy darabig, hirtelen elkövetkezik egy pillanat, amikor kívánom a tömörszerű rövid soros verseket, a töredékes tömörséget – legújabb, egy hónapja befejezett művem is egy japános tanka-haiku ciklus lett, melyet e beszélgetésünk után adok közre a *Bárkában*.

De mindenben csavarsz egy kicsit, megbolondítod, magyarítod, egyéniesíted, mint ahogy a Plótinosz-szonetteket: egy majdnem teljes korszorút írsz – Táncban a sötéttel címmel –, de hiányzik a mesterszonett...

Igen, nem született mesterszonett, mert azt gondoltam, hogy elsősorban hűnek kell maradnom ahhoz a gondolathoz, ahhoz a belső komplexumhoz, amit ki akarok fejezni. És ha ezt letapogatva nem jön össze egy mesterszonett, akkor nem jön össze. A mesterszonett megírásának az igénye nem írhatja felül az egyes mondatoknak, szonetteknek a saját hitelességét énbennem. Nem fogok változtatni rajtuk azért, hogy összejöjjen egy mesterszonett. *Pontosan* kell megfogalmaznunk látomásunkat, ez a cél. S persze *szépen*, de nem öncélúan.

„Teremts magadnak másik ént...” – hangzik el A másik én című versedben, és ez az egyik jellegzetessége a költői pályádnak: több alkalommal, több korszakodban is megteremtetted a másik énjeidet. Az egyik leghíresebb a Noah Webster-ciklus (kétszer is, a naplója meg az igazi élete a nyolcvanas években), de a Plótinosz-sorozatot is ide lehetne sorolni, vagy ezt a Shakespeare-ciklust meg másokat is. Ez is egy ismert posztmodern gesztus, a másik én-ben magunkat megtalálni stb. Nálad ez miből táplálkozik?

„Teremts magadnak másik ént” – ezt „művibb fordításban” így is mondhatnánk: „Teremtsd magad újjá”. A mondat a „nyersebb” formájában rejt több erőt, ahogy én fordítom itt, mélylélektani gondolatot fejezve ki:

10

Másik ént/Make thee another self

Teremts magadnak másik ént, *another self*. Mert gyilkos gyűlölet rabja lettél, poklodba zárva így vagy élő halott. *murd'rous hate*, az költözött beléd. Hazudsz magadnak felsőbb üzenetet,

hogy fentről ítélhesd mind aki él. Te, aki halálos beteget gúnyoltál, te s a többi, észére oly kevés. És kérődött a szád, míg a pap beszélt a másik halott felett, kit egykor szerettél, talán. Rombolni – *ruinate, urinate* – vizelni a szállásra, hol esélyt kaptál, esendő átmenetet. *Another self*: másik ént, még teheted.

Fél évszázada rendszeresen olvasom a mélylélektani műveket, Carl Gustav Jungtól, James Hillmantól és körüktől. Például azért, mert mítosz- és archetípus-elemzéseik egyszerre nagyon maiak és ősen tradicionálisak. Egyetértek azzal a világképpel, ami mögöttük áll, amely az embert eredendően vallásos lényként fogja fel, de játészó, teremtfő, kapcsolat-teremtfő és érzéki lényként is. Mindig azt gondoltam, hogy ahogy az írás sem lineáris, az emberi személyiség sem lineáris – sem külső, sem belső világunk nem az. A determinizmusok egész másfél évszázados hagyománya, mely oly divatos ma, nem több mint egy ócska, de túl komoly és nyomasztó bohózat. Mert valójában minden pillanat, minden vers és emberi személyiség hallatlan komplex képződmény, amelyben erőik cikáznak különfajta irányokba. Olyan a személyiség, egy másik hasonlattal szólva, mint egy üvegkristály, amelyik forog, és mindig más oldalát mutatja a fény felé. De az a sok oldal még mindig én vagyok. A különböző életszakaszokban az ember megpróbálja más-más oldalainak adni meg a fényt, és más-más lehetőségét írni meg saját személyiségének. Ami a maszkok, az alteregók iránti vonzalmamat illeti, nyilván abból is ered, hogy olyan erős érzelmi energiák vannak bennem, amikről nagyon korán felismertem, hogy ellenpontozni kell őket a tárgyiasságra és tárgyilagosságra való törekvéssel. A kettő mindig együtt van jelen az én verseimben. És tulajdonképpen így jöttem rá arra is, hogy a Shakespeare-szonettekben ugyanez a helyzet. És hogy látom Shakespeare viszonyát a szonettekhez? Az első pár tucat szonettben gyanítható, hogy az ifjú Lord Southampton a megszólított, aki Shakespeare patrónusa volt – illetve annak a királynő által kirendelt gondnoka fogadta fel a költőt házitanítónak, Lord Burghley, aki „történetesen” a főkincstárnok volt, s a leendő főkancellár apja. Southampton iránt gyulladt fel Shakespeare-ben az apai szeretet és a platonikus szerelem együtt-

tes érzelme – a neoplatonikusok szerint az emberi szépség, a szellemi és testi együtt, a fiatal férfiban jelenhet meg ideálisan. (Testi kapcsolat szóba sem jöhetett volna, nemcsak Shakespeare híresen „finnyás” lénye miatt, hanem azért sem, mert ilyen kihágás esetén a nyaktilón találhatta volna a fejét a költő.) Később aztán egyre jobban szétoldódik a címettje, a tárgya a szerelemnek, majd felismerhetően nőalakok is feltűnnek (az angol nyelvben ezt nehéz is eltitkolni, a személyes névmások miatt), és nagyon sokat foglalkoztak tudósok azzal, hogy vajon kik lehetnek az éveken át írt szonettekben feltűnő alakok. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a szerelem és a szeretet szó egy és ugyanaz az angolban, és hogy a platonikusok barátságait szerelemnek nevezték (mint például Kölcsy is).

Valójában az olvasó a fontos, én, te és mindannyian. A Shakespeare-szonetteket azért szeretjük, *ahogyan* a szeretett lényről beszélnek. Arról, aki teljesen átrendezi a személyiségünket – Shakespeare ezt tudja páratlan gazdagsággal visszaadni. A szonettek a szerelmesről mint bonyolult emberi lényről szólnak, illetve a szerelmet átélő költő világának elemi átrendeződését mutatják meg. Az ő belső világában a kozmosz történései, a világ neoplatonikus rétegzettsége, a mindennapos politikai valóság mind benne van. A shakespeare-i tudat naplója tehát ez a 154 szonett, amely fölgyűlt a körülbelül tizenöt év alatt. Nagyon érdekes, hogy nem is adta ezeket ki, csak főúri és költő-barátai kezeiben keringtek egy-egy kézzel másolt sorozatban, hosszú éveken át.

Azonban van még egy csavar: Shakespeare hű önmagához, és saját, önironiával eltúlzott öregedésén és korai kopaszságán túl alig ír le jellegzetes személyi jegyeket ezekben a szonettekben. Sem a szeretett személyről, sem önmagáról. Semmilyen pikáns részletet, amilyenekkel a mai költők és hívek különösen szeretnek foglalkozni. Pedig pajkosan erotikus: például zseniálisan eljátszik keresztnevével, a Willel. A 135. szonettben tizenháromszor használja a szót, amely itt jelent akaratot, szeszélyt, férfiaságot, férfi és női nemi szervet, testi vágyat (a nőt is), alkotóerőt.

De végül ő nem kevesebb és nem több marad, mint a költő, akinek képzelete teremtette meg – s csak képzelte? – hőseit. Lehetséges, hogy Emilia Bassano Lanier, az első angol költőnő volt egyébként az egyik nőalak, „a sötét (hajú, szemű, bőrü) hölgy”, a virginálon játszó csalfa kedves. Itt

is működik a jellegzetes kitáruló-rejtekező ket-
tőssége Shakespeare-nek, hogy „mindig úgy mu-
tatom meg magam, hogy valamit megőrzök ma-
gamnak”. A titok az ő belső erejének forrásaként
működik, s egyben szellemi tartást és finomságot
jelez. Bátran, sebezhetőségét megmutatva kitárja
magát a lényeges kérdésekben, de nem árulja el a
triviális részleteket – és mégsem gondoljuk, hogy
mindez homályos vagy vértelenül elvont. Úgy
tud gondolati lenni, hogy nem absztrakt, úgy tud
konkrét lenni, hogy nem mutatja meg azt, amit
nem akar.

*A te költészetedben nagyon sűrűn előfordul az
is, hogy mottókat hívsz segítségül. Miért élsz ilyen
gyakran ezzel az eszközzel, miért van szükség
ezekre a mankókra?*

Tudatában vagyok az elődeimnek és a mestere-
imnek, és ez engem erősít és boldogít. Nagyon jól
érezem magam a hagyományban, akár a magyar-
ra gondolkodok, akár a nemzetközire. Kézről kézre
adjuk tovább az időben a mondatokat, a gondola-
tokat, és az eredetiségben olyan értelemben nem
hiszek, hogy egy művész „fölforgatja az egész vilá-
got”. Vannak ilyen látszat-robbanások, de minden
új mester esetében felbukkannak aztán a múltból
nyert indíttatások. Azt hiszem, attól lesz eredeti
egy vers, ha a verset író személyiség más, mint
a többi, s ezt nyelvében érzékeltetni tudja. Ettől
lesznek mások – akár nagyon mások – a lelki vi-
szonyulások, a mondatok íve, a hajlítások. Egysze-
riek vagyunk, s csak ilyen módon újak.

*Elég hangsúlyosan szerepel időnként az angyal
is a verseidben, sokan furcsállhatják is, hogy ebben
a shakespeare-i környezetben is felbukkannak. Ez
mennyire rokon Rilke angyalával, miért szerepelted
ennyire hangsúlyosan?*

Nyilván szonettciklusom három angyalos
versére gondolsz, melyből kettőt idéznék fel most:

58

Járr merre tetszik/Be where you list

Járr merre tetszik. *Be where you list.*
Járr merre tetszik, angyal, ott vagytok,
ott leszek én is. Járnál merre tetszik?
Where you list? Hisz úgy mondták, te kell kövess.
Oldalam mellől nem tághatsz, míg
nem érünk át! S tényleg velem tartottál
hűségesen, mögöttem, mellettem,

homokos síkon, rengeteg erdőn át.
S böktél oldalba gyengéden néha,
hogy foduljak a jelek, a fény felé.
Be where you list, most már járj merre tetszik,
angyal. Követtél eleget. Most én
szegődnék melléd. Időnk itt fogytán.
Szökkenj, lendüljön karod, nyíljon szárnyad.

51

*Szárnysebesen, mozdulatlanul/
In winged speed no motion*

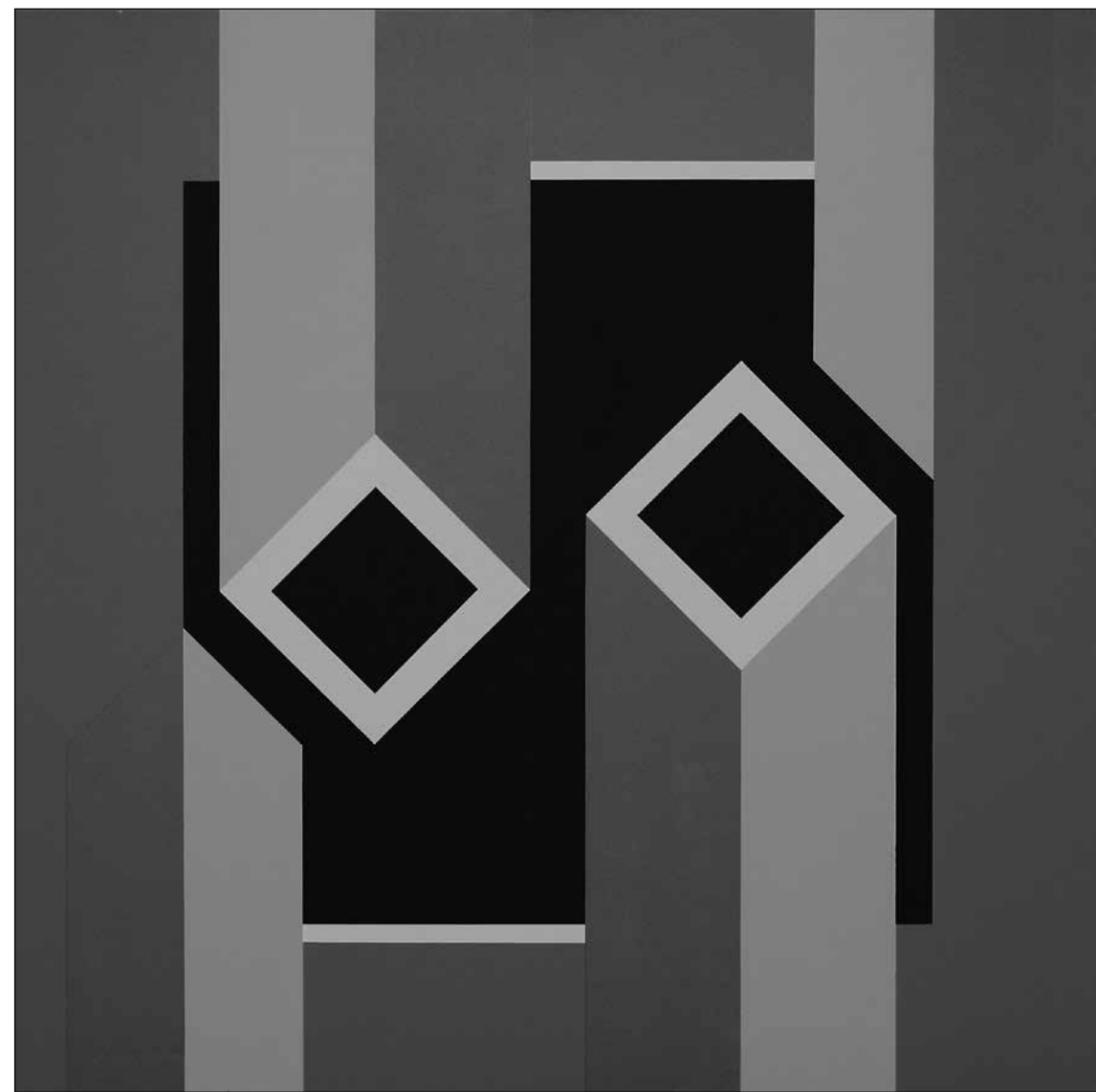
Szökkenj, lendüljön karod, nyíljon szárnyad,
ahogy Rafael álmodott s rajzolt meg.
Álmomban hányszor szökkentünk fel együtt,
míg szőtték időnket! Gyakoroltunk?
Emlékeztünk? Szárnysebesen szálltunk,
in winged speed. Mozdulatlan, *no motion*.
Hát most jönne végső felszökkenésünk?
Lendülnénk végleges tökélyvel, ahogy
Rafael rajzolta okker krétával,
urnák vérből és fényből kevert
színével? Átszökkenünk most végleg?
Vissza? Vagy idekötnék még bennünket
félmondatok, mosolyok, undor, sors?
Szökkenünk? Szövik még nekünk a véget?

Rilke valóban nagyon fontos ihlető ebben a
tekintetben, hiszen a legemlékezetesebb, óriási
verseket ő írta az angyalról, a hozzá való vi-
szonyunkról, a Duinói elégiákban. Az angyalt
én sem irodalmias toposzként tekintem, hanem
leki valóságnak. Így lesz igazi a Rilke-hommage.
Shakespeare azért nem említ angyalokat, sem
szentet, talán Istent sem, mert ilyen „világi” szö-
vegben ez bizony tiltva volt akkor Angliában.
A cenzor kihúzta volna őket, egyéb zaklatások
mellett. Ilyen pofonegyszerű a magyarázat, s
mai fejjel elképzelhetetlen, az iszlám államok
törvényeit kivéve. A Szentháromság személyei-
nek, Máriának és a szenteknek a nevét egyetlen
drámahős sem mondta ki a hatalmas életműben,
pedig Shakespeare vallásos lény volt a szó legmé-
lyebb értelmében. De a metafizikailag végletes
magasságok és mélységek megidézéséül feltűn-
nek darabjaiban angyali lények, például Cordelia
és Hermione, és démonikus, ördögi lények, mint
Jágó, III. Richárd, Lady Macbeth. Shakespeare
átélt neoplatonizmusából értékrend és etika is
következik, a saját életvitelére vonatkozóan is.

*Ez a Shakespeare-ciklusod, az Üzenetek W.
Sh-tól, egy kicsit összegezése költői világodnak, a
mesterekhez való említett viszonyodnak, nagyon ér-
dekes, hogy ezek a Shakespeare-szövegek segítettek
téged ebben az összegezésben, ráadásul azt írod egy
esszédben, hogy magyar költőként Shakespeare szö-
vegei segítettek visszajutni a szavakhoz, a magyar
szavakhoz – ha ezt egy kicsit magyaráznád...*

Az, hogy a Shakespeare-szonettek, egyes
mondatok és kifejezések ennyire inspirálnak,
személyes asszociáció-sorokat hoznak fel belő-
lem, azt jelzi, hogy ez a versvilág nagyon mé-
lyen átjárta az én mai beszédmódomat is. Mi-
vel Shakespeare fél évezreddel ezelőtt le tudott

írni rendkívül természetesen olyan szavakat,
amelyeket a mai nagyon mandarinná vált költé-
szetünk már legfeljebb ironikusan mer, engem
segít visszajutni ahhoz a friss látáshoz és bátor-
sághoz, amelyet a közvetlenség monumentalitá-
sa kíván meg. Le lehet írni idézőjel nélkül azt,
hogy angyal, azt is le lehet írni, hogy szerelem.
Meg kell találni a módját nyilvánvalóan –, de le
lehet és le kell írni, és vissza kell térni a lénye-
ges dolgokhoz a költészetben. El kell felednünk
olykor az öniróniát. Azt, hogy posztmodern
módra minden mondatunkat láthatatlan idé-
zőjelbe tesszük. De a közvetlenség ne jelentsen
faragatlanságot.

Gnanđt János: *Formák a térben* (2016; akril, vászon; 90 × 90 cm)

► KODOLÁNYI GYULA

Az idő egészéből

Japános versek Kósa Ferenc fotóira

Tengert sóvárogtál

Tengert sóvárogtál. Határtalant.
Barbár partot. Az élet gyepűit.
Sziklaszobrot. Csend oltárát.
Mindent. Magad.

Zuhogó, cikázó víz

I

Zuhogó, cikázó víz,
kedvünkért búvólsz
örvényt s habot?
Dobálsz hullámot, sziklát,
hogyan marasztalj
tovább ideát?

II

Vagy tükrünk volnál?
Kusza lelkünk
tombol benned?
Vonaglanak vágyak,
kérj, kín, régi szép nap.
Olvassuk benned
sorsunkat.

III

Égnyi tükör
jövök újra hozzád.
Tajték, robaj,
örvény volnék?
Tűnődöm. Indulok tovább,
a belső csend után.

Aranyfényű fenyő

Aranyfényű fenyő
a sziklavilágban,
szívem tiéd,
karod enyém.
Tarts szorosan.
Nem riaszt már
a meredély.

Erdődbe bejutni

Erdődbe bejutni próba.
Dús sötéted oly közel s távol.
Át úton, árkon, gyümölcsösön,
mégis eltalálok.

Egymást tartva

Egymást tartva
állunk a szélben,
jó társam.
Bámuljuk ég veresét,
hegy kékjét, áldott Balatont,
míg maradhatunk.

Kerítést raknod

Kerítést raknod
mandulafád köré minek?
Hajnalban elröpül a rigókkal.
Termését szabadon hozza meg.

Veri odalent

Veri odalent
a kőpartot a hullám.
Sovány földből,
termő csendben,
ágyások, gyümölcsfák
fordulnak az égnek.

Hó, jég, kő honában

Hó, jég, kő honában
hangyányi vagyunk?
Hangyányit akarunk?

Kőember vár

Kőember vár s vár
hó s jégidőben.
A kezekre gondol,
akik megformálták.
Forró tenyérre,
lélek hevére.

Mesét mondunk

Mesét mondunk,
dúdolunk dallamot.
Képet festünk,
követ rakunk kőre,
az idő elmállasztja.
A vers él, és él.

Szélnek feszült sziklák

Szélnek feszült sziklák,
mennétek. Maradtok.
Tükörben bámulni magatok
e kietlen parton,
otthon lenni, jobb.

Hiányod

Hiányod tikkasztó
kő-szorosán át, hirtelen
érni forrásodhoz.
Kutadból újulni,
s nem tudni, ki vagy.

Visszajön-e

Visszajön-e a pusztába
negyven olyan napra?
Várjuk, mióta elment.
Ő megvilágosult,
mi: világtalanok.

Égi zuhatag

Égi zuhatag, ragadj el,
zúzzál vízporrá,
tisztuljak párává.
Örök gyarló alakom
születhessen ujja.

► NAGY ANDRÁS

A Shakespeare-Patchwork¹

Shakespeare a dramaturgián

Mi sem volna paradoxabb, mint ha a legjelentősebb drámaíró, a világirodalom klasszikusát egy dramaturgián látnánk üldögelni, amint tanácsokat vár és instrukciókat kap műve színre viteléhez – mint ezt egyébként egy százestendős és méltán elfeledett regényben az egykori színműíró-színigazgató, Harsányi Zsolt ábrázolta is.² Mert ugyan ki ismerné Shakespeare-nél jobban a színpad „poétikáját,” az elmondásra szánt szöveg erejét és gyengeségeit, a jelenetek ritmusát és terjedelmét; bizony ezerszer inkább a dramaturgoknak volna tanulnivalójuk tőle, mintsem azoknak kellene belenyúlniuk a színművekbe.

És még sincs másképp. William Shakespeare, ha nem is szerzőként, de az általa írt szöveg révén minden alkalommal ott kezd a dramaturgián, nevezzük bárhogyan is azt az intézményt, szobát vagy laptopot, amelyben vagy amelyen a színházi előadás számára megjelenik a zseniális szöveg. Mert hát nélkül nem indulhat el az előadás megteremtésének folyamata: az eredeti kompozíció feltárása, szükség szerinti felbontása, majd egyes elemeinek alakítása, végül ezek összerakása teremti meg a színre vitel lehetőségét, s hogy erre alkalmas-e a patchwork metaforája, erről szólna rövid eszmefuttatásom. Hiszen ha ezt a folyamatot közelről szemléljük, pontosan érzékelhetjük: Shakespeare nem a maga autenticitásában mutatkozik meg a színpadon – bármit is jelentsen ez –, hanem szükségszerű és folyamatos „inautenticitásban” –, s feltehetően éppen ez nagyságának, fennmaradásának, sikerének legfőbb feltétele.

Végig tudnánk állni a Globe nézőterén egy „autentikus” és többörős előadást, akár kezünk-

ben egy pint sörrel, szorongva és lökdösődve, figyelve a színpadi hadarásra – a beszéd ritmusa fürgébb volt, mint napjainkban, az illúziókeltés eszközei szűkösebbek, a hangosítás felemás, a fény nappali – és követnénk-e a sűrű emberszagban a fordulatot történetet vagy magasztos eszmefuttatásokat? Mindezt éppenséggel Balassi nyelvezetén – hogy a beszédmód és jelentésmélt tovább kérdésein túl érzékeljük a tág értelemben vett – kulturális, vallásos, szellemi és szociális – kontextus sajátosságait, amely pedig folyamatos referencialitásban volt a szöveggel, lévén ez a megértés valóságos horizontja.

Jószorival az is kérdés, hogy ebben az eredendő, autentikus közegben érzékelhető volna-e számunkra a szerző világképének merészsége, történet- és emberszemlélete, poézise és humora, dramaturgiai újításai, röviden: zsenialitása? Valamennyire talán sejthetnénk mindezt, de hát előadásai révén kiemelkednének-e Shakespeare drámái kortársaié közül – olyan magasra, mint ahol ma sejtjük őket? Aligha. Ahhoz, hogy érvényes és jelentésteli maradjon az életmű, folyamatos és intenzív munkára van szükség, valamennyi színre kerülő darab minden egyes elemének átgondolására, akár tovább-komponálására, és ennek megfelelő kontextusba helyezésére, hogy Shakespeare szövegéből érvényes – mai – előadás legyen. Csak így tudjuk „kortársunknak” látni Shakespeare-t, és nincs is nagyon más választásunk, lévén a színpad nagyon is kortársi intézmény.

Történeti hangszereken meg lehet szólaltatni Vivaldit és Mozartot, de Shakespeare színműveinek előadása efféle próbát aligha állna ki, az újjáépített Globe erre igen jó példával szolgál. A muzeális érdeklődést sokszorosan meghaladja a színházi, míg Shakespeare történeti gyöke-

rezettségének és történelem „feletti” érvényességének egymásra vonatkoztatása indokolja a történeti és filológiai rekonstrukció fontosságát a művek értelmezése során. Ideális esetben ez jelentené a dramaturgiai munka egyik leglényesebb mozzanatát, mert bár legyen mégoly színes a rendezői fantázia, mégoly zseniális az elkészült „példány” – a Shakespeare által megteremtett világot aligha múlja felül bármiféle képzelet.

A dramaturgiai munka előbb a mű felbontásával kezdődik, amit akár megfosztásnak is nevezhetnénk, ez pedig két fontos összetevőjét érinti: terjedelmét és nyelvét. Alig létezik olyan Shakespeare-darab, amit teljes hosszában eljátszanának – olykor nagyon is drámai redukció eredménye lesz az előadás-szöveg. Mit vágjunk ki Macbethből, mivel „húzható” Hamlet, a Rómeó és Júlia mely pontján mond ellent a szöveg ritmusa a hormonok parancsának – és így tovább, az itt és most létrehozandó előadás érdekében kell végrehajtani ezt a munkát, hogy áttekinthető és magával ragadó legyen az, amit valaha nem eként tekintettek át és nem így ragadott magával.

A nyelv kérdése pedig messze több az egyszerű fordításánál, nemcsak a történelmi nyelvezet átalakítása miatt a mai nyelvhasználat számára – ami már messze nemcsak nyelvi kérdés –, de ettől elválaszthatatlanul a Shakespeare-nél különösen gazdag utalásrendszer rekonstrukciójáé és „lefordításáé” egyben. Közmondások, rejtett vagy nyílt idézetek, szófordulatok, mitológiai és bibliai metaforák sokasága tágitja folyamatosan az értés határait – a kortársak számára, hiszen a mi számunkra elvesztették egykori értelmüket, mindez csak illusztráció maradhat vagy töltelékszöveg. És aligha van ez másként a beszélő nevekkel, a földrajzi helyszínekkel, a korabeli politikai utalásokkal – ezek kimetszése a szövegből éppoly veszélyes, mint „kortársi” értelemmel való felruházása, a példák mindkettőre hosszan sorolhatók, a sikeres megoldások listája azonban sokkal rövidebb.

És akkor még nem is szóltunk a szövegváltozatok dilemmáiról, hiszen jól tudjuk, hogy Shakespeare drámái mind-mind rekonstrukciók, bár legalább kortársiak, szemben a felvonás- és jelenetek struktúrájának kialakításával, vagyis a kompozíció, ritmus, dramaturgiai előrehaladás döntő jelentőségű komponenseivel, amelyek későbbiek, s egy másféle színházi konvenciórendszert tükröznek. És a szövegváltozatok, illetve kompozíciós sémák sokasága mellett ott vannak a fordítás dilemmái

is, hiszen azok sem „csak” egy-egy nyelvallapot lenyomatai, de színházi konvenciórendszereket is közvetítenek, s ez értelemszerűen a magyar színháztörténet sajátosságainak felel meg, annak minden szépségével és nehézségével.

Tudjuk továbbá, hogy ezek a színművek nemcsak egy adott színpadra születtek, de egy társulat, s azon belül konkrét színészek számára íródtak, s ennek megfelelően formálódtak szerepek, alakok, helyzetek – nemcsak, talán nem is elsősorban a dráma törvényszerűségeinek alárendelten, hanem éppenséggel a színész alkatának és vágyainak, vagy a közönség vele kapcsolatos elvárásainak megfelelően. Ennek lenyomata sejtethető például az azonos szereplő által megformálható többféle alakban – vígjátékok kedvelt helyzete egyébként –, vagy akár a szerepösszevonásokban, s amikor manapság erről gondolkodnak rendezők és dramaturgok, akkor ennek eredménye egyfelől messzemenően pragmatikus, másfelől pedig színházelméleti vagy történeti kérdések felvetésére is alkalmas. Amelyek megválaszolása ilyenkor nem a filológia vagy a tudomány nyelvén lehetséges, hanem az előadásán – és tegyük hozzá: ezzel akár a Shakespeare-kutatás is gazdagodhat.

Hiszen a poétikai és dramaturgiai következményeken túl olykor az egész mű alapját rendező át vagy értelmezi újra egy-egy összevont szerep vagy továbbgondolt karakter. Így például *A velenccsi kalmár* indításában egy jelentős előadásban³ igen merészen formálódott meg egy szenvedélyes szerelmi jelenet Antonio és Bassanio között. Ami azonnal szerelmi drámaként mutatta meg az egyébként komédiának írt történetet, revelatív erővel értelmezte az önfeláldozás és odaadás véráldozatát, amit majd a (férfiruhás) nők akadályoznak meg, nem kevésbé revelatíván, no és tovább kavarva vonzalmak és nemek amúgy sem jelentéktelen konfúzióját.

Nem kisebb jelentőségű – bár általában zárójelbe tett – kérdés Hamlet apjának morális hagyatéka. A szellem ugyanis éppen nem a mennyországból száll alá, hanem letről érkezik, a pokolból vagy a purgatóriumból kapott rövid eltávozást. És míg a bosszúszomjas apai imperatívusz feltétlen, Hamlet engedelmeskedik is neki, de nem tudjuk, hogy nem volt-e hasonlóképpen jogosult felesége bosszúvágya? Mi van akkor, ha Gertrud hasonlóan ítélte, mint Isten, de az ő drámáját Shakespeare

¹ Elhangzott a Nemzetközi Shakespeare Fesztivál alkalmával rendezett konferencián Gyulán, 2017. július 15-én.

² Harsányi Zsolt: *Shakespeare a Nyútorokban*. Tréfás színházi regény, Légrády, Bp. 1918.

³ A Budapesti Kamaraszínházban (a Tivoliban) vitte színre 1998-ban Alföldi Róbert.

nem írta meg? Milyen bűnökért vezekel odalent az apa, aki persze testében felülmúlja Claudius – legalábbis az elfogult fiú szerint –, de mi a helyzet lelkileg, érzelmileg és erkölcsileg? Nem tudjuk. De annyi sejthető: Shakespeare a lentről való érkezéssel lehetőséget ad a drámai konfliktus valóságos érvényesülésére, hogy ne csak az egyik félnek legyen igaza, árnyaltabbak legyenek az alakok. Akárcsak az archetipikus antik előképben, az *Elektrában*, ahol Klütaimnésztra – Aiszkhülosz dramaturgiai logikája szerint – ha nem is joggal, de okkal taglózza le kilenc év után ágyasával hazatérő urát, akinek lelkén első közös gyermekük (Iphigeneia) vére is szárad.⁴

Ez a kérdés éppúgy a dramaturgián dől el, mint az a – napjainkban csaknem megoldhatatlan – dilemma, hogy mi is volna túl az immanencián? Shakespeare univerzumában tágas és kényelmes helye volt szellemeknek, manóknak, boszorkányoknak – igen sokrétű, színes, mitikus és mágiikus elemekkel és hiedelmekkel dúsan átszőtt világban élt –, amelyhez képest a miénk a maga racionalitásában sokkal sivárabb, hiedelmeiben pedig konvencionálisabb. Nincs az a logika, amely „racionalizálni” tudná Puck cseppjeit, Macbeth boszorkányait vagy az imént említett helsingöri szellemet – amennyiben pedig kerülőúton „belső hanggá” vagy pszichológiai késztetéssé válik bármelyik parancs vagy varázslat, akkor csak valamiféle ellenőrizetlen racionalizálás kockázatos kísérletébe kezdünk. Így nincs más választás, mint hogy egy olyan „nyelvezetet” beszéljünk a színpadon, amit a közönség éppúgy nem ért, mint ahogy a színészek és rendezők sem ismerik. A dramaturgiai elgondolások és ezekre épülő rendezői megoldások rendkívüli – sokszor igen szellemes, tetszetős, mély – változatosságában egy közös feltétlenül van: hogy a legfőbb motiváció voltaképpen számunkra nincs többé megalapozva.

Némiképp hasonló a helyzet azzal a történelmi ismeretrendszerrel, amivel Shakespeare kortársai még rendelkeztek – királyok uralomra jutása, főnemesi családok viszályai, örökösödési krízisek, rózsák háborúja stb. –, és amivel ma már csak a szűk történészszakma egy része kezdhet valamit. A történelmi drámák immanenciája természetesen nem igényel valamiféle beavatottságot vagy különleges tudást, csak éppen az a háttér, referencia-rendszer, tág értelemben vett és messze a múlt-

ba nyúló motivációs energia vész el, ami a családi viszályt vagy nyers hatalomvágyat elválasztja a történelmi működés lényegétől. A legitimációs kérdések, uralmi technikák és ezekből következő történetzemléleti fordulópontok még alapvetően meghatározták Shakespeare kortársait, míg a mai közönséget egyáltalán nem befolyásolhatják, lévén alapvetően eltérőek történelmi tapasztalataink.

A dramaturg feladata mindezeket túl az is, hogy korrigálja Shakespeare „tévedéseit” – a szerző ugyanis olykor elfeledkezik egy-egy szereplőről, máskor ellentmondásba keveri hőst –, Hamlet nagymonológjában állítja, hogy nem tér meg utazó a másvilágról, noha egész története ezzel kezdődött –, vagy kövérségét hangsúlyozzák, amelyre a korábbiakban semmiféle támpontot nem kaptunk. No és vannak egyéb „tévedései” is a drámaköltőnek, amelyek a korában nem tűntek annak, ma már szinte megfogalmazhatatlanok: a nyílt és drámai erejű rasszizmus az *Otello* fontos pontján dramaturgiai szerepet kap, mégpedig olyan szavakkal, amelyek nemcsak korunk „politikai korrektségével” nem férnek össze, de a korai humanizmussal sem, s ez a *Vihar* Calibanjában színpadi esélyt is jelent. Shylock alakjának megformálásában a történeti antiszemitizmus fontos mozzanatai kapnak dramaturgiai szerepet, annál is inkább, mert a címszereplő indulatai mögött nincs más motiváció, mint a középkor antijudaizmusa. De mindezekre leghinethetnénk, mint az antropológiai emancipációs törekvések előtti archaikus emberszemlélet sajátosságaira, de hát mi a helyzet Makrancos Katával? Júlia megalkotója, Cordelia szerzője és Ophelia empatisz ábrázolója vajon milyen mértékű, mennyiségű és gyakoriságú brutalitást lát helyesnek a nőkkel szemben? Éheztetés, alvás-megvonás, morális abúzus? Mindezek a kérdések természetesen éppoly történetietlenek, mint amennyire megkerülhetetlenek – színpadi megjelenítésük rendkívül kockázatos, míg elhagyásuk esetén a darab lényege szenved csorbát.

De hát a dramaturgi feladatok még olyan jól ismert, s látszólag értelmezést nem igénylő művek esetében is számosak, mint a *Rómeó és Júlia*. Így például igencsak szembeszökő, hogy a szerelmesek között az érzelmeitől megrészegült fiúval szemben a lány lesz a pragmatikus, célratorr és aktív, a legtöbb gyakorlati lépés kezdeményezése tőle származik, a nemi szerepek – ebben

az értelemben – felcserélődni látszanak. Az erotikus utalásoktól amúgy is erőteljesen átitatott jelenetekben – elsősorban a Dajkának köszönhetően, akinek vérbősége már a darab kezdetén a Montague-szolgák céltáblájává válik – Lőrinc barát szerepe a mai néző számára értelmezést igényel. Hiszen végső soron ő a spirituális hágszó, amin Rómeó éjszaka Júliához érkezik, a szerelmeseknek ugyanis nem elegendő gyűrűt váltani, fogadalmat tenni, szökést tervezni – Júlia bizony mielőbb oda akarja adni magát Rómeónak, a házasság Isten előtt azért szükséges, hogy lelki üdvét azért ne kockáztassa. A mai tinédzserek számára ez éppoly érthetetlen, mint a fiatalok ornitológiai ismeretei az éjszaka későbbi szakaszában, hogy melyik madár is kiáltott. Hány kamasz különböztetné meg a csalogányt a fülemülétől, különösen efféle élethelyzetben? Pedig nem kevesebb múlik rajta, mint a fiatalok élete, s a dramaturgiai feszültség megteremtése nélkül pusztán üres szóképp marad a „halálos hallali.”

Kiemelni, átformálni, visszailleszteni, majd összekötni – voltaképpen a dramaturgiai munka lényege ennek a „patchworknek” a megteremtése, amit ma Shakespeare-előadásként nézünk. Ha ez nem történik meg, az színpadi kudarcot jelent, s ha valamiért nem teremthető meg, akkor

maga a dráma is csak felemás módon mutatkozik meg, miként erre számos – jelentős, de alig játszott – színmű szolgálhat példaként, nem utolsósorban a különös hangulatú románcok, mint a *Téli rege* vagy a *Cymbeline*.

Harsányi Zsolt egykori újságíró és színiigazgató már említett szellemes körpanorámája a XX. század elejének színházi – és irodalmi – aranykoráról szól, amelybe megérkezik a feltámadott Shakespeare, hogy eddig ismeretlen remekművét megírja, majd bemutatásra felajánlja Beöthy Zsolttól Jób Dánielen át Bárdos Artúrig mindenkinek. Jelentős és jelentéktelen rendezőknél „házzal” a szöveggel – hiába. Van, aki Zerkovitz-cal íratna zenét hozzá – és Gábor Andorral dalszövegeket –, más népies jeleneteket kérne még bele, politikai utalásokat vagy kabaré-poénokat; de mivel a szerző remekművét nem kívánta átírni, az nem is került színre. A kézirat végül egy kályhában szolgált némi meleggel azon a szerelmes éjszakán, amelyet távozása előtt Shakespeare egy színésznővel tölthetett. Ettől aligha lehetett halhatatlan – az átdolgozások és adaptálások révén talán igen. Abban a huszadik században, amely már végleg elvesztette a kulcsot az egykori drámaköltői univerzumhoz, de amit helyette megtalált, azért az sem kevés.

Székelyhidi Attila: *Feri bácsi* (1978; akvarell, papír; 46 × 61 cm)

⁴ Különös, hogy Szophoklész és Euripidész már megbontja ezt a fontos, dramaturgiai egységet.

► FABINY TIBOR

Luther és Hamlet, a wittenbergi diák¹

1. *Luther és Shakespeare: lehetségesek a párhuzamok?*

Négyszer is elhangzik a dráma első felvonásában, hogy Hamlet, Dánia hercege a Wittenbergi Egyetemen tanult, s Helsingörből² oda óhajt visszamenni.

KIRÁLY Mi célod illeti, Hogy Wittenbergbe visszamenj tanulni, Ez óhajtásunk ellen van nagyon: Tégy is le, kérlek, erről, és maradj Nyájas szemünk előtt, szíves körünkben, Mint első udvaronc, öcsénk s fiunk,
KIRÁLYNÉ Ne hagyd hijába kérni jó anyádat: Maradj, ne menj Wittenbergába, Hamlet.
HAMLET. Úgy engedelmes lések, asszonyom (AJ 1,289-296)³

Kereshető-e, található-e kapcsolat, érintkezési pont a 16. és a 17. század fordulóján működő angol költő és drámaíró, s a két évtizeddel korábban tevékenykedő német teológus között? Első válaszuk: miért is ne, hiszen ugyanaz a színész – Joseph Fiennes – alakította Shakespeare-t John Madden 1998-as *Shakespeare in Love* (Szerelmes Shakespeare) című, a fiatalok körében oly népszerű filmjében, mint Luthert Eric Till 2005-ös

Luther című, szintén nagysikerű filmvásznán! (ILLUSZTRÁCIÓK)

A két egymáshoz közeli évforduló is gondolkodásra készíthet bennünket: 2016-ban emlékezett a világ William Shakespeare (1564–1616) halálának 400. évfordulójára, 2017-ben pedig a Martin Luther (1483–1546) által 1517-ben elindított reformáció 500. évfordulójára figyelünk.

Dolgozatunk tézise, hogy Shakespeare *Hamlet*-jében a „Wittenberg” szó sajátos metafora; s e metafora lényegét akkor értjük meg, ha kitapintjuk azt az ütőeret, amelyben páratlan módon találkozunk a sajátosan lutheri paradox teológia és a *Hamlet*-i paradox dramaturgia. Ilyen értelemben Hamletről akár „wittenbergi teológus”-ról is beszélhetünk, természetesen a teológusnak a lutheri értelmében, miszerint minden gondolkodó, a létezés és Isten kérdését és útját kereső ember – „teológus”⁴. A későbbiekben majd visszatérünk arra, hogy ez mit is jelent.

A Wittenbergi Egyetemet⁵ Bölcs Frigyes alapította 1502-ben, s Luther 1508-tól egészen 1546-ban bekövetkezett haláláig először ágoston-rendi szerzetesként, majd kiugrott világiként ennek az egyetemnek volt a professzora, e város templomának kapujára szegezte (vagy nem szegezte) ki a híres *Kilencvenöt tételét* 1517. október 31-én, Mindenszentek előestéjén. Ezen – az akkor modernnek számító – egyetemen vallási megújulási mozgalomként vette kezdetét a reformáció, amely

aztán nem várt sebességgel hatalmas politikai, társadalmi és történelmi változásokhoz vezetett, hogy radikálisan átrajzolja Európa nemcsak spirituális, hanem geográfiai térképét is. A már említett Eric Till-film kezdetének és végének kontrasztja érzékletesen ábrázolja, hogy Luther fellépése milyen látványos korszak- ill. paradigmaváltást eredményezett a katolikus középkor és a reneszánsz kora újkor között.

Shakespeare korában már majdnem száz éves volt ez az egyetem, s Shakespeare előtt Christopher Marlowe *Doctor Faustus*-ának kerettörténete is Wittenbergben játszódott. Dánia, mint skandináv állam, a lutheránus hitet államvallásként vette fel, s így a száz város egyetemének dán hallgatói is voltak.⁶ Shakespeare (a mai színjátszásra is emlékeztető) tudatos anakronizmussal helyezte 12. században Saxo Grammaticus által feljegyzett mitikus Amlothi-ságát a modern Wittenbergbe, egyes szereplőnek (Claudius vagy Horatio) római nevet adva. Vannak adataink arról, hogy az 1590-es években Rosencrantz és Guildenstern nevekhez hasonló dán hallgatók is tanultak Wittenbergben, de arra egy korabeli követi jelentés szerint ilyen nevű tanácsadók voltak a dán királyi udvarban is.⁷ Élt egy ugyanakkor egy Tycho Brahe nevű dán csillagász is Luther városában, akinek unokatestvéreit is Rosencrantznak és Guildensternnek nevezték.⁸

A *Hamlet* születése (1601) előtt egy évvel Samuel Lewkenor 1600-ban Londonban jelentett

meg egy útikönyvet, s ebben Wittenbergéről azt írja, hogy „az utóbbi időben a vallási hitviták és disputák következtében igen híressé lett ez az egyetem, amelyet Martin Luther és követői irányítanak; ennek az intézménynek a doktorai az ágostai hitvallás legkiválóbb védelmezői, s ezért leginkább ’lutheránusnak’ nevezik őket.”⁹

Célunk megmutatni, hogy Luther drámai teológiája Shakespeare életművével rokon, hiszen az angol drámaíró színdarabjai is arról szólnak, hogy „színház az egész világ” (*Ahogy tetszik*), s a nagy *theatrum mundi*, a világ színpadán mindenki valamilyen szerepet játszik. Ráadásul Shakespeare is éles szemmel látta és láttatta, hogy a világ a feje tetején áll, minden fordítva van a valóságban, mint ahogy az embernek az első látásra tűnik: más a látszat és más a valóság.

Luther és Shakespeare is nyelvi génusz volt, írásaikkal nemcsak döntően alakították és formálták az újkori német, illetve angol nyelvet, hanem az újkori emberiség történetében mindketten sajátos nyelvi jelenséget képviseltek. Lutherről Gerhard Ebeling német teológus mint „nyelveseményről” (*Spachereignis*)-ről beszél¹⁰, David Crystall és Ben Crystall pedig Shakespeare nyelvezetének és szavainak erejéről értekeznek.¹¹

Luther és Shakespeare nyelvezetének ereje abban is megnyilvánult, hogy mindketten előszeretettel éltek a szójátékok nemcsak szórakoztató,

6 Jennifer Rust, „Wittenberg and Melancholic Allegory: The Reformation and Its Discontents in *Hamlet*,” In: Dennis Taylor és David N. Beauregard (szerk.), *Shakespeare and the Culture of Christianity in Early Modern England*, New York, Fordham University Press, 2003. 260-286; Elizabeth Hanson, „Fellow Students: Hamlet, Horatio, and the Early Modern University,” In: *Shakespeare Quarterly* 62/2 (2011), 205–229.

7 Kiséry András, „Rosencrantz és Guildenstern utazása. Külszolgálat és belső élet a *Hamlet*-ben”, in: Almási Zsolt – Fabiny Tibor – Pikli Natália (szerk.) *Élet és halál Shakespeare életművében. Shakespeare 400. jubileum*, Budapest, 2017. 89–108. hivatkozás: 98.

8 Nagy András, „De mi a helyzet a dánál? Hamlet királyfi esete Kierkegaard bölcselővel”, in: *Jelenkor* 60 (2017) 60-68. „Wittenberg Shakespeare korában egy másik dán tudós révén is ismert lehetett, a csillagász Tycho Brahe élt ugyanitt egy ideig, akinek unokatestvéreitől kölcsönözhetette a drámaszerző a Rosencrantz és Guildenstern nevet, sőt: a drámában jelentős szerepben felbukkanó égitestek is az ő felfedezéseinek hatását szemléltethetik. Lásd erről Farkas Gábor Farkas írását: Hamlet csillaga, <http://www.csillagaszat.hu/csillort/egytemes-csillagaszattortenet/egytemes-kesokozepkor-csillagaszata/hamletcsillaga/>” hivatkozás: 65.

9 „in this latter age [Wittenberg] is grown famous, by reason of the controversies and disputations of religion, there handled by famous, by reason of the controversies and disputations of religion, there handled by Martin Luther, and his adherents: the Doctors thereof are at this day the greatest propugnators of the confession of Augsburg, and retain in use the meere Lutherane religion.” In: Samuel Lewkenor, *A Discourse ... for such as desirous to know the situation and customs of forraigne cities*. London, 1600. (Idézi, David Kaula, „Hamlet and the Image of Both Churches”, in: *Studies in English Literature* 24 (1984) 245. Nagy András arra hívja fel a figyelmet, hogy

10 Gerhard Ebeling. *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába*. Ford. Szita Szilvia. Magyar Luther Könyvek 6. Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 1997. A fordításban használt „nyelvi jelenség” kifejezést korrigálja és a „nyelvi esemény” megoldást javasolja: Csepregi Zoltán, *A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálatára alapján*. Budapest, Balassi Kiadó, 2013, 21.

11 David Crystall and Ben Crystall, *Shakespeare's Words. A Glossary and Language Companion*, London, Penguin, 2002. Ben Crystall: *Think on my Words: Exploring Shakespeare's Language*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008. Ld még: <http://www.shakespearewords.com/>

1 A gyulai Shakespeare Fesztivál tudományos konferenciáján 2017 július 15-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 A helsingöri kastély neve Kronborg volt.

3 Az angol kiadás szerint: 1,2,113, 119; 164, 168. A *Hamlet*-idézetek angolul a Harold Jenkins által szerkesztett New Arden kiadásból, London, Methuen, 1982, Arany János fordítását Arany János Összes Művei VII. kötetéből: Ruttkay Kálmán (szerk.) *Drámafordítások I, Shakespeare: A Szent-Iván éji álom, Hamlet, dán királyfi, János király*, Budapest, Akadémiai, 1961, Nádasdy Ádámét pedig *Shakespeare: Drámák, Nádasdy Ádám fordításai* c. kötetből Budapest, Magvető, 2001. A szöveget felvonás, jelenet, és sor szerint hivatkozom; a sorszámozás Jenkins és Nádasdy szövegeiben jelenetként, az Arany kritikai kiadásban felvonásonként halad.

4 Oswald Bayer, „Every Person Is a Theologian”, In: *Martin Luther's Theology. A Contemporary Interpretation*, Grand Rapids Michigan, Cambridge, England, William B. Eerdmans, 2005, 15–28.

5 A Wittenbergi Egyetetről ld. Ittész Gábor, „Reformáció és kultúra. Luther, Melanchthon és Arisztotelész a wittenbergi egyetemen a XVI. század elején I.” *Keresztény Igazság Új folyam* 103. szám, 2014/3. 21–30.; uő. Reformáció és kultúra. Luther, Melanchthon és Arisztotelész a wittenbergi egyetemen a XVI. század elején II.” *Keresztény Igazság Új folyam* 103. szám, 2014/3. 9–20.

hanem a többértelműséget sejtető, gondolkodást provokáló lehetőségével.¹²

Shakespeare *Hamlet*-jében is több tucat szójáték fordul elő, amelyek egyszer értelmezhetetlen nonszenszek, máskor értelmeztetésre készítetnek. A *Hamlet* kritikai kiadásai a 19. századtól kezdve figyeltek fel arra, az örültet játszó, s Poloniust korábban merő félreértésből meggyilkolt Hamlet a IV. felvonás 3. jelenében sajátos, többértelmű szójátékkal válaszol Claudius kérdésére, amikor az Polonius tetemének holléte (a „holt léte...”) iránt érdeklődik.

KING Now, Hamlet, where's Polonius?

HAMLET At supper.

KING At supper where?

HAMLET Not where he eats, but where he is eaten. A certain *convocation of politic worms* are e'en at him. Your *worm* is your only *emperor* for diet. 4,3,17-21.

KIRÁLY No, Hamlet, hát? hol van Polonius?

HAMLET Vacsorán.

KIRÁLY Vacsorán! Hol?

HAMLET Nem hol ő eszik, hanem hol őt eszik: *az államféregék bizonyos gyülekezete éppen neki-esett. Mert hát életrendünk egyedüli hatalmassága a féreg.* (AJ, 4,93-98, kiemelés tőlem, FT)¹³

KIRÁLY Nos, Hamlet, hol van Polonius?

HAMLET Vacsorán.

KIRÁLY Vacsorán? Hol?

12 Luther egyik szójátéka: „Szo sol die Deutschen teuschen und mit teuschen teuschenn”. Magyarul: „Így ámitják a németeket, s ámitva így csalják”. In, Masznyik Endre (ford.) „A német keresztyén nemzetséghez”, *D. Luther Márton művei* 2. kötet, Pozsony, 195.102. Az angol fordítás: „That is the way to cheat the Germans, and because they are Germans, to go on cheating them.”, in, „An Appeal tot o Ruling Class”, John Dillenger (szerk.). Martin Luther. *Selections from his Writings*. Garden City, New York, Anchor Books, 1961. 478. Shakespeare szójátékairól: M.M. Mahood, *Shakespeare's Wordplay*, London, Methuen, 1957. Újabb kiadás: 1988. Ld. továbbá: Fabiny Tibor, „'Ő az én proféta lelkem!' Hamlet és a Látás Költészete”, in *Diakonia*, 1984/1, 31-41.

13 A Ikon Kiadó gondozásában, s szerkesztésében 1993-ban megjelent kétnyelvű kiadás jegyzetében utaltam Arany fordításának pontatlanságára: „a szavakkal való játék valószínűleg az 1521-es wormsi birodalmi gyűlésre (dieta) való utalás. amikor V. Károly császár (emperor) alatt kiátkozták Luthert. Arany nem adja vissza a szójátékot, az 'emperor'-t 'hatalmasságnak', a 'diet'-et pedig 'életrendnek' fordítja.” In, William Shakespeare, *Hamlet, dán királyfi*. Tragédia. A kötetet szerkesztette, a mű eredeti angol szövegét sajtó alá rendezte és a jegyzeteket összeállította Fabiny Tibor. Budapest, Ikon, 1993, 172.

HAMLET Nem ott, ahol ő eszik, hanem ahol őt eszik. Az *állami vezetés kukacai diétára gyűltek össze, és őrajta rágódnak. A kukac a mi egyetlen császáruk és elfogyasztónk.* (NÁ 4,3,16-21, kiemelés tőlem, FT)¹⁴

Vajon miért is jelenik meg ily rejtett (s még Arany számára még nem felismert módon) Luther alakja, s a wormsi birodalmi gyűlés pillanata Hamlet szójátékában? Bár Claudius Dánia (testvérgyilkossággal megszerzett) trónjának a királya, a név a római császárra, Claudiusra (i. e. 10. – i. sz. 54.) utal, s Hamlet úgy áll szemben Claudiuszal mint Luther 1521-ben a wormsi birodalmi gyűlésen V. Károllyal, a német szent római birodalom császárával, az „itt állok másképp nem tehetek” Isten ígéjére hivatkozó lelkiismereti szabadsága a hatalommal.

A korabeli ikonográfiában Luther kiállását Herculeshez hasonlították (ld. ILLUSZTRÁCIÓ Hans Holbein Luther mint *Hercules Germanicus*)¹⁵, s talán az sem véletlen, hogy Hamlet is több alkalommal utal Herculesre; neki is – amint erre Almási Zsolt egy nagyszerű tanulmányban rámutatott¹⁶ – a mitologikus hős erejére és ellentmondásos szerepeire van szükség ahhoz, hogy küldetését felvállalja és szembe szegüljön a hatalom erejével.

A fenti szójátéknak azonban van egy jóval kevésbé heroikusabb, sokkal inkább szatirikus, groteszk szubtextusa. A Polonius testét rágó férgek vacsorájának képét idéző szavak előtt hangzik el: („Bring in the lord.../ where is Polonius? / At supper” (4,3,15-18). Tehát mielőtt Hamlet a wormsi birodalmi gyűlésre utalna a korabeli hallgatóságban felidézhatték azt a „Lord's supper”-t, az a „úrvacsorát”, amiről Luther nemcsak a pápistákkal, hanem a svájci sákramentalistákkal is oly sokat vitatkozott. Azt a vacsorát, amelyet az az 'a eaten', az „őt eszik” immár nem csupán Polonius holt tetemére, ha-

14 Nádasdy Ádám a fordítását 2001-ben így kommentálja: „Diéta: kétértelmű szó: 'étrend', illetve 'tanácskozás, országgyűlés'. Célzás az 1521-es német birodalmi ülésre, melyet Wormsban tartottak a császár elnökletével (Wormsi Gyűlés, itt átkozták ki Luthert). Az angolban a *worms* szó 'kukacot' jelent, s így a *Diet of Worms* mulatságosan kétértelmű.” (Nádasdy 2001, 468).

15 Ld. pl. Ronald H. Bainton, *Here I Stand. A Life of Martin Luther*. New York, Mentor Penguin, 1977, 94.

16 Almási Zsolt, „Herkules alakváltozásai”, In: Kiss Attila – Géher István (szerk.): *Az értelmezés rejtett terei: Shakespeare-tanulmányok*. Budapest: Kijárat Kiadó, 2003, 65-76.

nem – bármennyire is blaszfémikus – Krisztus testére is vonatkozhat.¹⁷

Hamlet szójátéka sajátos humorából fakad, s közsímet, hogy a reneszánszban a „humor” testnedvre is utalt, s egyes testnedvek (vér, sárga epe, fekete epe, nyálka) túltengése négy vérmérsékletet eredményez (szangvinikus, kolerikus, melankolikus, flegmatikus). A reneszánszban a melankólia volt legelterjedtebb betegség: könyvek (Robert Burton, Timothy Bright) híres rézkarcok (Dürer) is születtek a melankóliáról. A melankolikus embert a Szaturnusz bolygóval hozták összefüggésbe, s már Hippokratesz is azt tanította, hogy a melankolikus ember rendkívüli tudás birtokosa, a génusz egyik ismertetőjegye.¹⁸

Hamlet melankóliájára számos utalás van. Rosenkrantz és Guildensternnek maga is így fogalmaz:

Az utóbbi időben – hogy miért, nem tudom –, kiveszett belőlem a jókedv, szokásos dolgaimat nem gyakorlom, és olyan nyomott a kedélyállapotom, hogy ez a remek alkotmány, a Föld, csak kopár hegyfoknak tűnik; ez a pompás sátor, a levegő, nézzétek meg, ez a pazarul fölének boruló boltozat, ez az arany tüllel kivert fenséges tető, mindez számomra csak bűzhöd és fojtogató gőzök keveréke. Micsoda remekmű az ember: milyen kifinomult az elméje; milyen végtelenek a képességei; az alakja, a mozgás milyen hibátlan és bámulatos; tettei, mint az angyaloké, fölfogása, mint az isteneké; a világ csodája, az élőlények mintaképe – és mégis, mit érdekel engem ez a mindennél finomabb por? Nem gyönyörködöm már az emberben – a nőben sem, mert látom, hogy ezen vigyorogtok. (2,2,295-300, NÁ)

A Király is érzékeli ezt, s közvetlenül az egérfogó előtt mondja Poloniusnak:

Van valami lelkén,
A min kotelva ül e mélakór,
S minek kikölte és felpattanása
Veszélybe dönthet (AJ 3,174-177)¹⁹

Hamlet melankóliáját mai nyelven akár depresszióknak is nevezhetjük, s ez nemcsak az

17 Erről először részletesen: Raymond B. Waddington, „Lutheran Hamlet”, in *English Language Notes* 27 (1989), 27-39. Ugyanerről (Waddington nem idézve): Stephen Greenblatt, *Hamlet in Purgatory*. Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2001, 241-242.

18 Bridget Gellert Lyons, *Voices of Melancholy: Studies in Literary Treatments of Melancholy in Renaissance England*. New York, Barnes and Noble, 1971

19 There's something in his soul/O'er which his melancholy sits on brood,/ And I do doubt the hatch and the disclose / Will be some danger; 3,1,167-169.

Erzsébet-korban volt népbetegség, hanem már jóval korábban is. Lutherre is jellemző volt a melankólia, amit ő *Anfechtungen*-nek (támadások)-nak, kísértéseknek nevezett. Nathan Söderblom (1866-1931) svéd teológus írt először arról, hogy Luther személyiségének kulcsát a humorának és melankóliájának feszültségéből ragadhatjuk meg. A humor feszült lelkének nyugvópontja és biztonsági szelepe miközben a melankóliája segíti a mélységbe pillantani, saját jelentéktelenségét felismerni.²⁰

Isten „maszkjai”: Luther „drámái” (abszurd, paradox) teológiája

Shakespeare-t Jan Kott²¹ óta szokás kortársunknak nevezni, drámáit a 20. századi abszurd dráma (Beckett) felől értelmezni. Talán meglepőnek hangzik, de a létezés paradox jellegét felismerő modernnek, kortársnak tekintett gondolkodás már a 16. században, Luther teológiájában is fellelhető.²²

Luther önmagát „Isten bolondjának” (*Hofnarr*), amint Eric W. Gritsch írja:

Luther azzal válik ki kortársai közül, hogy úgy jelenik meg, mint aki szívét a kabátujján hordja, odadobva sipkáját a nyugtalan lelkiismeretű egyszerű embereknek, megszólaltatva csendjeit, hogy figyelmeztesse az egyház és a világ hatalmasait Isten rendíthetetlen hatalmára, és lábait a Krisztus uralmáról szóló hír felvidítő és megdermesztő dallamára mozdítja egy végéhez közeledő világban.²³

Luther egyik legeredetibb, egyszerre ijesztő és nyugtató felismerése az a „drámái” teológiai gondolat, hogy Isten önmaga ellentétének (*sub*

20 Humor och Melankoli och andra Lutherstudier (Uppsala: Published by the Swedish Student Movement, 1919. Német összefoglaló: Peter Katz, „Humor und Melancholie und andere Lutherstudien von Nathan Söderblom”, *Luther* 5 (1923) 63-65. Idézi Eric W. Gritsch, *The Wit of Martin Luther*. Minneapolis, Fortress Press, 2006. vii. Gritsch további tanulmányai a kérdéssel: „Luther's Humor: Instrument of Witness”, *Dialog* 22 (1983) 176-181; uő: „Der Humor bei Martin Luther”, *Lutherjahrbuch* 63 (1996) 19-38. Ez magyarul: „Luther Márton humora: a hit szíve és keze” ford. Zsugyel János, *Lelkipásztor* (75), 2000, 362-368. Uő. „Luther on Humor”, *Lutheran Quarterly* 18 (2004), 373-386.

21 Jan Kott, *Kortársunk Shakespeare*. Ford. Kerényi Gárcia, Budapest, Gondolat, 1970.

22 John Schwindt, „Luther's Paradoxes and Shakespeare's God: The Emergence of the Absurd in Sixteenth-Century Literature”, *Modern Language Studies*, Vol. 15, No. 4. (Autumn 1985), pp 4-12.(15)

23 Eric W. Gritsch, *Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából*. Ford. Böröcz Enikő, Budapest, Luther Kiadó, 2006, 14.

contrario suo) rejtőzik el. Ám nemcsak elrejtőzik, hanem el is rejt dolgokat, s azért rejtőzik, mert a nagy ellenfél, a Sátán is, s az ő követői és szolgálói is ugyanezt teszik. Szerinte a világ is a rejtőzések és elrejtettségek nagy és összetett hálózata, s a történelem is valójában egy nagy színpad az ember számára. „Az egész teremtés Isten arca vagy maszkja (*larva dei*)” (LW²⁴ 26, 94).

Isten ráadásul sokszor úgy nyilatkoztatja ki magát, hogy elrejt, mintegy „becsomagolja” önmagát: „Amikor Isten kinyilatkoztatja magát nekünk, akkor ezt úgy teszi, hogy egy fátylat, takarót tesz önmagára, s ezt mondja: »ez alatt találsz majd meg engem«” (LW 1,15). Luther egyik sokat idézett igehelye Ézsaiás 45, 15: „Bizony, te rejtőzködő Isten vagy!”

Luther tíz éven keresztül (1535–1545) írta a Genézis könyvéről szóló kommentárját. Nem sokkal a halála előtt tudta csak befejezni. Mózes I. könyvének egyik legszínesebb alakja József, aki Egyiptomban az őt egykor eláruló testvérei előtt nem fedi fel, hanem elrejt önmagát. József szerepjátéka, játéka Luthert Isten sajátosan művészi „játékára” emlékezteti, aki éppen azért játszik velünk, hogy a kép-mutatásunkat, önbecsapásunkat ugrassza ki. József jó példa arra, hogy Isten meggyőri az övéit, amikor elrejtőzik mint Isten, hiszen úgy jelenik meg, mint zsarnok, aki megkínozt és megalázt bennünket. A végén azonban ő is lerántja magáról a maszkot, mint József, s felkiált: „Én vagyok a Te Istened!”

Józsefet is megalázta, meggyötörte Isten. Kijárta ő az Isten iskoláját, s ezért válhatott olyan szent életű, bölcs emberré. Isten őt pokoli mélységekbe taszította, a kétségbeesés szakadékába, de József a megpróbáltatások idején is megőrizte hitét, s a történet végén ő viselkedik rejtőzködő Istenként a testvéreivel. Mindezt csak azért teszi, hogy próbára téve, megmutassa nekik az irántuk érzett szeretetét.

Luther felkészíti a hívőt arra, hogy Isten önmaga ellentétének maszkjába rejtőzik. Szokatlan és idegen munkát végez: kínozt, gyötört bennünket, még azt is elhítt velünk, hogy ő a Sátán, ha nem bízunk benne eléggé. Felfuvalkodottságunkat, vallásos kegyességünket akarja összetörni, hogy neveljen és gyógyítson bennünket.

Isten játszik velünk és ezt mondja: ’mivel a kép-mutatásodban olyan jól érzed magadat, hízelepsz magadnak, s arról álmodozol, hogy min-

24 LW = *Luther's Works*. American Edition. Vol 1-55. Concordia Publishing House, Fortress Press, Saint Louis, 1955–1986.

den bűntől megtisztultál, íme feltárom neked és megmutatom önmagadnak, hogy ki vagy az én szememben, és lerántom rólad az önelégültség és a kép-mutatás maszkját. (LW 7,238)

Luther szerint a legszonyatosabb maszk, amit Jézus Krisztus a kereszten magára vesz, az a „féreg” maszkja. Jézus Krisztus ugyanis, amikor a kereszten a Zsolt 22,2 idézi, „En Istennem, én Istennem, miért hagytál el engemet?” (Mt 27,46, Mk 15,34), akkor ebben a kiáltásban benne van az egész zsoltár, különösen is a 7. vers: „De én féreg vagyok nem ember” LW 29.126). Kenneth Hagen írja, hogy a kép, miszerint Krisztus a kereszten „féreggá” válik, magában hordja az utálat, a megvetettség, az émelygés, a rothadó bűz, a botrány, a szétmálló féreg konnotációját.²⁵

Pál apostol alapján Luther többször is emlékeztetett arra, hogy „látványosság lettünk a világnak” („theatron egenéthemen tó kosmó” / „speculum facti sumus mundo” 1 Kor 4,9). A Korinthusiakhoz írt első levél szól a „kereszt bolondságáról”, az „igehirdetés bolondságáról”.

Mert a keresztről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje. Mert meg van írva: ’Elveszem a bölcsék bölcsességét, és az értelmesek értelmét elvetem.’ Hol a bölcs? Hol az írástudó? Hol e világ vitázója? Nem tette-e bolondsággá Isten a világ bölcsességét? Mivel tehát a világ a saját bölcsessége útján nem ismerte meg Istent a maga bölcsességében, tetszett Istennek, hogy az igehirdetés bolondsága által üdvöztse a hívőket... Mert az Isten bolondsága bölcsőbb az emberek bölcsességénél... azokat választotta ki az Isten, akik a világ szemében bolondok, hogy megszégyenítse a bölcséket. (1 Kor 1)

Luthernek e paradoxonokra épülő teológiáját a „kereszt teológiájának” (*theologia crucis*) nevezik.²⁶ Alister McGrath írja²⁷, hogy 1. a

25 „The meaning of Christ as worm ont he cross carried the connotations of Christ being abject, the object of contempt, foresaken, nauseating, abominable, rotten stench, scandal, offensive or, simply, rotting worm” („The Testament of a Worm: Luther on Testament and Covenant”, *Consensus* 8 (1982) 19.

26 Walter von Loewenich. *Theologia crucis. A kereszt teológiája Luthernél*. Ford. Máty Katalin. Magyar Luther Könyvek 8. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya – Magyar Luther Szövetség, 2000.

27 Alister McGrath, *Luther's Theology of the Cross*, Oxford, Basil Blackwell, 1985. 149-151. Magyarul a könyv utolsó fejezete: „Crux sola est nostra theologia – A kereszt ez a mi teológiánk”. Ford. Bogárdi Szabó István. In, *Protestáns Szemle*, 1993/2. 81–100.

kereszt teológiája a kinyilatkoztatás teológiája és nem a spekuláció teológiája. 2. A kinyilatkoztatás azonban mindig közvetett és rejtett. 3. Ezt a kinyilatkoztatást Krisztus keresztiének szenvedésében lehet felismerni. 4. A kinyilatkoztatásban elrejtett Isten megismerése a hit révén lehetséges. 5. Istent elsősorban a szenvedés által lehet megismerni, mert ő a szenvedésen keresztül hagyja magát megismerni. Isten megkísért (*Anfechtung*), sőt, támad is bennünket, de csak azért, hogy ledöntse büszkeségünket, s hogy megmentessen bennünket. A *Deus absconditus* azonban a kegyelmét az ő haragja alá rejt.

Luthernek a rejtőzködő és kinyilatkoztató Istentről szóló felismerése, a kereszt teológiája nemcsak az emberi értelmet döbbsenti meg, hanem a hagyományos (középkori) teológiai gondolkodást is a feje tetejére állítja. Ez az a teológia, amely megtanít bennünket látni, amely kinyitja szemeinket, hogy a látszatot meg tudjuk különböztetni a valóságtól. A *heidelbergi disputáció*-ban írja Luther, hogy „Az emberek cselekedetei, mégha mutatósak és jóknak tűnnek is, megvizsgálva mégis halálos bűnök.”

Egy amerikai teológus²⁸ ezt az alábbi sémában ábrázolja:

<i>Az ember cselekedetei</i>	<i>Isten cselekedetei</i>
Mindig tökéletesnek látszanak	Mindig eltorzultnak látszanak
Jónak tűnnek föl	Rosznak tűnnek föl
Megvizsgálva mégis	A valóságban mégis
Halálos bűnök	Halhatatlan érdemek

A rejtőzködő és a kinyilatkoztató Istent a kereszt teológusa értheti csak meg, s nem a dicsőség teológusa. Luther *A heidelbergi disputáció* 19–21 téziseiben írja:

Nem az nevezhető méltán teológusnak, aki az Isten láthatatlan dolgait az ő teremtett műveiben felfogva szemléli. (19. tézis) *Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki Isten látható műveit, azaz a 'hátát' a szenvedésekben és a keresztkben szemlélve fogja fel.* (20. tézis) *A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a kereszt teológusa azt mondja, ami a valóság.* (21. tézis)²⁹

28 Gerhard O. Forde, *On Being a Theologian of the Cross. Reflections on Luther's Heidelberg Disputation, 1518*, Grand Rapids, William B. Eerdmans, 1997. Magyarul: *Ki a kereszt teológusa? Gondolatok a Heidelbergi disputációról*. Ford. Fabiny Tibor és Tóth Sára. Magyar Luther Könyvek 10. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest, 2005.

29 Luther Márton, *Heidelbergi disputáció*. Ford. Nagybockai Vilmos, Magyar Luther Füzetek 8. Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 1999, 13.

A kereszt tehát „megfordítja” az eleve rossz látásunkat. A dicsőség teológusaként fordított optikában látjuk a dolgokat: a rosszat jónak, a jót rossznak, a bolondságot bölcsességgnek, a bölcsességet bolondságnak gondoljuk. A kereszt teológusa nem akar a kereszt „mögé” látni, számára a kereszt nem transzparens, hanem tükör: ez vagy Te, ezt tettem Érted – mondja az Isten a keresztet szemlélő embernek.

Mózes is „dicsőség teológusa” volt amikor az Isten orcáját akarta látni, írja Luther. Isten Mózeshez egyszerre volt kegyelmes (mert valamit mégis megmutatott magából) de ugyanakkor meg is alázta. Mert csak a *posteriori*-t mutatta magából. Ezt a szót használja Vulgata az Ex 33,23-ban: „Hátulról meglátsz engemet, de orcámat nem láthatod”. Vagyis az Úr nemcsak kitünteti Mózeset, hanem meg is alázza, hiszen ha titkokat tárt volna fel neki, akkor a dicsőség teológusává tette volna! Luther a rá jellemző bátor, offenzív, szinte blaszfém képpel azt is sugallja, hogy a kíváncsiskodó Mózesnek a „hátsó” részét, s nem a szakrálisat, nem az orcáját mutatta meg. S ezt szemlélhethetjük a kereszten is: a férget, a mocskot, a bűnt, a fertelmességet. Ezt látjuk a szemeinkkel: Isten „a bal kezébe” elrejt annak ellentétét, a minket szerető és megmentő irgalmát, „a jobb kezét”. Ezt Luther Ézs 28,21-gyel szokta alátámasztani: „Véghezviszi tettét, szokatlan tettét, elvégzi munkáját, rendkívüli munkáját”. A „szokatlan”, az Isten lényétől idegen tett (*opus alienum*) elrejt a minket megmentő irgalmát (*opus proprium*). Ezt az ézsaiási ígét Luther nagyon sokszor 5Móz 32,39-el együtt idézi: „én adok halált és életet, összezúzok és gyógyítok”.

Isten igazi munkáját Luther szerint csak akkor tudja véghezvinni, ha előbb a tőle idegen cselekedetet hajtja végre: halálra ad ahhoz, hogy életet adjon, összezúz ahhoz, hogy gyógyítson. Neki először bűnössé kell nyilvánítania azokat, akik a szívükben felfuvalkodottak (és eleve minden ember az), mert ő csak azokat tudja megigazítani, akik nem igazak.

A rejtőzködő és kinyilatkoztató Istentről szóló kereszt teológiája megtanít bennünket gondolkodni, megtanít bennünket arra, hogy önmagunk látásában, hitében sohasem bízhatunk.

A mai rendkívül kusza világban, a szemfényvesztések korában, amikor mi magabiztosan tudni véljük, hogy ki a jó és ki a gonosz, Luther teológiája arra figyelmeztet, hogy fergeteges maszkabál a világ.

Hamlet, a wittenbergi „teológus”

Kíséreljük meg ezek után a „kereszt teológiájának” szemüvegén át olvasni Shakespeare Hamlet-jét!

Luther (fiatal munkatársával, Melanchthonnal ellentétben) az Arisztotelész tanítására épülő skolasztikát elvetette³⁰, s pellengérré állította a hittől minket elcsábító „szajha ész” (*hure Vernunft*), amely racionális módon közelíti az Isten-kérdéshez.

Luther számára minden ember teológus³¹, aki gondolkodik és a végső kérdések foglalkoztatják: miért vagyok a világon? Miért élünk? Mi a célja az életnek? Hova, milyen irányba tart a világ? Miképpen lehetséges a világmindenséget teremtő és fenntartó Lény személyes kapcsolatba, kommunikációba lép velünk, minden egyes parányi emberrel. Azért mert ő az Alkotó, aki a szavával formázott minket: a Genézis-kommentárjában írja Luther, mi mindnyájan poémák, azaz költemények vagyunk, s Isten a Költő, aki mint verseket, énekeket szerzett bennünket.³² Aki nem gondolkodik, aki nem tesz fel ilyen kérdéseket, az nem él, csak vegetál. Emberi méltóságához tartozik, hogy tudunk kérdéseket feltenni, tudunk hallgatni a kérdéseinkre adott válaszokra, s tudunk mi is válaszolni, a nekünk feltett kérdésekre. A lutheri értelemben vett teológusi gondolkodó lét tehát sokkal inkább hivatás (*vocatio*) és művészet (*ars*), mintsem mesterség (*professio*).

Az egyik asztali beszélgetésében kérdezi Luther: „Mi tesz bennünket teológussá?” (*Quae faciant theologum?*). Hat pontban azonnal válaszol is saját kérdésére: 1. a Szentlélek kegyelme (*gratia Spiritus*); 2. az állandó tusakodás (*tentatio*); 3. a tapasztalat (*experientia*); 4. az alkalom (*occasio*); 5. a Szentírás folyamatos és figyelmes tanulmányozása (*sedula lectio*); 6. a tudományok megszerzése és azok gyakorlati használata (*bonarum artium cognitio*).³³

Ezek közül most hármat idézünk: a tusakodást (*tentatio*) és a tapasztalatot (*experientia*), az

30 „Semmi sem hevíti úgy szívemet, mint az a vágy, hogy Aristotelést, ezt a színészt, aki görög maszkiával az egyházat oly tévútra vezette, leleplezzem és az egész világ előtt pellengérré állítsam.” *LVM 7 (Luther Válogatott Művei)*, Budapest, Luther Kiadó, 2013) 59. Csepregi Zoltán fordítása. Idézi: Ittész *i.m.* 2004/2, 27.

31 Bayer, *i.m.*

32 „Nos sumus poema Dei. Ispe poeta est, nos versus sumus et carmina quae condit” – utal Luther Ef 2,10-re és Gen 44,17-re, In, LW 7:366., Idézi Bayer, *i.m.* 16.

33 Bayer, *op.cit.* 17

alkalmat (*occasio*). A tusakodás lényege, hogy gondolkodásával, kérdéseivel, kiállásával az ember kockázatot vállal, sőt, egyenesen sebezhetővé teszi magát. Vállalja annak a szörnyű lehetőségét, hogy elkárhozik, vagyis végleg elszakad az élő Isten óvó kezétől. Luther mindvégig tudta, hogy Isten rejtőzködő Isten, s amikor úgy tűnik, a Sátán támad, valóban az Isten teszi próbára a hitemet. Ez volt Ábrahám, Jób, Jákób és minden olyan ember „kísértése”, akinek „kificamodott a csípője” az élő Istennel való tusakodó küzdelemben.

A másik a tapasztalat. Luther a teológiát nem könyvekből, hanem az életből tanulta. Nem is az akcióból, hanem a passióból, azaz a szenvedésből, hiszen az Isten igéjével folytatott sokszor agonizáló küzdelem valóban szenvedéssel jár. Ezért mondhatta Luther, hogy „egyedül a tapasztalat tesz teológussá” (*sola experientia facit theologum*)³⁴. A tapasztalat nem csupán egy általános élet- vagy halál-tapasztalat, hanem legtöbbször a krízis megtapasztalása sokszor akár egy családi tragédia, egy természeti katasztrófa vagy éppen egy politikai terror-esemény kapcsán. Ez a tapasztalat Luther szerint mindig közelebb vihet a végső valósághoz, Istenhez.

A lutheri teológia vállaltan radikális: az élet és a halál kérdése. „Az élet, a halál és az elkárhozás tesz bennünket teológussá nem a filozofálás és a spekuláció: (*vivendo immo moriendo et dammando fit theologus, non intelligendo, legendo aut speculando*)”³⁵ A teológusra különösen is áll, hogy „pokolra kell annak menni, aki dudás akar lenni!”

A harmadik az alkalom (*occasio*). Luther sokszor idézte a Prédikátor könyvét: mindennek rendelt ideje van: ideje a születésnek, ideje a meghalásnak, ideje a sírásnak, ideje a nevetésnek (Préd. 3). Az alkalmat, Isten meglátogatásának idejét fel kell ismernünk. Jézus azért sírt Jeruzsálem felett, mert a zsidó nép nem ismerte fel az ő meglátogatásának az idejét. A világosság az övéi közé jött, de az övéi nem fogadták be őt. A keresztény embernek fel kell ismernie a *kairos*-t, hogy mikor van az üdvörtörténet, vagy az egyéni üdvösség szempontjából döntő idő. Ha ezt elmulasztjuk, tragikus helyzetbe kerülünk.

Bátran állíthatjuk, s állítjuk is, hogy Luther definíciója szerint Hamlet is ízig-vérig teológus,

34 LW 54,7; Idézi Bayer, *i.m.* 22

35 Idézi: Alistair McGrath, *Luther's Theology of the Cross*, p. 152

aki a valóság szempontjából egyértelműen kétségbe vonja a filozófiai megismerés lehetőségét.

Több dolog létezik, Horatio,
a mennyben és a földön, mint amit
álmodni bír a filozófia.
(NÁ 1,5,174-175)³⁶

Luther egyébként Rotterdami Erasmus-szal, a szabad akaratról folytatott vitájában pellengérezte ki az Isten (sokszor ellentmondásos mélységeit) felfogni és megmagyarázni képtelen humanista-filozófiai gondolkodást.³⁷ Mint Nagy András egy kiváló írásában rámutatott, a lutheri gondolkodás és a hamleti melankólia később a dán – szintén lutheránus – Kierkegaardra egyaránt erőteljesen hatott: ismeretes, hogy Kierkegaard szembe állította Ábrahámot a „hit bajnokát” Heggellel, a (filozófiai) „gondolkodás bajnokával.”³⁸

Hamletnek a Szellemmel való találkozása egy páratlan, egyedülálló tapasztalat (*experientia*) – bár még nem bizonyos, hogy az igazságot, a valóságot tárta-e fel neki, hiszen ekkor még annak a lehetősége is fennáll, hogy a Szellem gonosz lélek, aki az ő elpusztítására tör, de akár illúzió is, az ő beteg lelkének kivetítődése. Egy dolog bizonyos: a Szellem olyasvalami lehetőségét tárta fel, nyilatkoztatta ki számára, amit ő a tudatalattijában már sejtett. Horatio és akár a wittenbergi egyetemen elsajátított filozófia „álmodni sem képes” arról a valóságról, amelyet Hamlet számára apja Szellemé kinyilatkoztatott. Az értelmén túli valóság a filozófia emberi képességei és lehetőségei számára zártak maradnak; az igazságnak, a valóságnak felülről kell áttörnie a fizikai valóságot. A természetfeletti való találkozás tehát személyes, egyenesen misztikusnak is nevezhető

36 Arany fordítása itt nem egészen pontos: „Több dolgok vannak földön és egen, / Horatio, mintsem bölcselmeitek / Álmodni képes” (AJ 1,837-839). Angolul „There are more things in heaven and earth, Horatio, Than are dreamt of in your philosophy. (1,5,174-175).

37 Luther Márton, *A szolgai akarat 1525*. Magyar Luther Könyvek II. Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 2006.

38 Vö. Nagy András *i.m.* 64. továbbá uo. 68: „A mélyen melankolikus dán herceg alakja, szülővárosának idegenségével, megszakított külföldi tanulmányaival, nőkhöz fűződő tragikus vonzalmával nemcsak az azonosulás lehetőségét kínálta Kierkegaard-nak, hanem ennél jóval többet: a kételyek bénító hatalmának érzékeltetését a transzcendencia kínzó bizonytalansága mentén, a szeretett és elvesztett apa nyomasztó és imperatív súlyával és a bizonyosság elérhetetlenségével.”

tapasztalat. Ha létezik természetfeletti kinyilatkoztatás, akkor az átír, felülír, relativizál minden emberi okoskodást. A szabad akarat és az ebből fakadó istenismeret csupán alulról felfelé való (s ezért hiú, hiábavaló) törekvés, amikor a valóság, az ember- vagy istenismeret csak felülről lefelé lehetséges. Luther ezt találóan fogalmazta meg *A heidelbergi disputáció* fent idézett teológiai téziseiben.

Hamlet a Szellemmel való találkozáskor még csak kétségbe vonja az emberi filozofálás, okoskodás eredményeit, természetesen még nem lát világosan. Szerepjátéksága, kételkedése, késlekedése egy tanulási folyamat kezdete, amely során nemcsak változik, növekszik, hanem kétségtelenül vétkezik is (véletlenül megöli Poloniust, majd volt egyetemi társait Rosencranzt és Guildensternt halálba küldi). A kizökkenett időben, a rothadó államgépezetben senki sem maradhat makulátlan. Hamlet tragédiája, hogy – paradox módon – egyszerűen az ég (Isten) „szolgája, ostora” (AJ 3,889), ill. „scourge and minister” (3,4,177)³⁹, vagyis, gonosszá is kell válnia ahhoz, hogy jót tegyen. A rosszat pusztítani kívánónak önmagát is el kell pusztítani.

Mindez nem jelenti azt, hogy Hamlet „növekedése” szükségszerűen csak negatív folyamat lenne.

Éppen a lutheri értelemben vett tapasztalat (*experientia*) teszi Hamletet éretté, felnőtté, cselekvővé. A nagybetűs „tapasztalat” Hamlet esetében a tengeri út Angliába, ahová Claudius küldi Rosencranzt és Guildenstern kíséretében. Hamlet fejlődéstörténetében szó szoros értelemben „vízvázalstó”: Hamlet egészen más az út „előtt”, mint utána. Az utazás előtt is tudta, milyen gazember Claudius, de még nem volt elég tapasztalata ahhoz, Claudius karakterét, a

39 A kifejezés egy *Hamlet*-ben található mintegy hatvan hat hendiadesznek, annak a retorikai formának, amely két fogalommal állít egyet. A drámában ez egyike a sokféle kettőzésnek, a bizonytalanságot kifejező lelki állapotnak. Nádasdy Ádám megoldása: „ors ökle és ügynöke” (34,178) ill. a fordítás újabb kiadásának változata: „ég ökle és ügynöke” Budapest, Magvető, 2012) sem fejezik ki az Arany által pontosabban fordított ellentétes feszültséget, hogy Hamlet az égi erők „ostora” és „szolgája”; tehát egyszerre gonosz és isteni. Ld. erről Fabiny Tibor, „The Figure of Twines». A Hamlet hendiadieszei, magyar fordításuk (Arany János és Nádasdy Ádám) és a kettőzések dramaturgiai szerepe”, In, Paraizs Júlia (szerk). *'Eszedbe jussak'. Tanulmányok Arany János Hamlet-fordításáról*, Budapest, reciti, 2015, 192–217. http://reciti.hu/wp-content/uploads/nh3_vn.pdf

helyzetet „kezelje”: csak bohóckodásra, bolondozásra volt képes még Polonius tragikus meggyilkolása után is.

A 4. felvonás 6. jelenetében hajós hozza a levelet Horationak, amelyben röviden leírja neki a kalózhajóval való dulakodásukat, s megígéri, hogy ha megérkezik:

Olyasmit súgok a füledbe, amitől
eláll a lélegzetet”
(NÁ 4,6,22).⁴⁰

Mi lélegzet-visszafojtva várjuk, mi lesz ez a történet, s ezt csak az 5. felvonás 2. jelenetében tudjuk meg:

Van egy istenség, ki zéljaink’
Formálja végre, bár mikép nagyoltuk.)
(AJ 5, 301-303)

Isten csiszol mindent véglegesre,
bármit is faragunk..
(NÁ 5,4,10-11)⁴¹

Az *occasio*, úgy is mint a lutheri teológusi lét harmadik attribútumának felismerése pedig az Osríc-kal való találkozás után válik egyértelművé. Nem nevezhetjük véletlennek, hogy a korábban izgága, bizonytalan, őrültet játszó Hamlet a dráma folyamán bekövetkezett növekedése, érése, a megszerzett tapasztalat (*experientia*) révén jut el az evangéliumnak egyszerre (szinte sztoikus nyugalmat sugárzó) bizonyosságáig és az ezzel – még a keresztények körében is ritkán párosított szükséges éberség – felismeréséig. „Nemde, két verebecskét meg lehet venni egy fillérért? És egy sem esik azok közül a földre a ti Atyátok akaratánálkül!” (Mt 10,29). „Azért legyetek készen ti is; mert amely órában nem gondoljátok, abban jó el az embernek Fia” (Mt 24,44).

Tapot se; daczolunk e baljóslattal: hisz egy verébfí sem eshetik le a gondviselés akaratja nélkül. Ha most történik: nem ezután; ha nem ezután, úgy most történik; s ha most meg nem történik, eljő máskor: készen kell rá lenni; addig van. (AJ 5, 508-512)

⁴⁰ I have words to speak in thine ear will make thee dumb.” (4,6,22).

⁴¹ There’s a divinity that hapes our ends, Rough-hew them how we will,--(5,24-11).

Szó se lehet róla. Nem adunk a megérzésekre. Ha egy veréb leesik, azt is a gondviselés akarja. Ha most kell meglennie, akkor nem máskor lesz; ha nem máskor lesz, akkor most; és ha nem most, akkor előbb-utóbb úgyis. Készen kell lenni rá. (NÁ 5,2,215-218)⁴²

A látszat és a valóság ellentéte: a „feje tetejére állt világ”

Mint láttuk, Luther számára az emberi gondolkodás eredendően téves, mert az emberi optika éppen fordítva látja a valóságot, mint ahogy az valójában létezik. Luther szerint a „dicsőség teológusa” a jót rossznak és a rosszat jónak mondja, a kereszt teológusa pedig azt látja, ami a valóság. Amikor Az 1. felvonás 2. jelenetében Gertrud célja, hogy Hamlet az udvar elvárásai szerint cselekedjen, hogy megfeleljen a világ „látszat”-elvárásainak, Hamlet először visszautasítja ezt a szerepjátást.

Látszik, felség?... Hát nem! Nekem nincs „látszik”!

Se ez a sötét köntös, jó anyám,
se a szokásos komor gyászruhák,
se erőltetett sóhajok fuvalma,
nem; se a szemek áradó folyói,
se elgyötört arcok mutogatása –
a bánat semmilyen jele, alakja
engem ki nem fejez. Ez csupa látszat,
mert ilyesmit el lehet játszani.
De bennem az van, amit sose látnak –
a többi: dísz, csak kellék e a gyásznak
(NÁ 1,2,76-86)⁴³

Hamlet első megnyilvánulása annak a kifejezése, hogy ő „belülről vezérelt”, a gondolkodás által irányított ember; Aranynál: „Az enyém belül van, és nem látja szem” (AJ 1,262). Mai szóval értelmiségi, aki számára az igazság, a valóság

⁴² Not a whit. We defy augury. There is a special providence in the fall of a sparrow. If it be now, ’tis not to come, if it be not to come, it will be / now; if it be not now, yet it will come. The readiness is all. 5,2,216-220.

⁴³ Seems, madam? Nay it is; I know not ‘seems.’ / ’Tis not alone my inky cloak, good mother, / Nor customary suits of solemn black, / Nor windy suspiration of forc’d breath, / No, nor the fruitful river in the eye, / Nor the dejected havior of the visage, / Together with all forms, moods, shapes of grief, / That can denote me truly. These indeed seem, / For they are actions that a man might play; / But I have that within which passeth show, / These but the trappings and the suits of woe. (1,2,76-86).

kérdése és keresése prioritást élvez a lojalitással szemben. A világ, a valóság természete csak annak mutatkozik meg, aki elsősorban erkölcsi, és nem csupán engedelmes lény. A „természetes” („érzéki”) ember a látszat szerint ítél, s a szemfényvesztő világ fordítva akarja megmutatni önmagát: az igazat hamisnak, a jót rossznak, a szépnek rútnak beállítva. A „benső szemével”, a lelkiismeretével érzékelő embert azonban nem lehet oly gyorsan és könnyen megtéveszteni. Először csak gyanítja, majd egyre inkább meggyőződik arról, hogy a valóságban minden fordítva van, amint aminak látszik.

Ez a „feje tetején álló” világ. Az angol nyelvű Shakespeare-filológiában gyakran használt kifejezés: „world turned upside down” – ilyen formában szó szerint nem fordul elő Shakespeare-nél, hanem az angol nyelvű Bibliában ApCsel 17,6-ban olvassuk, az első keresztényekről, hogy „they turn the world upside down”; azaz feje tetejére állítják, szubvertálják a világot. Minden számos művészi és vallási alkotás a krízis tapasztalatára épül: valójában az idő kizökkent; válság van, s a világ nem az, aminek mutatja magát. Ha a világ, az állam egy radikális rossz szolgálatában áll, ezt hiába próbálja sok kifinomult, ravasz eljárással kendőzni, magától ez úgysem fog megoldódni: Hamlet nagysága, hogy elismeri a kizökkent idő állapotát, ám tragédiája, hogy önmaga képtelen azt helyretolni, a változás csak pusztítással és önpusztítással érhető el.

Kizökkent az idő; – oh kárhozat!
Hogy én születtem helyre tolni azt. (AJ 1,861-863)

A világ szétesett; átok ül rajtam,
mert arra születtem, hogy összerakjam.
(NÁ 1,5,196-197)⁴⁴

Bűn és/vagy bűnbánat: a lelki szklerózis gyógyíthatatlan és gyógyítható példái

Közismert, hogy a lutheri reformáció kirobbanásának közvetlen előzménye a bűnbánat eltorzult középkori gyakorlata, miszerint az elkövetett bűnökért jócselekedetekkel vagy akár fizetéssel vezekelni lehet. A híres *Kilencvenöt tétel* így kezdődik: „Mikor Urunk és Mesterünk azt mondta: „Térjete meg!” – azt akarta, hogy

a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen (Mt 4,17). Ezt az ígét nem vonatkoztathatjuk a bűnbánat szentségi gyakorlására, azaz a bűnvallásra és a jóvátételre, ami a papok közreműködésével történik.”⁴⁵

Luther egy 1519-es sermóban⁴⁶ a bűnbánatot (*poenitentia*) még egyértelműen szentségnek tekinti, azonban rámutat korának helytelen gyakorlatára, hogy ti. a szentséget sokan félreértik: az emberek befolyásolni akarják Istent, kegyelmét meg akarják „vásárolni”, amikor búcsúlevelekkel, böjtöléssel, azaz cselekedetekkel akarnak a bűnöktől és azok büntetésétől megszabadulni. „Holott előbb kell a bűnöknek megbocsáttatni, mielőtt a jót cselekszik és nem a cselekedetek üzik ki a bűnt, hanem a bűn kiűzése cselekszi a jót.”⁴⁷ Luther újra és újra azt hangsúlyozza, hogy először a bűnös emberi szívnek kell Istenhez megtérni, s majd a bűnbocsánat elnyerése után szabadul fel az ember a jó cselekedetekre. A középkori hangsúlyeltolódás mögött valószínűleg ott van a Vulgata szövege is, amely Mt 3,2-t „Térjete meg” (*metanoeite*) így fordítja: *paenitentiam agite*, azaz bűnbánatot *cselekedjete*. Így a skolasztikus felfogás különbséget tett a bűnbánat három aktusa: a *contritio* (töredelem), a *confessio* (a gyónás) és a *satisfactio* (elégtétel) között. Ez eredményezi a bűnbocsánatot, a föloldozást (*absolutio*).

Luther számára a bűnbánat szentségében három dolog fontos⁴⁸: első a feloldozás (*absolutio*), amely hirdeti a bűnösnek, hogy Krisztusért megbocsáttak bűnei, a másik a kegyelem, a bűnbocsánat, amely a lelkiismeret békéjét teremti meg, s végezetül a harmadik a hit, az az erős, benső bizonyosság, hogy a pap feloldozó szavai igazak. Ezen a hiten fordul meg minden, ezen keresztül válik a hit valósággá. Luther az egyházatyák igazságát vallja: *nem a szentség, hanem a szentséget hívó hit veszi el a bűnt*. Szent Ágostont is idézi:

⁴⁵ Luther Márton: Kilencvenöt tétel Fordította: Zsigmondy Árpád. <http://mek.oszk.hu/00200/00203/00203.htm>. Letöltve: 2017 augusztus 21.

⁴⁶ Luther Márton, „Sermo a bűnbánat szentségéről” Ford. Kozma Éva Mária, In, *LVM* 6, 124–134. Korábban in Magyar Luther Füzetek (MLF) 4. *Bűnbánat, keresztség, úrvacsora*. Magyar Luther Füzetek 4, Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 1993, 11–20. Az oldalszámok az MLF kiadásra utalnak.

⁴⁷ uo. 12.

⁴⁸ A 19. pontban Luther ezt kicsit másképpen fogalmazott sorrendben adja meg: „A szentség az előbb említett három dologból áll: Isten ígéből, azaz az *absolutio*-ból; ennek az *absolutio*-nak az elhívéséből és a békességből, azaz a bűnök bocsánatából, mely biztosan követi a hitet.” (17–18.)

a szentség nem azért veszi el a bűnt, mert kiszolgáltatják, hanem mert hiszik.⁴⁹

Az „egyetemes papság” jegyében Luther számára bármelyik keresztény testvér kimondhatja testvérének bűnei bocsánatát: amennyiben a hívő ezt hittel elfogadja, akkor fel van oldozva.⁵⁰ Luther hangsúlyozza, hogy a bűnbánat vagy a töredelem „elegendőse”, azaz menyisége nem számít, ugyanis senkinek sem lehet elegendő a bűnei miatti töredelme. A lényeg, hogy a bűnös erősen hiszi-e a szentséget, azt, hogy bűnei megbocsáttattak.⁵¹ Összefoglalva: a bűnbánat szentségében Luther számára minden a hiten fordul meg, ami így summáz: „Aki hisz, annak minden javára válik, semmi sem árt; Aki nem hisz, annak minden árt, semmi sem használ”.⁵²

A Hamletben az eredendő bűn az idős Hamlet meggyilkolása. A drámában a bűn természetesen nem teológiai fogalomként jelenik meg, hanem az eltompultság, a vakság és a szív megkeményedése szinonímájaként. Bátran beszélhetünk „lelki szklerózisról”.

A tragédiában a gyógyíthatatlan és a gyógyítható lelki szklerózis példáival találkozunk. Az elsőre Claudius, a másodikra Gertrudist említjük példaként.

Claudius a „gyógyíthatatlan lelki szklerózis” példája

A drámában az „egérfogó” jelenet után Hamlet meggyőződött nagybátyja bűnösségéről: a Szellem igazat mondott, tehát nem egy gonosz lélek, vagy saját beteg lelkének kivetítődése volt a Szellem: Claudius valóban testvérbátyjának, az idős Hamletnek a gyilkosa. Claudius önmagának és így a nézőnek is bevallja bűnösségét. Az imádságra, a valódi bűnbánatra való képtelensége a megkeményedett ember drámai önvallomása ez. Van benne bűnismeret, bűntudat, „elismerés”; tudatában van a bűnbocsánat lehetőségének, ami „hófehérre” moshatja őt. Értelmével tehát felfogja az égi bűnbocsánat lehetőségét, ám a bűnében és a bűntudatában ember csak vergődni képes és nem kiáltani. „Imádsága” (a Hamletet is megtévesztő látszat ellenére) nem valóság, mert a szív nem hajlandó kontrícióra, töredelemre.

⁴⁹ uo. 12.

⁵⁰ uo. 13.

⁵¹ uo. 17.

⁵² uo. 20.

Hasonló bűnt követetett el a Bibliában Dávid király, hiszen elcsábította Betsabét, Úriás feleségét (2 Sámuel 11), ám Nátán példázata a szegény és gazdag emberről (2 Sámuel 12) először mélységesen felháborította, majd amikor elhangzik a prófétikus ítélet: „Te vagy az az ember!” (2 Sámuel 12,7), Dávid elismeri bűnösségét: „Vétkeztem az ÚR ellen!”. Akkor írja meg a vallomások irodalom legmeggrázóbb költeményét, az 51. zsoltárt: Érdemes egymás mellé helyeznünk a megkeményedett, illetve a megtört szívű ember imádságát⁵³.

*Claudius – id. Hamlet / Gertrude
Dávid – Úriás / Betsabé*

Az én bűnöm szaga az égre bűzlik, átok van rajta, az ősi, az első⁵⁴ – az, testvérgyilkosság. Én nem tudok imádkozni, hiába itt a szándék, erős a vágyam, de a bűn erősebb: mint akinek kétféle dolga van, habozva állok, hogy melyikkel kezdjem, s mindkettőt elmulasztom. Ha kezem duplára hízna a testvéri vértől, hát nincs elég eső a boldog égben, hogy hófehérre mossa? A bocsánat nem arra való, hogy a bűnt legyőzze? Nincs-e az imában kettős erő, mely megállít bűnbeesés előtt, és megbocsát utána? Föltekintek. Vétkeztem, megvolt – de milyen ima illik ide? „Bocsásd meg azt, hogy öltem”?... Lehetetlen, hisz most is az enyém mindaz, amiért gyilkos lett belőlem: a koronám, a becsvágyam, királyném. Kaphat az ember bűnbocsánatot, míg élvezi bűne gyümölcseit? A romlott földi világban a bűn arany kezével a jogot lesöpri, és bűnös hasznából fizeti le a törvényt is. De nem így odafönt: ott nincs ügyeskedés, ott tetteink valódi arca számít, s mi magunk

⁵³ A párhuzamra az alábbi könyv hívja fel a figyelmet: Hannibal Hamlin, *Psalms Culture and Early Modern Literature*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 215. Itt szerző utal Ramie Targoff „The Performance of Prayer: Sincerity and Theatricality in Early Modern England” című cikkére in, *Representations* 60 (Fall 1997). 49-69.

⁵⁴ Az emberiség első gyilkossága az volt, hogy Káin megölte fivérét, Ábelt (ld. 1,2,104).

tanúskodunk, keményen szembesülve hibáinkkal. Hát akkor? Mi marad? A bűnbánat talán mindenre képes. De mit ér, ha nem bánom bűnömet? Nyomorult helyzet! Szénfekete szív! Fogoly lelkem: szabadulni szeretnél, de vergődve behálózod magad. Ti angyalok, segítsetek! Próbálkozom. Hajolj, makacs térd; drótkötélű szív, légy puha, mint az újszülöttek! Hátha még minden jóra fordul. (*Letérdel*)
Jön Hamlet.

KIRÁLY

Szavam fölszáll, szándékom lenn marad: szót szándék nélkül az ég nem fogad. (*El*) (NÁ 3,3, 36-71; 97-98)

Könyörülj rajtam én Istenem a te kegyelmes-séged szerint; irgalmasságodnak sokasága szerint töröld el az én bűneimet!

Egészen moss ki engemet az én álnokságomból, és az én vétkeimből tisztíts ki engemet;

Mert ismerem az én bűneimet, és az én vétkem szüntelen előttem forog.

Egyedül te ellened vétkeztem, és cselekedtem azt, a mi gonosz a te szemeid előtt; hogy igaz légy beszédedben, és tiszta ítéletedben.

Ímé én vétékben fogantattam, és bűnben me-lengetett engem az anyám.

Ímé te az igazságban gyönyörködöl, a mely a vesékben van, és bensőmben bölcseségre tanítasz engem.

Tisztíts meg engem izsóppal, és tiszta leszek; moss meg engemet, és fehérebb leszek a hónál.

Hallass örömet és vígasságot velem, hogy örvendezzenek csontjaim, a melyeket összetörtél.

Rejtsd el orczádat az én vétkeimtől és töröld el minden álnokságomat.

Tiszta szívet teremts bennem, oh Isten, és az erős lelket újítsd meg bennem.

Ne vess el engem a te orczád elől, és a te szent lelkedet ne vedd el tőlem.

Add vissza nékem a te szabadításodnak örömet, és engedelmesség lelkével támogass engem.

Hadd tanítsam a bűnösöket a te útaidra, hogy a vétkezők megtérjenek hozzád.

Szabadíts meg engemet a vérontástól, oh Isten, szabadításomnak Isten! hogy harsogja nyelvem a te igazságodat.

Uram, nyisd meg az én ajakimat, hogy hirdesse szájam a te dicséretedet.

Mert nem kívánsz te véresáldozatot, hogy adnék azt, égőáldozatban sem gyönyörködöl.

Isten előtt kedves áldozatok: a töredelmes lélek; a töredelmes és bűnbánó szívet oh Isten nem veted meg!

Tégy jól a te kegyelmedből a Sionnal; és építsd meg Jeruzsálem kőfalait.

Akkor kedvesek lesznek előtted az igazságnak áldozatai; az égő és egész áldozat: akkor a te oltárodon áldoznak néked tulkokkal.

(Károli, revideált fordítás, 1908)

Luther 1517-ben írt először erről a zsoltárról *A hét bűnbánati zsoltár*⁵⁵ című, sok kiadást megért könyvében. 1532-ben újra magyarázza⁵⁶, s ennek bevezetőjében egyértelművé teszi, hogy ez a zsoltár a hit legfontosabb kérdéseiről: a bűnbánatról, a bűnről, a kegyelemről és a megigazulásról tanít. Az igazi kegyelemnek – írja – két része van: a bűn és a kegyelem ismerete. Luther szerint Dávid ezt mesteri módon tanítja, úgy, hogy ő közben nemcsak tanítónk, hanem velünk együtt tanítvány is. Amíg bűnt követünk el, nem érthetjük helyesen Istent, s benne addig csak bálványt imádunk. Dávid a bűnről saját tapasztalata alapján beszél, s ezért is tudja, hogy a bűn a külső és benső emberünk megromlása, korrupciója. A zsoltáros helyes teológiai tudásban részesíti az embert, hogy ő halálra ítélt, de Isten a szabadító.

Claudius elméletben mindent tudott a bűnről és a bűnbocsánatról is, de tragikuma, hogy a szó szándék, vagyis akarat nélkül maradt, s így a lelki szklerózis végső, immár menthetetlen példáját illusztrálja. „Fölszárnyal a szó, eszme len marad:

Szó, eszme nélkül, mennybe sohse hat” (AJ 3,704-705)⁵⁷

⁵⁵ Luther Márton, *A hét bűnbánati zsoltár* (1517) Ford. Schulek Tibor és Weltler Ödön, in. *LVM* 5. Budapest, Luther Kiadó, 2011, 25–88.

⁵⁶ LW 12, 301–410. Luther zsoltármagyarázatáról és annak hatástörténetéről: Fabiny Tibor, „Az 51. zsoltár hatástörténete, és annak egy mai aktualitásáról”, in, Hubai Péter (szerk.) *Bűn-vallás és kegyelem. Előadások a vallástudomány és a teológia vonzásoköréből*. Budapest, Wesley János Lelkészlépő Főiskola Teológus és Lelkész szak, 2014, 74–103. A bűnbánati zsoltárokról és azoknak a középkori és korai angol irodalmi feldolgozásáról kitűnő szakmunka: Clare Costley King’oo, *Miserere Mei. The Penitential Psalms in Late Medieval and Early Modern England*, Notre Dame Indiana, University of Notre Dame Press, 2012.

⁵⁷ „My words fly up, my thoughts remain below. / Words without thoughts never to heaven go.” (3,3,97-98)

Gertrud a „gyógyítható lelki szklerózis” példája

A másik példánk a gyógyítható lelki szklerózt illusztrálja Gertrud példáján. Irányítsuk figyelmünket a harmadik felvonás negyedik jelenetére⁵⁸. Hamletnek az anyjával való találkozása – amint erre Roland Mushat Frye is rámutat a *Hamlet és a protestáns gyóntatószék* című tanulmányában⁵⁹ – egy ízig-vérig protestáns jelenet, mert a lutheri ill. a protestáns teológia az „egyetemes papság” elvét tanítja, vagyis a gyóntatás és a gyónás, ill. a feloldozás kimondásához nincs szükség a felszentelt pap jelenlétére: egy gyermek is lehet a szülője feddője és gyóntatója.

Polonius hívása után Hamlet e szavakkal készül anyjához:

Legyek kegyetlen, ne vértagadó /
Dobjon szavam tört, ne ránts on kezem (AJ 2,593-595).⁶⁰

A tör itt nem a gyilkosság kézzelfogható eszközeként, hanem a szó metaforájaként jelenik meg. A szó tör legyen, vagyis kard, vagyis ige. Hamlet itt egyszerre pap és orvos, ő az a sebész, aki a szó törével végzi az „éles, gyógyító művészetet” (Eliot). Az ige pedig mint „Istennek beszéde, élő és ható, és élesebb minden kétélű fegyvernél, és elhat a szívnek és a léleknek, az ízeknek és a velőknek a megosztásáig, és megítéli a gondolatokat és a szívnek indulatait” (Zsid 4,12). Az igaz szó, vagyis az isteni ige fájdalmas törként fog Gertrud szívébe hasítani, amennyiben eltalálja a titokban dédelgetett bűnt, ami immár daganatként a lelkére telepedett.

Gertrud esetében a bűn a „vakság”, a látásnak mint az erkölcsi ítélőképességnek az elvesztése.

⁵⁸ A jelenetről több alkalommal is írtam: Fabiny Tibor, „Ó az én próféta lelkem!” Hamlet és a Látás Költészete”, in *Diaķonia*, 1984/1, 31–41. Legutóbb: „A szem mint metafora Shakespeare tragédiáiban” In, Fabiny Tibor, *Szó-történelem, Hermeneutikái, teológiai és irodalomtudományi tanulmányok*. Budapest, Luther Kiadó, 2009. 95–109. A következőkben több bekezdést is átveszek ez utóbbi tanulmányomból.

⁵⁹ Roland Mushat Frye, „Prince Hamlet and the Protestant Confessional”, in, *Theology Today* 39 (1982), 27–38. A tanulmányt a szerző részint beépítette *Renaissance Hamlet. Issues and Responses in 1600*. Princeton, Princeton University Press, 1984. 151-166. (Ld. „Gertrude’s Mirror of Confession” című fejezet, amely korabeli illusztrációkat / emblémákat is tartalmaz: Jost Amman, Guillaume de la Perriere, George Wither, Stradanus, Thomas Trevelyan).

⁶⁰ Let me be cruel, not unnatural. / I will speak daggers to her, but use none. (3,2,386-387).

Hamlet szenvedélyes igazságszeretetével kísérli meg eltávolítani az anyja szemére rakódott hályogot. Szilárd elhatározása, hogy Gertrudban feléleszti a bűntudatot, s majd megpróbálja rávenni a bűnbánatra. Tükröt tart eléje, tükröt valódi természetének, s ez a tükör a korabeli ikonográfia szerint is gyakran az önismeret emblémájaként jelenik meg. Az ún. „gyóntatótükör” pedig lelke legmélyét, rejtegetett bűneit képes feltárni.

Tapot se innen, míg tükrömbe nem nézsz,
Mely megmutatja a szíved bensejét (3,725-726)⁶¹

Hamlet Gertrud szívét akarja „megtörni” (*wring your heart* 3,3,335), azaz vallomásra kényszeríteni, mert tudja, hogy „az átkos megszokás”, a konvenció, a kényelem és a hatalom érzéstelenné bódíthatja az emberi szívet, ahonnan pedig kiindul minden élet (vö. Péld 4,23).

A Hamlet által irányított sokk-kúra – a „protestáns pszichoanalízis”: Hamlet tükröt tart anyja elé, a szívét tör, szavaival a lelkén sebeket okoz, de legfőképpen a szemeit igyekszik kinyitni. Először atyja képére irányítja Gertrud tekintetét, majd bűnei meglátására akarja rávenni anyját. Kérdéseinek záporában kulcsszó a *szem*. „Van szemed?... Ha van szemed?” – kérdezi egyre erőteljesebben, miközben folyik a fájdalmas szemműtét.

Mi ördög volt hát a szem-bekötődsdi,
Mely rászédett. Szem érzés nélkül, érzet
Látás nélkül... vagy bármi hű
Érzéked egy-egy kóros része, így
El nem tompulhatott (AJ 3,784-789).⁶²

A „szem” és a „fül” mint az ember erkölcsi középpontjára mutató metaforák szorosan összefüggenek. Az éleslátás nemcsak intellektuális adomány, hanem erkölcsi ítélőképességet is jelez.

Kik is vakok Shakespeare-nél és a korabeli ikonográfiában? Mindenekelőtt Fortuna és Cupido, s természetesen ezek bekötözik azoknak a szemét is, akik hozzájuk fordulnak. Ugyanakkor

⁶¹ Come, come, and sit you down; you shall not budge. You go not till I set you up a glass / Where you may see the inmost part of you. (3,4,17-20).

⁶² What devil was’t / That thus hath cozen’d you at hoodman-blind? / Eyes without feeling, feeling without sight, Ears without hands or eyes, smelling sans all, / Or but a sickly part of one true sense / Could not so mope. (3,4,7781).

az ördög, a gonosz által megkötözött emberek is vakok, olyannyira, hogy nemcsak a saját ítélőképességüket veszítik el, hanem saját hibáikat is bálványozzák. Az ember tehát a gonosz erőik által megvakított, megtévesztett vagy félrevezetett lény, olyan, aki azt hiszi, hogy lát, miközben pedig vak. Lutherrel szólva: a bűnös ember az igazat látja hamisnak és a hamisat igaznak. Az igaz ember („a kereszt teológusa”) a dolgokat annak látja, azt látja, ami a valóság. Az önelégült, langymeleg és látszatgazdag embereknek van szükségük arra, hogy „szemgyógyító írral kend meg a te szemedet, hogy láss” (Jel 3,18).

Hamlet szavai is – igaz, éles fájdalommal – de meggyógyítják a látást. És lám, az élesen metsző fájdalomra a királyné szeme lassan nyíladozik. Gertrud persze mindent elkövetne, hogy ne kelljen észrevennie saját bűneit, a valóságot.

Ó Hamlet! ne beszélj.
Lelkem mélyébe fordítod szemem,
Hol több olyan folt árnya látszik, amely
Soha ki nem mén⁶³ (AJ 3,798-801)

Ez már tényleg siker. Hamlet az intenzív sokk-kúra segítségével, igaz, csak egy pillanatra, de mégis felvillantja anyja bűneinek valóságát. A „folt”, a „piszok”, a „beszennyesedés” a gonosz szimbolikájából eredő szóképek. Gertrud iszonyatosan szenved, de lelke fokozatosan tisztulni kezd. A szó, az ige a fülébe hatol és gyógyít:

Ó, ne mondd tovább!
Fülembe mint tör hatnak szavaid;
Ne többet, édes Hamlet (AJ 3,806-808)⁶⁴

És ekkor váratlanul újra megjelenik a Szellem. Jellemző módon csak a „prófeta lelkű” Hamlet látja őt, hiszen a Szellem által képviselt valóság koncentrált izzása a „normális” emberek számára nem érzékelhető. A Szellem csak az anya iránti gyöngédségre inti. Gertrud itt kicsúszik fia kezéből, és a figyelem most már Hamlet „úrbe függesztett szemeire” irányul. A Szellem távozik, Hamlet visszanyeri lélekjelenlétét és józan ítélőképességét. Visszazökken valódi énjébe és most már nyíltan, kertelés nélkül, gyakorlati

⁶³ O Hamlet, speak no more./ Thou turn’st mine eyes into my very soul / And there I see such black and grained spots / As will not leave their tinct. (3,4,88-91).

⁶⁴ O speak to me no more./ These words, like daggers, enter in mine ears. / No more, sweet Hamlet. (3,4,94-96)

tanácsokkal ellátva akarja anyját rávenni a gyónásra:

Ne áltasd lelked a csalóka írral,
Hogy örülségem – nem bűnöd – beszél:
Csak béhegeszti hámmal a fekélyt,
Míg láthatatlan terjed a fene,
S mindent aláás. Gyónj meg, Istenednek
Bánd meg a múltat; a jövőt kerüld,
S többé ne trágyázd a gyomot, hogy annál
Bujábbra nőjön. És bocsásd meg ezt az
Erényem; mert a szűkkeblű idők zsírjában
Az erénynek kell magának
A vétket megkövetni, sőt hajolva
Esengni, hagyjon tenni jót vele. (AJ 3, 853-868)⁶⁵

Hamlet, a „protestáns gyóntatópap” a törvény szigora után evangéliumot hirdet. Megkötöz, majd feloldoz. Az igazság megmutatását az „érted haragszom, nem ellened” szeretetével végzi. A királygyilkosságot csak a párbeszéd elején említi, hiszen ebben Gertrud ártatlannak tűnik. Ezért Hamlet ezt többé már nem hozza szóba. A legvégén a fiú mintegy feloldozást is nyújt anyjának. Gertrud, a bűnös, tanácsot kér, és Hamlet, a „pap” beszél.

Megkérdezhetjük: volt-e vajon valódi, mélyről jövő tisztulás ezek után Gertrud életében? Kitisztult-e végre a szeme? A megszokástól megkeményedett szíve ebben a jelenetben megolvadt. Mert később mintha másképpen viselkedne.

A tragédia legvégén a királyné, miután kiitta a fiának szánt mérgezett poharat, Claudiusnak ellentmondva sikoltja el az igazságot „édes Hamletjének”, és meghal. Laertes a királlyal szőtt minden aljas fondorlatot bevall: Hamlet is percekben belül a halál fia. Ennek tudatában vesz búcsú immár halott anyjától a Hamlet herceg: „Isten veled, boldogtalan királyné!”⁶⁶ Ez nem a bosszú vagy a harag hangja, hanem a szánalomé,

⁶⁵ Mother, for love of grace, / Lay not that mattering unction to your soul, / That not your trespass, but my madness speaks. / It will but skin and film the ulcerous place, / Whilst rank corruption, mining all within, / Infects unseen. Confess yourself to heaven, / Repent what’s past, avoid what is to come; / And do not spread the compost on the weeds / To make them ranker. Forgive me this my virtue; / For in the fatness of these pursy times Virtue itself of vice must pardon beg, / Yea, curb and woo for leave to do him good. (3,4,146-157).

⁶⁶ Eredetiben: „Wretched Queen, adieu. (5,2,338). Nádasdyánál: „Szegény királyné, / Isten veled” (5,2,338-338a). R.M. Frye is kiemeli, hogy a „wretched” itt pozitív értelmű.

Élő víz és csatorna

25 éves a Békéstáji Művészeti Társaság

Egy eszmére, egy példamutató előd emlékére, vagy egzisztenciális érdekvédelemre szoktak művészeti és irodalmi társaságokat alapítani.

Mi úgy tettünk 25 évvel ezelőtt, mintha valóban forradalom után lettünk volna, bár nem követeltünk olyan előjogokat és körülményeket, hogy Antall József hozzánk is intézhette volna szavait: „Tetszettek volna forradalmat csinálni!”

Egyszerűen csak megszédített a lehetőség: kössünk szövetséget az alkotómunka méltóságáért, s tegyük láthatóvá és elérhetővé a társadalom számára azokat az értékeket, amelyek nélkül az anyagi javak megszerzése, a várva várt nyugati jólét sem boldogít.

Pályáim párhuzamosságai és kereszteződései révén jelen voltam mind a Békéstáji Művészeti Társaság, mind a Körös Irodalmi Társaság (KIT) alakuló ülésein, s bár mindössze néhány évvel azelőtt társaimnál keservesebb tapasztalatokkal érkeztem Kolozsvárról, azonosulni tudtam velük az új földrészfelfedezésének a reményében.

Várost a városban, társadalmat a társadalomban álmodtunk; az irodalom és a művészet (köz)társaságát folyóirattal, székházzal, galériával, benne kávézóval, s persze valakivel, aki megfőzi, s közben odafordul a belépőhöz, s kiszolgálja a könyv- és képvásárlókat.

Tulajdonképpen azóta majdnem minden meg is valósult, persze nem akkor, nem ott és nem úgy, ahogy szerettük volna, én mégis, ma azt tartom a legérdemlegesebbnek, hogy TÁRSASÁG maradtunk, s hogy létünk, eredményeink mindvégig az IRODALOMRÓL, illetve a MŰVÉSZETRŐL szóltak/szólnak.

De kezdeti bölcsekedéseink sem haltak hamvukba, mert például most a méltóképpen – tartalmas katalógussal, gazdag kiállítással és teltházassal emléküléssel – megünnepeelt évfordulónk után is

azt kérdezzük: teljes mértékben személyiség-orientált, személyiség-kultuszos világunkban van-e még értelme annak, hogy 30-40 különböző életkorú, szakvégtettségű és felfogású művész, részvételével és tagdíjával, fenntartsa egy képzeletbeli fórumot, ahol/ahonnan mindenki elmondhatja (műveivel), hogy mit lát a Mindenségből (persze ezen a fórumon kívül is elmondhatja bármikor és bárhol a világon), de nem kap érte sem díjat, sem elismerést, csupán esetleg egy kis szolidaritást, baráti szót és kollegiális szeretetet?

Nos, talán éppen ebben kell keresnünk a választ, a magyarázatot: az összetartozásnak legalább az illúziójában. A becsületes, igényes, önmagához hű alkotómunkával kiérdemelt egymásra figyelésben.

De hát elegendő elégtétel-e ez a természete szerint hiú, becsúgyó (művészetében) hithű művészembernek? Hiszen a művészet örökké, első jeleitől napjainkig pontosan a nyilvánosságban, egyfajta megváltó gesztus felmutatásában őrizte értelmét, ez avatta legtriviálisabb megnyilatkozását is szakrálissá, s éppen e közösségért végzett szertartás emelte ki SZEMÉLYISÉGEIT. Mert személyiségként csak azokat tartjuk számon, akiknek az életművéből minden kor embere méríthet.

Tehát „ment-e a világ elébb” a Békéstáji Művészeti Társaság 25 éves tevékenységével? Érezzük-e kölcsönösen – művészek és társadalom – egymás jelenlétét? Ostoba kérdés? Hiszen már rég nem erről szól az európai művészet?

És akkor azzal kezdeném: ha más jellegzetessége és érdeme nem lenne a társaságnak, mint-hogy alig van olyan tagja, aki nem vesz részt az ifjúság alap-, közép- és felsőfokú vizuális, művészeti oktatásában és nevelésében, akkor is olyan, vidéki viszonylatban kiemelkedő hagyományo-

a szeretetét és a megbocsátását. A megvakult szülő és a látó gyermek a halálban újra ölelik egymást.

Summa: radikális teológia, radikális drámai látásmód

Mint láttuk: a lutheri teológia (különösen a *theologia crucis*) egy radikális, bátran mondhatjuk: dekonstruktív teológia. Az élet, a halál és az elkárhozás tapasztalata teszi az embert teológussá. Shakespeare Hamletje a szerző szándéka vagy a szándéka ellenére vérbeli wittenbergi teológus volt. Élete, halála és elkárhozása, a Szellem által feltárt valóság kipróbálása, majd megtapasztalása tette teológussá. Kevés ember hajlandó az igazság érdekében lelki békéjét és nyugalma kockáztatni, még kevésbé feláldozni. Hamlet elfogadta a kizökkent idő kihívását, noha az „eredmény” végkimenetele az első perctől kezdve világos volt számára. „Kizökkent az idő; – oh kárhozát! Hogy én születtem helyre tolni azt.” (AJ 1,861-863). Egyedüli „eredmény” a látás és

a láttatás (egyetem papi) képessége, ami Luther szerint csak a kereszt teológusának adatik meg.

Nem véletlen, az 500 évvel ezelőtt, 1517. október 31-én a wittenbergi vártemplom kapujára (talán?) kiszegezett, s a megtérésre intő *Kilencvenöt tétel* így fejeződik be: „Távozzanak tehát azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: „Béke, béke.” – de nincs béke! (Ezékiel 13,10.16). Tegyük jól a dolgukat azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: „Kereszt, kereszt!” – de nincs kereszt! Buzdítsuk azért a keresztyéneket, hogy fejüket: Krisztust, *bűnhődésen, halálon és poklon át is követni igyekezzenek*, és abban bízzanak, hogy inkább sok szorongattatáson át, mintsem a béke biztonságán át jutnak be a mennybe (ApCsel 17,22).”⁶⁷

⁶⁷ Luther Márton: *Kilencvenöt tétel*. Fordította: Zsigmondy Árpád. <http://mek.oszk.hu/00200/00203/00203.htm>. Letöltve: 2017. augusztus 21. A kiemelés tőlem: FT.

Széri-Varga Géza: *A katonai mártírok emlékműve* (2011; gránit, acél; 430 cm)

Lonovics László: Áldozat 1. (2017; számítógépes grafika, print; 90 × 90 cm)

kat folytat, mint például az Auróra kör, Mokos József és Sass Árpád iskolája, a nyári művésztáborok, Mazán László, Zerinvári (Zvarinyi) Lajos, Kerekes György stb. tanár urak, a FAK (Fiatalkor Alkotók Köre), Vágréti János és Gubis Mihály gyermektáborai stb., és ezáltal nemzedékeket avat alkalmassá a JELEK olvasására, amelyek/akik az élet minden területén különbek lesznek másoknál, akárcsak a Balassi táncműveléssel felnevelkedettek, ugyancsak Békéscsabán.

De a Társaság a maga részéről olyan adományt is jelent a városnak és a megyének, mint a sokszor áthatolhatatlan sűrűségű kiállítási élet alapvető meghatározója. Az életből már eltávoztak, a még élő nagy öregek, a középkorúak és a fiatalok egyre gyakoribb egyéni jelentkezései mellett olyan emlékeztető csoportkiállítások kínáltak szellemi utazást, mint a *Perlrott Csaba*-emlékkiállítás (1996), a *Rajzolgunk együtt* (1997), az *Utazás* (2000), a *Zene és képzőművészet*, és persze majdnem minden évben a tematika nélkül való számvetés, előbb a Munkácsy Mihály Múzeumban, újabban pedig a Csabagyöngyében, saját galériánkban.

És megállhatunk olyan térszobrok mellett, beléphetünk olyan középületekbe, üzleti, kulturális, vagy éppen egyházi belső terekbe, amelyeknek a kialakítása, díszítése a Társaság tagjainak a szignóját viseli.

És működik a két Társaság közötti titkos, íratlan szerződés is, mert igaz, hogy a Bárka nem

a KIT, hanem egyszerűen az irodalom folyóirata, de arculatát és tipografikáját Lonovics László, a művésztársaság elnöke, a kortárs békési művészet követe alakítja hosszú évek óta, és szinte nincs irodalmi kiadvány (és Bárka-szám) a BMT tagjainak a reprodukciói, vagy a róluk szóló írások nélkül. És néha nyilvánosan beavatjuk egymást – a másik alkotói titkaiba.

Huszonöt év annyit jelent, hogy már halottaink is vannak, az akkori fiatalok középkorúakká, a középkorúak idősekké tisztasodtak; a tagság több mint fele pedig a néhány esztendeje végzett, s többnyire Békéből származó fiatal. Ebből következnek: 1. hogy ideje lenne megtalálni a módját 20. századi Békés megyei „klasszikusainkról” helyi kiadású kismonográfia-sorozat megjelenítésével tájékoztatást nyújtani az itthoni és a külföldi művészeti köztudatnak; 2. a 21. századi művészeti szakképzés teljesen más funkciók és kihívások ellátására képezi végzettjeit, mint régen, ennek ellenére azt szeretnénk, ha ennek a másfajta tudásnak és tájékozottságnak az eszközeivel ők, az utánunk jövők is megtalálnák a hagyományokhoz hozzászokott közönséggel való új közmegegyezés jeleit.

Hogy a lenyűgöző tájak között hömpölygő művészet árama minden kitérő után is, akárcsak eddigi történetében, visszatérjen eredeti rendeltetésének a medrébe: a lélek, a szellem és a tudat pallérozásának a szolgálatába.

Akárcsak az Élővíz-csatorna a Körösbe.

XIII. Békéscsabai Nemzetközi Művésztelep

Mielőtt az idei Békéscsabai Nemzetközi Művésztelep bemutatására sor kerülne, célszerű egy rövid történeti áttekintéssel szólni arról, hogy milyen hagyomány indokolta a 2003-ban kezdődő művésztelepek megrendezését.

1976-tól 1989-ig évente országos grafikai művésztelep működött Békéscsabán. A grafika műfajt a város nyomdaipari adottsága határozta meg. A Kner Nyomda technikai háttere kiváló lehetőséget nyújtott a művésztelep résztvevői számára. Aba-Novák Judit 1976–1977-es összevont katalógus-bevezetőjében is ezt hangsúlyozta. „A békéscsabai Grafikai Művésztelep e nagy vállalkozás kísérőműhelye. Vállalt célja, hogy a modern nyomdatechnika lehetőségeit, valamennyi grafikai eljárást kutassa – a Kner Nyomda szakembereinek és felszerelésének segítségével –, amelyekkel kísérletezni ritkán van alkalma a grafikusművésznek”.

Az első időszakban elsősorban a képgrafikai jelleg dominált. A művészek egyedi grafikáit ofszet, illetve ofszet-lító technikával sokszorosították. A kezdetektől kedvelt sokszorosító eljárás volt a szitanyomás. Akkoriban ez a technika Magyarországon újszerű eljárásnak minősült, amellyel egyre több grafikus szívesen kísérletezett. Az első két évben a résztvevők az akkori magyar képzőművészet megújító, meghatározó személyiségei voltak, mint például a békéscsabai származású Fajó János és Mengyán András, továbbá Bak Imre, Deim Pál, Hencze Tamás, Nádler István és Pincehelyi Sándor festőművészek, de megtaláljuk közöttük például az olyan kiváló alkotókat is, mint Engel-Tevan István, Lóránt János Demeter, Orosz János és Schéner Mihály.

A '70-es évek végén és a nyolcvanas évek elején az alkalmazott grafikai profil egyre dominán-

sabbá vált. A művésztelepen konkrét pályázati témák is szerepeltek, mint például a Békéscsabai Nemzetközi Bábfesztivál és a Tungsram plakát, továbbá különböző embléma- és csomagolástervek készítése.

1983-tól kezdődően a Magyar Alkalmazott Grafikusok Szövetsége javaslatára a művésztelep tematikája Magyarország vizuális arculatának megtervezése lett. Az egymást követő hét évben számos kiemelkedő alkotás jött létre, amelyeket a piros-fehér-zöld trikolor jellemzett leginkább. A résztvevőket a tematikai kötöttségen kívül semmi nem korlátozta, így igazi kísérleti műhellyé vált a művésztelep, hiszen mindenki a saját alkotói elképzeléseit valósíthatta meg. A művésztelepen az akkori magyar tervezőgrafikus szakma legjelentősebb alkotói vettek részt, többek között Darvas Árpád, Benczúr Gyula, Gyárfás Gábor, Molnár Gyula, Molnár Kálmán és Máté András. A művésztelepek helyi résztvevői és szervezői, segítői voltak Gubis Mihály, Lonovics László, Szereday Ilona és Zahorán Mária. E jelentős művészeti program művészettörténeti feldolgozása egyre időszerűbb, mert a magyarországi képző- és iparművészet jelentős, meghatározó eseménye volt.

Ezt a művésztelepi hagyományt élesztette fel a Békéscsabai Művészeti Társaság, amikor 2003-ban megrendezte az I. Békéscsabai Testvérvárosi Nemzetközi Művésztelepet. A Kner Nyomda privatizációja következtében a grafikai előkészítés és kivitelezés feltételei már nem álltak rendelkezésre. Ezért a szervezők a festészet műfaját választották, amelynek anyagi és technikai feltételei könnyebben biztosíthatók. Annak érdekében, hogy a társaság Békéscsaba város támogatását is elnyerje, a meghívottak az első alkalmakkor első-

sorban Békéscsaba testvérvárosából, Mikkeliből, Zrenjaninból, Székelyudvarhelyről, Tarnowskie Góryból és Trencsénből érkeztek. A helyiek azóta is rendszeresen a Társaság tagjaiból „verbuválódnak”. A Társaság hivatásos művészeket hív meg annak érdekében, hogy színvonalas szakmai munka jellemezze a művésztelepet. Az elmúlt év tapasztalatai azt bizonyítják, hogy ez a cél maximálisan megvalósult. A telepen dolgozók nem csupán egymás alkotói módszerébe tekinthetnek be, de lehetőség adódik rendszeresen arra is, hogy alkotói munkásságukat bemutathassák egymásnak. Erre ma már technikai szempontból nagyon jó feltételek állnak rendelkezésre a digitális technikának köszönhetően. Esténként rendszeresen szakmai prezentációkra került sor. Így a gyakorlati, manuális tevékenységgel párhuzamosan a szellemi, művészetelméleti kérdések diskurzusa is megvalósulhat. Mivel a művészek többsége jól beszél angolul, a verbális kommunikáció leginkább ezen a nyelven folyt. A művészek nagy része a művészeti oktatásban is aktívan részt vesz, ezért többen közülük hallgatóik munkáit is bemutatták, ezzel oktatás-módszertani szempontból is tapasztalatokat szerezhettek a résztvevők.

A művészek saját alkotói törekvéseiket is összehasonlíthatják egymáséival, ez segíti művészi

munkásságuk minőségének megítélését. Fontos eredmény az is, hogy szoros szakmai kapcsolatok alakultak ki, amelynek eredményeként a művésztelepi résztvevők rendszeresen nemzetközi művésztelepeken és kiállításokon találkoznak. A Békéscsaba Művészeti Társaság az elmúlt években egyre több békéscsabai pályakezdő alkotót hívott meg, hogy lehetőséget adjon számukra az alkotásra, szakmai tapasztalatszerzésre és bemutatkozásra.

A XIII. Békéscsabai Nemzetközi Művésztelepre Lengyelországból Anna Osadnik és Ewa Jaworska, Szlovákiából Radoslav Repicky és Pavol Rusko, Szerbiából Bicskei Anikó és Lázár Tibor érkeztek. A békéscsabai résztvevők voltak: Bányai Inez, E. Szabó Zoltán, Fazekas Attila, Gnandt János, Lonovics László és Megyeri-Horváth Gábor.

A művésztelep vonzerejét bizonyítja az is, hogy közülük többen nem először jöttek Békéscsabára. Ebben az évben Pavol Rusko szlovák festőművész hatodik, Radoslav Repicky szlovák festőművész, Anna Osadnik és Ewa Jaworska lengyel festőművészek pedig második alkalommal vettek részt a művésztelepen.

A művésztelep sikeres lebonyolításához nagyban hozzájárult a Garzon Szálló Kft. támogatá-

Bicskei Anikó: *Fruska Gora* (2017; akril, vászon; 80 × 100 cm)

Bicskei Anikó, Radoslav Repicky, Leszkó Malgorzata, Gnandt János, Pavol Rusko, Bányai Inez, Lonovics László, Ryszard Stotko, Fazekas Attila, Megyeri-Horváth Gábor, Anna Osadnik, Lázár Tibor, Ewa Jaworska, E. Szabó Zoltán.

sa, amely egy évtizede helyszínt, szállást és kiváló feltételeket biztosít az alkotómunka számára. Az inspiráló környezet elmélyülést és nyugodt alkotást tesz lehetővé.

Látványos színfoltja Békéscsaba nyári kulturális rendezvényeinek sorában a *Festők a téren* című akció, amelyen a művésztelepi tagok Békéscsaba főterén alkotnak, az érdeklődő járókelők örömeire, így történt ez az idén is. Néhányan a város jellegzetes épületeit, a téren látható életképeket (padon ülő beszélgetők, virágok) választották témául, mint Bicskei Anikó, E. Szabó Zoltán, Lázár Tibor, Lonovics László és Megyeri-Horváth Gábor. Bányai Inez, Ewa Jaworska, Anna Osadnik és Radoslav Repicky saját festői témájuk szerint alkottak. Pavol Rusko a nézőket is bevonta az alkotás folyamatába. A művészek munkáját sokan figyelemmel kísérték, többen fotókkal dokumentálták a festmények születésének fázisait. Így nemcsak a helyi televízió adott hírt az eseményről, hanem az interneten számos fotó és videó is megtekinthető, népszerűsítve látványfestést. A programunkon köszönthettük Szarvas Péter polgármester urat is, aki mindenkit megtisztelt érdeklődő figyelmével.

Fontosnak tartjuk, hogy a vendégművészek megismerkedjenek Békéscsaba és környéke kulturális és turisztikai értékeivel is, ezért megláto-

gattunk több nevezetességet, intézményt Békéscsabán és Gyulán.

Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kezdetektől legfőbb támogatója a művésztelepnek, viszonzásul a művésztelepen készült alkotások egy része, az elmúlt évekhez hasonlóan, Békéscsaba város tulajdonába kerül, az idén számszerűen tizennyolc festmény, amelyek az önkormányzat hivatali helyiségeit díszítik majd.

A telepen készült alkotásokból július 28-án 17 órakor nyílt kiállítás a Munkácsy Mihály Múzeumban, nagy számú érdeklődő jelenlétében. A megnyitón Ando György múzeumigazgató és Kiss Tibor alpolgármester köszöntötte a közönséget, a kiállítást dr. Cs. Tóth János művészeti író nyitotta meg. A kiállításon szereplő alkotások a kortárs képzőművészetre jellemző változatosságot mutatnak. A sokszínűségnek köszönhetően a tárlatlátogatók a geometrikus absztrakt, assemblage, reflektív és figuratív stílusú alkotásokkal találkozhatnak, amelyek mindegyikét egyéni alkotói stílus jellemez.

Ewa Jaworska egyik képeinek címe: „*Békéscsaba a képzőművészet fővárosa*”. Reményeink szerint az eddigi és elkövetkező művésztelepeknek köszönhetően Békéscsaba a képzőművészet egyre jelentősebb központjává válhat, a város kulturális arculatát gazdagítva.

► NAGY IMRE

A Grál és őrzői

Gondolatok Baji Miklós Zoltánnak
a gyulai Almásy-kastélyban rendezett kiállításáról¹

*Drod abar tü man tan wuzurg,
Drod abar tü pádgirbom niságén,
Drod abar tü cihragom rósén.*

*Drod abar tü wxardigom wuzurg,
Az kü ambaram o sirgámagán.
Drod abar tü tästagom bógmég,
Pad cem o fryánagán wismid kird.²*
(Pártus nyelvű manicheus himnusz részlete)

„A Grál és őrzői” – ez BMZ, azaz Baji Miklós Zoltán legújabb kiállításának a címe. Annak érdekében, hogy a lehető legteljesebb látogatói élményt élhessék át a kiállításban, a Grál fogalmának megértéséhez egy kisebb kultúrtörténeti visszatekintésre invitálom Önöket. Visszatekintésünk a középkorra koncentrál, de a teljesség kedvéért Jézus életének és halálának bizonyos mozzanatait is érintenünk kell. A Grál-kehely az Arthur király-mondakörben bukkan föl a legteljesebb szövegösszefüggésben. Az egyes hagyományok ugyanakkor különbözőképpen írják le a Grált. Beszélnek róla kehelyként, tálként vagy kőként is, mely csodás képességekkel bír és boldogságot, örök fiatalságot, valamint végtelen bőséget biztosít őrzőjének. A hagyomány szerint Jézus keresztre feszítésekor Longinus, a római

katona lándzsájával oldalba döfte Jézust, és kifolyó vérét Arimatheai József a Grál-kehelyben fogta fel. József a kehellyel bejárta az akkor ismert egész világot – még Indiába is eljutott –, s végül Európába visszatérve egyes források szerint a mai Dél-Franciaország területén, más források szerint pedig Írországból rejtette el a kehelyt. Tehát egy olyan tárgyról van szó, amelynek az előtörténete is meglehetősen talányos és rejtélyes, ugyanakkor jobban adatolt felbukkanása a középkori trubadúr irodalomban csak növeli a körülötte felmerülő kérdéseket. A Grál-hagyomány köré felépült cselekménysort legcélrányosabban Carl Gustav Jung legjobb tanítványa és munkatársa, Marie-Louise von Franz foglalta össze, így:

A monda – legalábbis főbb vonásaiban – általánosan ismert: egy nehezen megtalálható várban egy király titokzatos, az életet megőrző és tápláló kincset vagy edényt őriz. A király béna vagy beteg, a várat pusztaság övezi. A király csak akkor gyógyulhat meg, ha egy különösen derék lovag talál rá a várra, és látván azt, amit lát, egy bizonyos kérdést föltesz. Amennyiben nem teszi föl ezt a kérdést, minden marad a régiben, a vár eltűnik, és a lovag kezdheti előlről a keresést. Ha hosszú tévelygés és számtalan kaland után végül is sikerül ismét eljutnia a Grál várába, és immáron fölteszi a fölteendő kérdést, akkor a király meggyógyul, a vidék kiszöndül és ettől fogva ez a hős lesz a Grál őrzője.³

Baji Miklós Zoltán kiállításának a címe *A Grál és őrzői*. Itt állunk egy vártorony előtt, s bizony benn a várban, ha királlyal nem is, de az ör-

zőkkel találkozhatunk. A kiállítási tér közepén egy különös formájú mázas kerámia kelyhet láthatunk, mely szándékaink szerint akár válhat Grál-kehellyé is. A helyzet kulcsa pedig, mint azt Marie-Louise von Franz-tól megtudhattuk az, hogy a kiválasztott pillanatban fel tudjuk-e tenni a megfelelő kérdést.

Az egész Grál-képzetkör azért bonyolult és szerteágazó, mert a legteljesebb leírását a Grál-edénynek az Arthur király-mondakörben lehet megtalálni, de annak sem mindegyik változatában. A Grál-jelenség és a Grál-mondakör majd minden eseménye a *Parzival* címet viselő költeményben van legteljesebben leírva, melyet 1200 és 1210 között vetett papírra a német földön született Wolfram von Eschenbach. Ebben azt állítja, hogy az írásmű elkészültekor dél-franciaországi forrásokat használt. Éppen ezen dél-francia utalások kapcsán szokták azt mondani, hogy a Grál-mondakörben a kathar eretnység különböző hittételei fogalmazódhattak meg. Az egykor dél-Franciaország területén berendezkedett katharok viszont tanait a mai Bosznia földjén elterjedt bogumil eretnységből vezették le. A bogumilizmus viszont a mai Szíria, Irak és Irán területén egykor őshonos manicheista vallás hittételeiből eredeztethető. Ez az összetett eredettörténet tehát a mai Iránig, az egykori Perzsiáig vezet vissza bennünket, s mindezt azért, hogy egy másik szálon is hamarosan ide jussunk el.

A kérdés kulcsa az, hogy mikortól és honnan eredeztethető a Grál-képzet. Egyes kutatók szerint a Krisztus utáni 4. és 5. században már fölbukkannak olyan hagyományrészletek a nyugat-európai területeken (Walesben, Írországból, Dél-Franciaországban és Észak-Spanyolországban), amelyek hasonlóságot mutatnak a Grál-mondakör egyes epizódjaival, de nem állnak még össze olyan komplex történetfűzérré, mint amivel Wolfram von Eschenbach 13. századi művében találkozhatunk. A kehely, mint kultikus

A Grál, cencak tároló(2005) Baji Miklós Zoltán kiállításában (fotó: Flóra Virág)

tárgy, fölbukkan különböző helyeken a népek mítosz- és mesevilágában. Például a kelta mítoszokban is megtaláljuk a kehely képzetét, de az nem birtokolja azokat a tulajdonságokat, amelyek a Grál-kehelyre jellemzőek. A kutatók között ma többé-kevésbé közmegegyezés van arra vonatkozóan, hogy az egész Arthur király-mondakör és a Grál-kehely képzete is visszavezethető az egykori szarmaták és alánok népéhez.⁴ A népvándorlás kor korai szakaszában itt a Kárpát-medencében is jelentős számban éltek mindkét nép csoportjai. Az Arthur király mondakörre azt mondják – és ez történelmi tény –, hogy az egykori Pannónia területéről egy szarmata lovasíjász csapatot telepítettek át a rómaiak Britannia föld-

⁴ Scott Littleton – Linda Malcor: *Szkítiától Camelotig*. Nyíregyháza, 2005.

¹ Jelen szöveg a 2017. július 1-jén elhangzott kiállításnyitó beszéd szerkesztett változata.

² A pártus nyelvű manicheus himnusz részletének magyar fordítása: „Légy üdvöz én nagy termetem, / Légy üdvöz én ragyogó alakom, / Légy üdvöz én fényes formám. // Légy üdvöz én hatalmas étkem, / mi által öröm járjon át engem. / Légy üdvöz megváltásom kelyhe, / miáltal én a szeretetnek örvendezek.” A himnusz eredeti közlési helye: Iranistik. Leiden – Köln, 1958. 103.

³ Emma Jung – Marie-Louise von Franz: *A Grál-legenda lélektani nézőpontból*. Budapest, 2002. 7.

Enteriőrkép Baji Miklós Zoltán *A Grál és őrzői* című tárlatában (fotó: Flóra Virág)

jére (az ott lázongó piktek és britek ellen), és ők vihették magukkal azt a mondavilágot, amelyből brit földön kialakult az Arthur király ciklus. A dél-francia és észak-spanyol területekre pedig a hunok egyik hódoltatott népe, az alánok ottani letelepedése révén juthatott el a mondakör elemeiben vagy a maga teljességében. Az általuk közvetített mitológiai elemek is beépültek az Arthur-i mondakörbe. A kelet-iráni nyelveket beszélő sztyepei lovasnomádok felemlítésével viszont értelmezésünkbe bevonhatjuk az iráni nyelveket beszélő ókori és kora-középkori népek *xvarenah* képzetét is, mellyel néhány kutató azonosítja a Grált, hiszen a *xvarenah* sugárzó fényességet és sugárzó (királyi) belső ragyogást jelent. Ennek az alán-szarmata szálnak a megerősítését jelenti, hogy az egykori szarmaták, jazigok és alánok által beszélt kelet-iráni nyelv egyetlen megmaradt mai képviselői a Kaukázusban élő oszétok. Náluk jegyezték le az úgynevezett Nart-eposzokat, amelyekben a nart-ok a nyugat-európai kultúra számára is mintául szolgáló hősi, lovas-fegyveres vitézek gyülekezete.⁵ A Nart-eposzok egyik visszatérő motívuma a Nartomondgya nevű ke-

hely, mely a következő tulajdonságokkal rendelkezik: amikor a nart-lovagok összegyűlnek és a kijelölt teremben leülve tetteiket mesélik, akkor a Nartomondgya kehely megjelenik, és a levegőben lebegve annak a lovagnak a szája elé emelkedik, aki a legbátrabb, legtisztességesebb, legerényesebb mind között, s ihat a lebegő kehelyben lévő borból. A legmarkánsabban tehát az oszét Nart-mondakörben lehet megtalálni a Grál-kehelyt és a Grál-ciklus gyökereit.

Miért érdekes ez? Azért, mert az egész Grál-mondakörben a keresés az, ami a lényeg. Parzivalnak meg kell találnia a Grált őrző várat, meg kell találnia a királyt, meg kell találnia azt a megfelelő kérdést, amelyre a király választ ad, s ettől a választól az egész világ megújul és ismét kozmikus erővel töltődik. Tulajdonképpen ez a fajta keresés jellemző Baji Miklós Zoltán egész eddigi tevékenységére is. A most megnyíló kiállítás egy 2012 óta zajló projekt – a Tégla-projekt – legfrissebb állomása, ahol olyan pozitúrákban megörökített őrzőket formált meg, amelyek bevezetnek minket ebbe a titokzatos Grál-világba. Ahhoz, hogy teljesen értsük, mi fogad minket a kiállításban, tudnunk kell azt, hogy mindannyiunk képessége a módosult tudatállapot

(ASC = altered state of consciousness). Amikor az ember agya – megfelelő auditív vagy vizuális stimulálásra – théta-hullámokat a kezd kibocsátani, akkor ebben a módosult tudatállapotban olyan valóságon túli dimenziók nyílhatnak meg, amelyek normál tudatállapotban elérhetetlenek számunkra. Ennek a hanghatásokra kialakuló tudatállapot-változásnak két fontos kutatója van. Az egyik Michael Harner amerikai kulturális antropológus, akinek a könyve magyarul is olvasható⁶, illetve Felicitas D. Goodman bánati származású amerikai néprajzos. Goodman orvosilag ellenőrzött körülmények között vizsgálta az ASC, a megváltozott tudatállapot jelenségét, de azt is felfedezte, hogy az archaikus kultúrák különböző ábrázolásain reánk örökített testtartások, illetve pozitúrák különös jelentőséggel bírtak az adott közösség számára, hiszen az adott pozitúrában elért megváltozott tudatállapot egy bizonyos típusú vagy beállítottságú látomásélmény elérésére teszi képessé az adott testtartásban révülő egyént.⁷

Baji Miklós Zoltán kiállításában a téglaprojektje keretében készült alkotásai – monumentális emberi figurái – egy hosszan érlelt alkotói folyamat eredményeképpen jelentek meg. Több évtizedes akcionista-performer munkája során ő maga is megtapasztalta a rítusok erejét és végigpróbálta saját szellemi, pszichikai és lelki tűrőképességének határait. Ezen performanszok tapasztalatai, illetve a performanszokhoz szükséges tárgyi kellékek elkészítése váltotta ki benne azt az igényt, hogy az inspirációit jelentő transzhelyzeteket megörökítse, hogy azok maradandó anyagban materializálódhassanak.

Így nyúlt a blokk-téglákhoz, annak is majd minden fajtájához, hogy flexszel, csiszolóval vágja, csiszolja, alakítsa az egymásra épülő, az egymásba szervesülő darabokat. Nincs két egyforma teremtmény. Minden téglából és fém tartószerkezetekből összeépülő őrzője önálló lény, csak reá jellemző arcvonásokkal, testi tagolásokkal és arányokkal. A hét évre tervezett projektből öt év már eltelt, de a hátralévő időben még további műveket remélhetünk. A kiállítótérben az őrzőktől körbevett Grál-kehely mellett az egyetlen síkban komponált műve az Ukkó (Anyaisenség) című táblaképe, mely az alapvetően férfias jellemzőkkel leírható Grállal, illetve az őrzőkkel szemben az egyetlen női tulajdonságokat, feminin princípiumokat megidéző alkotása.

A Kahane amerikai kutató házaspár vetette fel, hogy a Grál elnevezés levezethető a görög *kratér* szóból, amely kelyhet vagy üstöt jelent, s amely edényben a régi görögök a bort vízzel vegyítették. A *kratér* inspirálta gondolatmeneten tovább haladva a *Corpus Hermeticum* negyedik értekezéséből következzenek egy záró gondolat:

„Isten értelemmel töltött tele egy nagy kratért, amit elküldött a földre, és vele egy hírnököt, azzal a paranccsal, hogy e szavakat jelentse ki az emberek előjáróinak: Merülj alá, te, aki ezt meg tudod tenni, aki hiszel benne, hogy fölmegy Őhozzá, aki a kratért a földre küldte, te, aki tudod, miért jöttél a világra.”

Kívánom Önöknek, hogy belépve ebbe a kiállításba, ismerjék fel, hogy miért jöttek erre a világra!

6 Michael Harner: *The Way of the Shaman*. San Francisco, 1980. Magyar nyelven: Michael Harner: *A sámán útja*. Budapest, 1997.

7 Felicitas D. Goodman: *Where the Spirits Ride the Wind. Trance Journeys and Other Ecstatic Experiences*. Bloomington & Indianapolis, 1990. Kutatásainak magyar nyelvű összefoglalását az alábbi könyvében olvashatjuk: Felicitas D. Goodman: *Transz. Avagy az ősrégi út a vallásos élményekhez. Rituális testtartások – élmények extázisban*. Szentendre, 2003.

5 *Nartok. Kaukázusi hősmundák*. (szerk. Fazekas Zsuzsa). Budapest, 2009.

A felásott vár tövében

Beszámoló a Magyar Színházak XXIX. Kisvárdai Fesztiváljáról

A körülmények

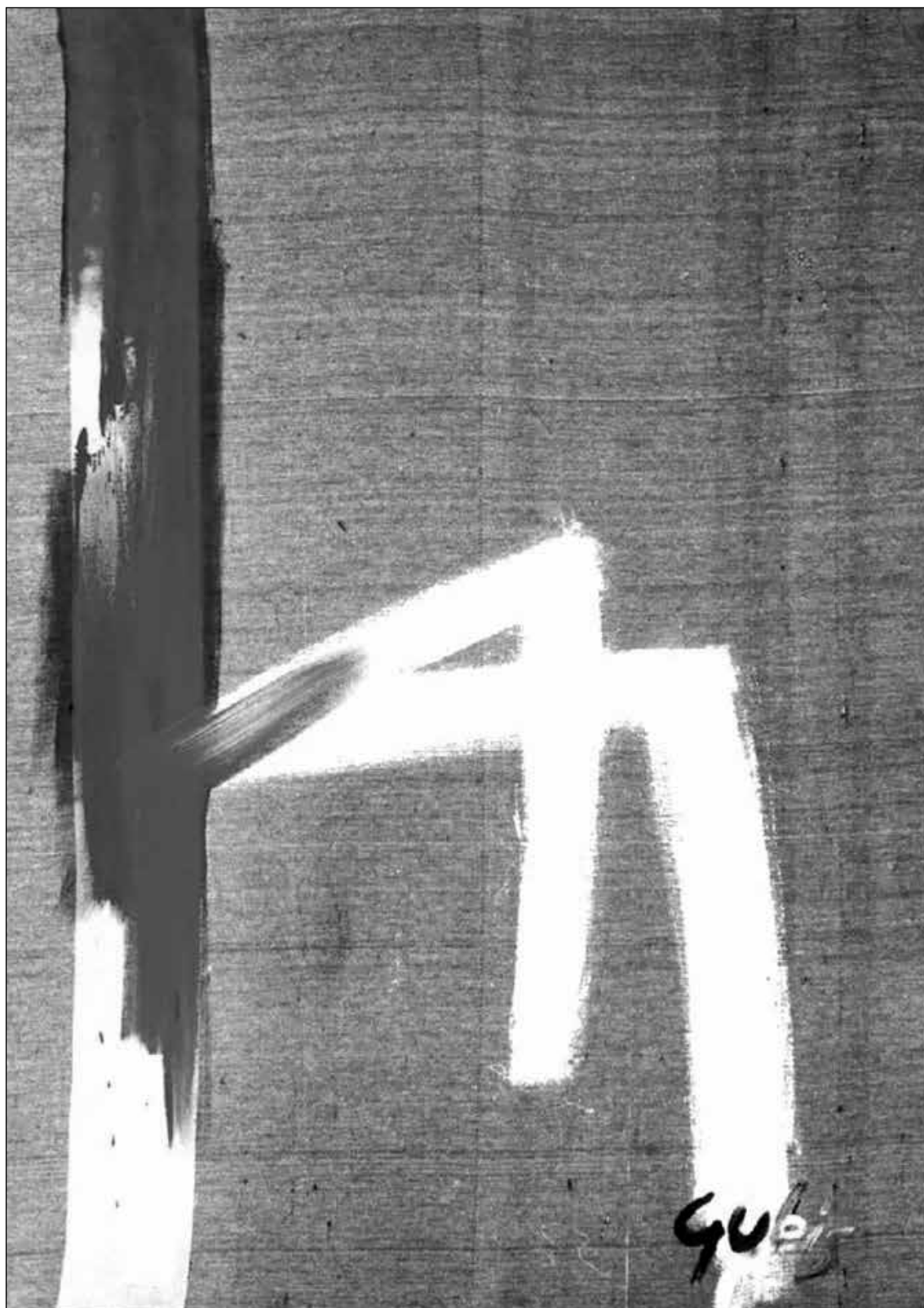
Jövőre a 30. alkalommal szervezik meg Kisvárdán a határon túli magyar színházak találkozóját. Vajon mivel rukkolnak elő a szervezők a jubileumi kiadásra? Addig is, míg kiderül, tekintsük át röviden az elmúlt közel harminc évet, foglaljuk össze, mit tartogatott számunkra idén júniusban a fesztivál, és fogalmazzuk meg, hogy mit kívánunk a jövő évi, ünnepi alkalomra.

A rendszerváltozás évében létrejött találkozó neve ma nem ugyanaz, mint az induláskor: 1989-ben még I. Nemzetiségi Színházi Találkozónak hívták, idén pedig, több másik névváltozat után, a Magyar Színházak XXIX. Kisvárdai Fesztiválján lehettünk jelen. A fesztivál nevével talán még fontosabb az azt létrehozók és a szervezők-támogatók névsora. A kezdeményező Pribula László volt, a kisvárdai Ady Endre Városi Művelődési Központ valamikori igazgatója; sokat köszönhet a találkozó a minisztérium egykori főtanácsosának, Teplánszky Katalinnak (akinek emlékére 2000-ban egy évente kiadható színházi díjat hoztak létre a találkozón); a fesztivál igazgatója 1993 óta Nyakó Béla, a művelődési ház vezetője; szorgos segítői közé számíthatjuk Orbán-Radvánszki Agnést és Bökönyiné Erzsébetet. Mindenkit nem tudhatok felsorolni... Merthogy nem is láthatok a kulisszák mögé. Annyi még bizonyos, hogy a kisváros polgármestere, Leleszi Tibor is sok éve támogatója a fesztiválnak – magánemberként is, hiszen egy díj az ő nevét hordozza, de úgy is mint a város büdzséjéről döntő előljáró; illetve a város szülötte, dr. Seszták Miklós, jelenleg nemzeti fejlesztési miniszter is sokat tesz bizonyára azért, hogy ha nem is tud gyarapodni, de legalább ne nagyon apadjon a minisztériumi támogatás. A megnyitókön min-

denesetre ők szoktak fellépni – okkal, bizonyára. (Idén Vidnyánszky Attila, a budapesti Nemzeti Színház vezetője, a beregszászi társulat 'védnöke' is beszédet mondott a kezdő napon.)

A fesztivál igazgatója a színházi szakma egy-egy jeles képviselőjét fel szokta kérni nem föltétlenül szervezési, hanem leginkább színházszakmai kérdésekben tanácsadónak. A színháztörténészek és -kritikusok közül sok évig volt művészeti tanácsadó, válogató a fesztiválon Darvai Nagy Adrienne, aki kétszer könyvet is írt a fesztiválról: egyszer a tízéves jubileumra, *Színek Kisvárdán* címmel (1998), másodszor a huszadik alkalomra *A kisvárdai fesztivál* néven (2008). Ő Szűcs Katalin Ágnessel, a *Critikai Lapok* főszerkesztőjével dolgozott sokáig együtt a fesztiválon – de idén már egyikük sem volt jelen Kisvárdán, ahogy egy másik tanácsadó, Nánay István sem. Vajon mi miatt maradnak újabban távol? A jelenlegi kurátor Balogh Tibor: ő válogatja össze a programot (jövőre is), ő tesz javaslatot a zsűritagok kilétére, illetve az 1999 óta létező fesztiválúj-ság, a *Kisvárdai Lapok* szerkesztőségi tagjaira.

A távolmaradások egyik lehetséges oka, mint Proics Lilla *Kisvárdai zárógála* című, a *Játéktér*en megjelent írásából sejthető, sokak esetében a kisvárosi művelődési ház és az egyéb játszási helyszínek alkalmatlansága, illetve hogy a helyzet évtizedek óta az ígérek ellenére sem látszik javulni. Idén a művelődési ház színpadán kívül szokás szerint a II. Rákóczi Ferenc Szakközép- és Szakiskola aulájában (tornatermében?) zajlottak előadások, akár délelőtt is, miközben behallatszottak az iskolai tevékenységek... Egy másik helyszín idén, mivel a várszínpad régészeti ásatások miatt nem volt bejátszható, egy cirkuszi sátor volt. A korábbi

Gubis Mihály: *Fallikus szék* (1997; akril, vászon; 135 × 94 cm)

években a művészeti házban volt még egy stúdió-terem, aminek a helyén most mozi üzemel, vagyis ezt a helyszínt idén nem sikerült használni; illetve kocsmaszínházi és szabadtéri produkciókra is volt már példa a fesztiválon. Jövőre, rebesgetik, a város egyik templomának bejátszása is tervben van.

A játsszahi helyszínek nemcsak amiatt problémásak, mert esetleg nem fér be helyenként egy nagyobb díszlet, emiatt nem tud eljönni Kisvárdára egy komolyabb előadás, vagy ha eljön, akkor sérül; vagy mert nem lehet tökéletesen besötétíteni és hangszigetelni a tornatermet. Az egyenlőtlenség helyzet sem szerencsés, vagyis hogy egyes társulatoknak sikerül kiharcolniuk maguknak a jobb kondíciókat, esetleg még akkorára épített nézőteret is létrehozni számukra a művelődési házban, amekkorát kérnek; míg másoknak egy kevésbé jó időpont és kevésbé jó helyszín jut. Emiatt nem egyenlő eséllyel indulnak az előadások a versenyben – hiszen díjak is vannak a fesztiválon. Idén például mindkét előadást, amelyik a legtöbb díjat kapta, a jó időpontban játszották – este fél hétkor, és nem délelőtt, mint a szabadkai *Kapitalizmust* vagy a marosvásárhelyi *Gardéniát*, vagy éjfélkor, mint az aradi *Tündérit*. Illetve mind a kétszer rájuk szabott nézőtérben. A Rákóczi Stúdióban játszó kollégáik nem véletlenül elégedetlenkednek, illetve fogadkoznak (esetenként), hogy többé nem jönnek el a fesztiválra – esetleg, csak ha a Művészetek Házában játszhatnak.

A fesztiváltól távolmaradók sora amúgy évről évre gyarapszik. Sokszor hiányzik innen a kolozsvári színház, aki szívesebben játszik más pályákon (a nemzetközi kapcsolatait építi), de idén a szatmárnémeti, a csíkszeredai, illetve a marosvásárhelyi sem jött el – ily módon is tiltakozva a méltatlan körülmények miatt. A társulatok azt szeretnék, hogy ha valódi, jól felszerelt színházépületben játszhatnak, mint amilyen mondjuk Debrecenben vagy Miskolcon állna rendelkezésre. Előfordult már, hogy ott játszottak el egy fesztiválozást – jópár éve a kolozsvári *Woyzeck*, idén a gyergyószentmiklósi *Anyegin* volt látható a fesztivál keretén belül, ám a debreceni Csokonai Színház színpadán.

Addig is, míg semelyik nagyobb város nem karolja fel a fesztivált, és nem ajánl fel az éves költségvetéséből akkora összeget, amekkora a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és vajdasági színházi társulatok vendégül látásához szükséges, marad Kisvárdára, marad a zsűritagokat hordozó kisbusz – az elmúlt években azt hittem, nagyozolás, hogy őket napon-ta sofőr hordozza, de nem: ennyire messze van a szállodájuk; és marad egyes társulatok tagjai szá-

mára a diákszálló... Marad ugyanakkor a strand is: ingyen lazíthatnak ugyanis a fesztiválvendégek a kisvárdai strandon, és ők ezért ugyancsak hálásak, hiszen a farsztó évadot lezáró fesztivál így átmenet lesz a nyár, a pihenés időszaka felé.

Mit kívánhatunk a következő évre? Színház-épület addig új nem készül... jobb szálláshelyek sem várakozódnak elő jövőig bizonyára. Talán ha, mint régen, több napig maradhatnának a fesztiválon a társulatok tagjai (nemcsak két delegált), hogy megnézzék egymás előadásait, és eszmét cseréljenek egymással. Az igazgatók bárha válogathatnának a végzős színművészeti diákok közül... Maradhatna idénról az, hogy a szakmai beszélgetések vezetői közé olyan okos fiatalokat kérjenek föl, mint ezúttal Benkó Bence, a K2 színház egyik alapítója volt. Vagy hogy legyen jövőre is workshop a fiataloknak – idén Sardar Tagirovsky tartotta. A Kisvárdai Lapok szerkesztői számára biztosítsanak jobb körülményeket: ha például nincs szerkesztőségi szobájuk, vagy a tördelőjük más településen tartózkodik, hosszadalmasabb a munka, márpedig idő – az nincs, minden reggelre nyolcoldalas újságnak kell kijönnie – lehetőleg hibák nélkül. Az is szép lenne, ha nem tenné be jobban a lábát a fesztiválra a politika. Sőt, a legjobb lenne, ha semennyire nem tenné be. Vagy ilyen csak a mesékben van?...

Az előadások

Mivel ez díjazásos fesztivál, mint említettem, célszerű, hogy beszámolómban a fődíjat elnyert előadásra térjek ki részletesebben – a többi nyertes alkotást is megemlítve.

A fesztivál fődíját, mint korábban is már sok alkalommal, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház nyerte el. Bocsárdi László *Liliom*-rendezése a darab egy pontosan végigvitt elemzését mutatja meg, színesen. A nyelvezet üdéségéhez az előadás számára komponált és végig jelen lévő élőzene, a Kiss Zsuzsanna által tervezett enyhén retró, színes jelmezek és Bartha József vasból készült tiszta, transzparens, nyitott tere egyaránt hozzájárul.

A színészi alakítások csaknem mind hibátlanok és érdekesítőek. Vass Zsuzsanna méltán Teplánszky-díjjal jutalmazott alakítása belülről jövő, egyszerűsége felnövekszik. Finom reakciói minden pillanatban a helyükön vannak. (Talán csak egyetlen jelenetben nem tudtam vele menni: amikor a haldokló Liliom mellkasát ütve mondja el a férfinak szánt mondanóját.) A tiszta és az erő megtestesítője ez a filigrán Julika, mind karakterét, mind a játékot tekintve.

Benedek Ágnes a barátnő, Marika szerepében más színészi eszközökkel dolgozik. Első közös jeleneteikben a replikáik még szépen egymásra simulnak, a népiesen ható régies kifejezések szép hálót szőnek kettejük közé. A következőkben Mari a Julához képest is alsóbb státusból mind fennebb és fennebb kerül, s ezzel együtt a karakter által felvett társadalmi pózok mintha a színészi játékban is visszaköszönnének, szórakoztatóan és hitelesen. (Talán amikor Mari el-elsírja magát, csak akkor érzem azt, hogy ez a mozzanat nem születik meg bennem is, csak 'értem'.) Különleges ebben az alakításban, hogy az egymásnak ellentmondó gesztusok az emberi viszonyulások skáláját tudják megmutatni úgy, hogy közben egyetlen egész, valóságos alakot látunk.

A harmadik női szereplő, Muskátné (Gajzágó Zsuzsanna) különlegessége a legtöbb *Liliom*-rendezéshez képest abban áll, hogy mind korát, mind nőiességét, életszemléletét stb. tekintve tökéletes párja lehetne Liliomnak, vagyis valódi vetélytársa van ezúttal Julinak, amit a megfelelő jelenetekben a Molnár Ferenc-i, patikamérlegen adagolt, a rendező segítségével kiélelt replikák és pontos mozgások meg is mutatnak. Liliomnak bár kényelmetlen néha, de mégsem tud a sugárzó tiszta vonzasköréből szabadulni: Juli mint egy nap süt le rá, Vass Zsuzsanna kirobbanó tehetségét is igazolva. Egy másik különleges adottságú fiatal színész is bemutatkozott a *Liliom*-ban, Rácz Endre, aki Hollundernéként egy darab díszletelem cípelésével leginkább az előadás stílizációjához járult ezúttal hozzá.

Pálffy Tibor Ficsurja már a betoppánásával, a járásával megteremt egy új szintet. A beszólásoknál

Bányavakság – Komárom-Kassa

a hanghordozása pontos, s ha lehet ilyent mondani, bárszonyosan karcos. Kedvenc jelenetem, amikor Liliommal a pénztárost várják, és elkezdnek kártyázni. Ficsur egyetlen pillantásával, egy lehetni csönd beiktatásával játssza el (nekem úgy tűnt), hogy Liliomot megsajnálta, nem érti, tiszteli – miközben lenézve is őt, kifosztja. Ebben a jelenetben Mátray László Liliomja is gyönyörűen ki tud bomlani. A költő, gyermeki lélek, aki nem érti a világot, amely körülveszi, de úgy tesz, mint aki tudja, mit kell tennie – és belső, csiszolatlan impulzusait követve szükségszerűen elbukik egy stratégiázó, dörzsölt környezetben. Ugyanazt a belső tisztaságot hordozza, mint Julika – csak zavarosabban érzi, makacsul képviseli azt, hogy neki önazonosnak kell lennie. Mert különben nem lenne ő – ő. Nem lenne Liliom Liliom. Ember.

Az egyenesség, a költőiség képviselője az előadásban a kislány (a koreográfus Bezsan Noémi jeleníti meg), akinek a létmódját tánccal fejezi ki az előadás – illetve esztétikailag ezt a funkciót töltik be az angyalok/detektívek is, leginkább Derzsi Dezső a kiengedett szőke hajával és sugárzó jelenlétével. Fontos azonban, hogy az angyalok olcsó, ám varázslatos trükköket is tudnak, és jó cimborák. Ugyanígy a Kapitány (Szakács László) és a Fogalmazó (Nemes Levente) is olyan atya-figurák, akikben emberi kíváncsiság keveredik valamiféle földi vagy földöntúli jóssággal.

Ebben a *Liliom*-ban tehát az önazonosságukat keresik a szereplők. Minél jobban afelé tartanak, annál lennebb csúsznak a nyugodt konformitástól a nyomor felé vezető lejtőn – ha pedig valaki társadalmi értelemben felemelkedik, talán épp önmagától távolodik el: jó példa erre Marikából

a Liliom halottas ágyánál kibukó (gyanúsán) őszinte zokogás.

Gyönyörű mozzanata az előadásnak, hogy amikor Liliom sziporkázó konfettit dob a levegőbe a kislánya örömét keresve, ezt senki nem látszik észrevenni. Mindenki már egy következő eseményre figyel.

A *Liliom* két női alakításdíjat és a jelmeztervezés díját is elnyerte a fesztiválon – más díjakat is könnyedén elvihetett volna; ám a komáromi – kassai *Bányavakság* erős kihívó félnek számított. Ők három alakításdíjat zsebeltek be. Benkó Géza rendőrének

mindegyik gesztusa pontos, a budapesti vendégszínész, Vasvári Emese Iringójának mindegyik replikája szervesen illeszkedik a helyzethez – pedig nem lehetett könnyű elboldogulnia a Székely Csaba-szöveg bonyolult káromkodásaival. A fejrándításai, illetve az, hogy szokásosan a sarokban ül a kisszéken – bár övé a ház, nem az asztalhoz ül le, a férfiak mellé –, minden tökéletesen helyénvaló. A figurák nagyon egyben vannak, és ez a rendező, Czajlik József figyelmét is dicséri; csakúgy, mint az újszerű záró mozzanat – melyben a végig természetesen jelen levő Fabó Tibor polgármesterét mintha hajléktalanként látnánk viszont.

Láttunk a fesztiválon egy szabadkai–temesvári koprodukciót, Urbán András *Magyar* című előadását, melyben a rendezőre jellemző, dübörgő zajzenével előadott deklaratív-agitatív részekre vizuálisan izgalmas performatív elemek következnek. Sokáig megmarad majd bennem a színészek meztelen testét kölcsönvevő agancsos szarvasok látványa – miközben borotvapengés szögesdrótokból gömbölyített nap himbálózik az égen. Az orbáni politikára való direkt utalások egyesektől eltávolították az előadást, másokhoz közel hozták; magam inkább a színháziságát figyeltem, például, hogy az Urbán András-féle színészvezetéshez a temesvári

társulat tagjai hogyan viszonyulnak. Leginkább talán Borbély Emília testhasználatja illeszkedett a szabadkai performerek évek óta következetesen képviselt ordítózs-ugrálós jelenlétéhez, amely pszichésen és a testhasználatot tekintve is mintha a kordában tartott örületet kérné a színesztől.

A *Magyar* című előadásban Nagyabonyi Emese kirobbanó energiáira figyeltem fel a leginkább. A másik szabadkai előadásban, a szintén kosztolányis *Kapitalizmus*ban Kucsov Borisz játéka volt a legerősebb – a legszembetűnőbb pedig a Žižek figuráját, értsd: téziseit, szokásait és tikkjeit magára húzó Molnár Zoltáné. Zlatko Paković okos gondolatokat és megoldásokat felsorakoztató rendezése stílusán ugyanakkor nem volt különösebben más, mint amit a kosztolányisoktól megszoktunk.

A délvidékiek egy zentai előadással is képviseltették magukat a fesztiválon. Az alig öt éve létező, tehetséges fiatal színészekből álló társulat egy Szép Ernő-fűzért mutatott be. Mindhárom kis darab főszereplőjét Lőrinc Tímea játszotta, különböző aspektusokat mutatva meg élénk, sokszínű játékskálájából. Férfi partnerei is emlékeztet pasztell- avagy tűzpiros színekben pompáztak: ez utóbbi színt a tűzoltót játszó, előbbieket egy agglegény és egy öngyilkosjelölt szereplő

Május van – Zenta

szolgáltatták. Az előadás Mezei Kinga kézjegyét viselte: lírai hangoltsága a könnyű darabok iránt amúgy nem fogékony nézőket is elbűvölhet. Erénye volt továbbá, hogy olyan nőtípusokat láthattunk benne, például a kávézó tulajdonosnőjének figuráját, amelyekben magára ismerhet egy mai, önmagáról gondoskodni tudó női néző (legtöbben ilyenek vagyunk) – ez a fesztivál legtöbb előadására nem volt elmondható: sokukban a nő leginkább mint az aktív férfi főhős kíváncsian oldalbordája (ill. annak lévendője), vagy úgy általában mint csábos, minél jobban levetkőztetett test volt csupán jelen.

Lőrinc Tímea megkapta Kisvárdai Város Polgármesterének díját. Kisvárdai Város díját a közönségzsűri döntése értelmében a beregszásziak *Tóték* című előadása kapta, amelyben, bár több mint tízéves előadás, de lám, a középiskolástól a magyartanáron át az idősebb zsűritagokig mindenki talált csemegéznivalót: például a szín baloldalán helyben járva több évtizeden és stíluson végigmasírozó „rádiós” csapatjeleneteket.

A *Tóték* rendezője, Vidnyánszky Attila különben a fesztivál díszvendége volt (tavaly Tompa Gábor, jövőre Bocskári László lesz az), ezért is lehetett jelen a találkozón az általa vezetett budapesti Nemzeti Színház *Vitéz lélek* című előadása. Tamási Áron népies-bölcseledő szövegéhez a rendező pontos, szép színházi nyelvet talál – a lengő, nyers gerendákra sokáig emlékezni fogok belőle, csakúgy, mint a színészek egyenletesen jó játékára. Közülük Újvári Zoltán nem tolakvó,

mégis végig jelen levő komikuma volt számomra új felfedezés; illetve, hogy ismét, egy jó színészvezetés nyomán, milyen jól kiküszöbölhetők az esetleges hangoltságbeli különbségek: gondolok itt a marosvásárhelyi Szélyes Ferencnek az előadásba szépen illeszkedő, jóleső alakítására.

A leginkább Marosvásárhelyen játszó Szélyes Ferenc életműdíjat kapott, csakúgy, mint az újvidéki Giricz Attila, aki két előadásban is fellépett a fesztiválon. A *Csókos asszony*nak, amelyben Tarpataky bárót játszotta, különös vége van: a fiatalok nem egymáséi lesznek, ezúttal bizony nem tart ki „Liliomja” mellett „Julika”, s ez így is van jól. A nem szokványosan megvágott előadás talán emiatt lett beválogatva a fesztiválra – az elején és a végén katonán táncot járnak a habos operettvilágba belefeledkezett szereplők: ezen álságos világból lép ki a végén „a csókos asszony”, és nemcsak ő menekül el a kötelező happy end, az azt képviselő házasság elől. Merthogy nem húzható rá operettsablonra a valóságunk...? Rendben, az emberi viszonyok tekintetében talán hitelesebb ez a változat – de még mindig hihetetlen, hogy Újvidéken ma Józsefvárosról, Budapest múlt század eleji világáról énekelnek. Mi köze a 21. századi Szerbiában élő magyar nézőknek ahhoz a valósághoz? (Habár: a kisvárdai nézőtérén a nének együtt daloltak a színészekkel. Íme, a találkozás lehetősége. Meg is kérdeztem egyiküktől: ugyan mondaná meg, miért sír? Nem a dalok fakasztották ki a könnyeit: hanem hogy határon túlra szakadt magyaroktól hallhatta őket. A szép magyar nyelvet.)

Magyar – Temesvár

Fekete – Újvidék

Lehet, hogy csak a Tarpataky báró figurájában nem igazán rászabott öltöny tette, de mintha jobban passzolna Giriczhez a másik előadásban játszott szakadt, éhes figura, az Ambrusé. Ebben, a *Fekete* című zenés-szarkasztikus elegyen a főhőst és a kedvesét játszó Mészáros Árpád és Crnkovity Gabriella voltak a leginkább üdítő jelenségek, akik a kifigurázott vítézi játék és a fekete humor mezsgyéjén ingadozva, papírmásé jellegük ellenére meg tudtak maradni élő alakoknak, összeillő párosnak. Az előadás helyenként összecsapottnak tűnt (nem értettem például, hogy a környezetet miért egy szupermarket díszlete szolgáltatja), és a vulgaritása is erős volt az én 'píszí' ízlésemhez, de tagadhatatlan, hogy eredeti módon ötvözött ellentétes stílusokat, és amikor nem ültek bele a színészek az olcsó megoldásokba, még 'szabadkozva' is a játékukért, az előadás bátorsága megnyerő tudott lenni.

Egy másik különös hangulatú előadás az aradiak-békéscsabaik *Tündéri* című munkája, mely a zsűri különdíját is elnyerte abszurdoid, zenés-zajos világával. Az ökonomikus tér és kellékhasználat önreflexív elemekkel dúsul, a bohócnak vizelnie kell, a tündér kapcsán nyílt erotikus párbeszédnek zajlanak, ironikusan-értelmetlenül, mozzanataiban mégis beckettien ironikusan-értelmesen. A színészek amúgy nem egyforma stílusban játszanak – Harsányi Attilával nehéz is lenne, belőle csak egy van –; akit a nézők közül megfogott az előadás az éjféle időpont ellenére, az a bohócjátékok és az egész

előadás pontos koreográfiáját, az egész stílárís bátorságát díjazhatta. Az előadás amúgy régebb óta van műsoron: bejáratódott már. Nekem fáradtabbnak tűnt, mint Szatmárnémetiben, ahol egy másik fesztiválon volt alkalmam látni, tavaly ősszel: a 8. Interetnikai Színházi Fesztiválon.

Ez a Romániában kétevente, más-más társulat által megszervezett interetnikai találkozó (vagyis: nem román társulatok találkozója) nagyon hasonlít ahhoz, amit Magyarországon a kisvárdai fesztivál képvisel: az interetnikain is zömmel erdélyi magyar nyelvű színházi előadások láthatók, de ezek mellett – a néhány felvidéki, délvidéki és kárpátaljai társulat helyett – ezúttal romániai német, zsidó és roma színházak színésítik a palettát.

A szatmári fesztiválon láttam először a székelyudvarhelyi *Roberto Zucco* című előadást is, ami szintén jobb formáját mutatta ott. Ez felveti a kérdést, hogy ugyanolyan érvénnyel bír-e egy előadás mindegyik megnézésakor, avagy „elkopik” a nézések során? (Bocsárdi előadásai azt bizonyítják, hogy ha kellően 'gazdag' egy előadás, mindig magával tudja ragadni a nézőt: *A velencei kalmárját* legalább háromszor láttam, és mindahányszor újat tudott mondani nekem.) A *Roberto Zucco* mondanivalója és stílusa egyszeri nézésre elég és érdekfeszítő is: de a 21. században a téma felvetései nem rendelkeznek elég töltettel már másodszorra is (például az, hogy egy fiatal lány szüzességére a bunkó bátyja mindennél jobban vigyáz), illetve a játékok hamar kimerülnek,

mert a figurák megrajzolása során a színészek mindegyre ismétlik néhány megtalált gesztusukat. Zakariás Zalánnak amúgy izgalmas stílárís kezdeményezései vannak, az imént említett nyelvezet is talán reflektáltan ilyen; a *Házúznézője* is különleges volt pár éve, szintén Székelyudvarhelyen – de az előadások végére valahogy össze szokott gabalyodni a rendszere. Ezúttal, Kisvárdán már az első jelenetnek sem sikerült megszereznie a néző bizalmát: ennek oka lehet az, hogy a tér nagyon más volt a fesztiválon, mint az otthoni, és ez megzavarhatta nemcsak a nézőket, de a kezdő jelenet színészeit is. Az erős női színészekkel rendelkező társulatban élmény volt amúgy felfedezni Szatmáron Varga Márta egyenletes ívű játékát.

Szatmáron láthattam a kézdivásárhelyiek *Skandináv lottóját* is: beválogatták a kisvárdai fesztiválra, benne voltak a műsorfüzetben is már, de nem tudtak eljönni, mert úgy volt, hogy az egyik színésznek, Orbán Leventének filmeznie kell – aztán se film, de fesztivál. A sepsiszentgyörgyi színész, Kolcsár József által vezetett szomszédos városbeli, kézdivásárhelyi Városi Színház kevés előadást hoz létre évente, saját társulat híján meghívott színészekkel. Ebben az előadásban az öt színész kissé szétartóan játszik, vagyis mindegyik kissé másként, de jó színészek benyomását keltik: mind az egyre több filmben játszó, M Stúdió-s Orbán Levente, mind a szín-

tén táncos Polgár Emília, mind a komikus vénával megáldott Lung László Zsolt, a régóta nem játszó Kiss László vagy a fiatal Korodi Janka.

Kolcsár József komikus vénáját kissé egyenetlenül mutatta meg az előadás, ahogy a Keresztes Attila által rendezett *Valaminek a második része* sem ragadta magával maradéktalanul a közönséget. A marosvásárhelyi mesterisek között (akik többnyire magyarországi származásúak, és sokan oda is mennek vissza leszerződni) vannak tehetséges színészek, például Illés Alexa vagy Hollai-Heiser Anna; de az előadás nem tudta elérni nálam azt a hatást, amit ugyanezen Vinnai András-darab korábbi bemutatója. Alföldi Róbert a budapesti színművészeti egyetem egyik osztályának rendezte meg ezt a szöveget néhány éve, amit a debreceni Deszka Fesztiválon volt szerencsém megtekinteni. Az gegparádé volt tökéletes Vinnai-stílusban, vagyis egy pillanatig sem untatott, sziporkázó ötletességgel és önreflexióval görgetett végig bennünket az okosan könnyű és könnyedén okos produkción.

Mi lehetett a gond a Keresztes-előadással? Talán az, amit Benkó Bence említett a szakmai beszélgetésen egy másik marosvásárhelyi előadás, a Spectrum Színház *Gardéniája* kapcsán: az illusztratív jelleg. Úgy tűnik, budapesti szemmel nézve nagyon látszik, hogy az erdélyi társulatok nagy része túl erősen játssza, amit játszik.

Gardenia – Marosvásárhely, Spektrum Színház

PÁL MARIANNA ◀

Egy pár

Van a mamusz és van a papusz,
és ők ketten szerelmesek.
A papusz a mamuszba,
a mamusz a papuszba.
Nem páratlanok,
hanem ők így egy pár.
Nem, nem is felemásak.
Pont így jók, ahogy vannak.
Csak azt nem tudom, miért
mondja apa anyának,
hogy nem lesz ő itt papucs.
Amikor pedig papusz.

Vattacukor

Színes, puha és édes.
Téphetsz belőle egy darabot,
amikorát csak akarsz,
vagy ahogy sikerül.

Én még csak egyszer ettem,
Jutka néni vett nekem
a demjéni strandon
meg az összes többi gyereknek,
aki Viola, Őrs és én,

de jöttek a darazsak,
és mind meg akarták kóstolni,
nem lehetett tőlük nyugodtan megenni,
rohángálni kellett össze-vissza,
hogy hagyjuk őket.

Majd nemsokára céges buliba megyünk,
és ott lesz minden, középkori vár,
bohóc, kürtőskalács és persze
vattacukor, amennyi belénk fér.

Mintha nem látnák a közönséget, vagy azt, hogy a közönség érti őket; hajlamosak arra, hogy szájbarágóságok legyenek, önmagukban pörögjenek.

Ez leginkább a nagyvárad *Bányavirágra* volt igaz, amelyet egy fiatal várad színész, Hunyadi István rendezett. Nem értettük, hogy az előadás mit keres a versenyprogramban – az orvos szereplő benne folyton azt mondta, hogy ő iszik, és ezt mutatta is állandóan, arra az esetre, ha nem értenénk; a nő meg, a háziasszony, folyton tornázott, az alakját csinosítva és mutogatva, meg az orvossal flörtölt – két órán keresztül ennyi gesztust ismételve nem lehet megrajzolni egy izgalmas, többdimenziós figurát. Az utolsó jelenet összetettsége, részletgazdagsága végül némileg kárpótolta a nézőket.

A Török Viola által rendezett *Gardénia* ezen az esztétikán belül maradván ugyan, de amúgy ízléses előadás volt; stilizálni is próbált, és ökonomikusabban kezelte a teret és a cselekményt is, mint a néhány évvel korábban bemutatott temesvári *Gardénia*. A négy színész is, bár nem teljesen egyformán, de profin játszott. Érdekes volt megfigyelni, hogy a legidősebb színésznő játéka volt a legmesterkéltebb, és szerep szerinti lányát, unokáját, dédunokáját már egyre természetesebben

játszotta az adott színész – legüdébb, legkönnyedebb játéka a Czikó Julianna helyett beugró diáklánynak, Vadász Bernadettnek volt, akiről még bizonyára sokat fogunk hallani.

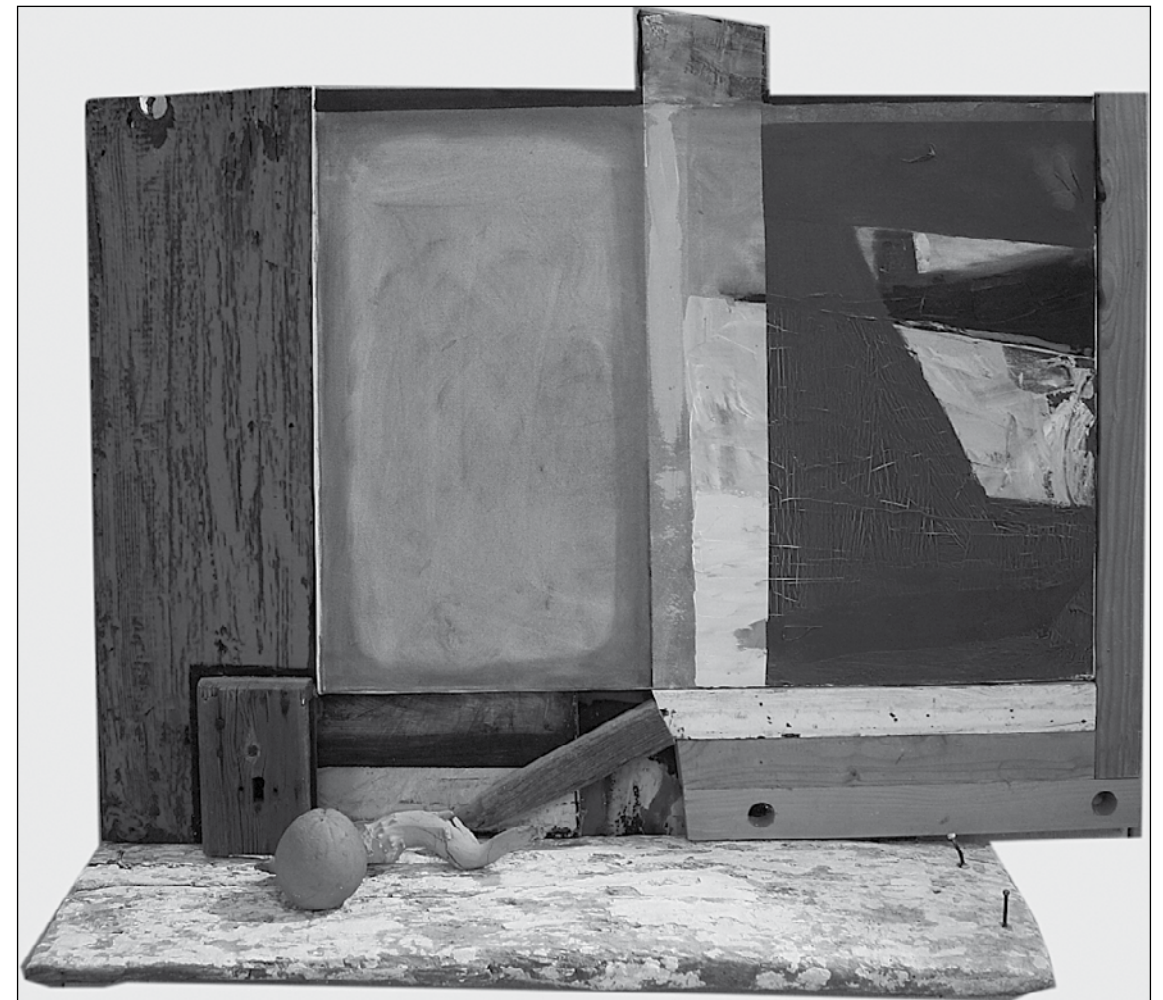
Az előzőek ellenpéldájaként említeném végzetül a gyergyószentmiklósiak *Anyeginjét*. A fiatal Nagy Botondnak ez a második rendezése a társulatnál, és az előzőhöz hasonlóan ez is bátor és figyelemreméltó. Nem ragaszkodik a szöveg teljességéhez vagy holmi stiláris egységhez, itt minden mozzanat önmagában akar érvényes lenni, az önmaga irányát és kedvét követi. A kavalád egyik erénye, hogy nem illeszkedik az előadás olyan vázhoz, ami már régen tudott, illetve nem lesz illusztratív (bár vannak benne nehezen követhető szöveges részek). Az először némán megjelenő Faragó Zénó sötét erőt sugárzó alakja mellett elfér az előadásban a társulat irodalmi titkárának elő-hátraszaladgálása egy kutya szobrával az ölében, vagy üldögélése a színpad szélén, miközben saját, Facebookra írt szövegét mondja. A saját szerelméről. Mert nemcsak Anyeginnek lehet vesztesége; nemcsak Tatjánának. Nekünk is. Mi is itt vagyunk, a színházban: jólesik, hogy az előadás több gesztussal jelzi, tudomást vesz a máról, tudomást vesz rólunk. Bennünk pezseg.

Várkonyi János: *Krúdy Úr* (2008; olaj, vászon; 50 × 70 cm)

Úszásóra

Ma nem úszok.
Fáradt vagyok és kész.
Anya szerint mondjam meg,
hogy végkimerültségben szenvedek,
ezt el kell, hogy fogadják.
De szerintem ez így nem elég.
Majd azt mondom,
hogy az ágyam mellett találtam reggel egy kapcsot,
olyat, ami a tűzőgépben szokott lenni,
na, hát én abba majdnem beleléptem.
És az olyan szúrós, hogy az rettenetesen fájt volna,
lehet, hogy még a vérem is kifolyt volna.
Ez nagyon veszélyes volt.
És ez igaz.

Fazekas Attila: Csendélet narancssal és angyalszárnnyal (2010; vegyes technika; 50 × 80 cm)

De Apa azt mondta, *előre szólok*,
és előre szólt, hogy vattacukrot,
azt majd nem ehetek,
mert festett, tömény cukrot
nem eszünk, és ezt szokjuk meg.

De miért pont ott kell
ezt megszokni, ahol
mindenkinek annyit szabad mindenből enni,
amennyit csak akar és bír.
Én is akarok, amennyit bírok,
és nekem miért nem szabad?

Az egész világon összesen
két gyerek van, akiknek
nem vesznek a szülei vattacukrot:
(ezek pedig)
a testvérem, Viola és én.

Lyukasóra

Eszter néni azt mondta,
készülünk rá,
hétfőn lyukasórát tartunk.
A lyukasóra olyan,
hogy van rajta egy lyuk,
mint a zoknimon, amikor
a körmöm kiszakítja.
De a lyukasórán
már eleve is van lyuk.
Úgy kezdődik,
hogy kibújik rajta a lábujjunk,
ami az egész osztály.
Vagyis azt csinálunk, amit akarunk.
Csak most előre el kell terveznünk,
hogy mivel tömjük be a lyukat.

► MÉSZÖLY ÁGNES

Dalmorka és a napszemüveg

Dalmorka hobbivarázsló hajnalban indult a városba. Tele volt tervekkel: végre elintézi a hivatalos ügyeit, találkozik néhány régi barátjával, aztán megveszi Nattinak azt a napraforgós locsolókannát, amire olyan régóta vágyik. A kistündértől el sem köszönt, csak felpattant a varázsbiciklire, és eltekert a buszmegállóig, aztán felszállt a sárga buszra.

A kora reggeli napsütés mézszínűre festett mindent, még a városszéli gyárépületeket is. Dalmorka álmosan hunyorgott, alig tudta nyitva tartani a szemét a nagy fényességben.

– Ez a napsütés! Mindjárt megvakulok! – motyogott magában.

– Szerintem is elviselhetetlen! Én ilyenkor mindig felveszem a napszemüvegemet! Védi a látásmat, és kiszűri a káros sugarakat – csacsogott mellette egy csodaszép hölgy. Dalmorka észre sem vette, mikor ült le a szomszédos székre.

– Sajnos én otthon felejtettem az enyémet – hazudta Dalmorka. Maga sem értette, miért, de nem merte bevallani a hölgynek, hogy egyáltalán nincs napszemüvege.

– Szerencsére nálam mindig van néhány tartalék! Melyiket parancsolja? Ezzel rózsaszínben látja majd a világot, ez viszont kicsit elsötétíti a dolgokat – húzott elő két pótnapszemüveget hatalmas táskájából a hölgy.

– Talán... a sötétítő jobb illene a talárhoz... – bizonytalankodott Dalmorka.

– Ahogy gondolja – kacagott a hölgy, és kedvesen a hobbivarázsló orrára illesztette az ókulárét.

Dalmorka szeme megpihent a jóleső sötétben. Végre nem csillogtak bele az ablakok, nem villantak bele a tócsák, nem szikrázott bele a sok harmatcsepp.

A varázsló hálásan fordult a hölgy felé, hogy megköszönje az ajándékot, de az addigra már belemerült egy képes magazinba. Nem akarta zavarni, így az út további részében csendesen nézegette a tájat.

– Lássuk csak, mivel kezdjem... – nyújtózott fáradtan, mikor a busz beérkezett a végállomásra. – Először is: a hivatal!

Néhány perc múlva már az ügyfélszolgálat ajtajában toporgott. A biztonsági őr azonban nem engedte be.

– Igazán sajnálom, de áramszünet van! Így használhatatlan a számítógépes rendszerünk. Azt javaslom, jöjjön vissza holnap, vagy írjon levelet!

– Micsoda? Méghogy holnap? Felháborító! – dohogott Dalmorka, és duzzogva hagyta faképnél a biztonsági ört. – Még szerencse, hogy megbeszéltem azt a találkát a régi barátommal!

Ezzel a kedvenc kávézója felé vette az irányt.

A kávéházban az összes ablak melletti asztal foglalt volt, és a pincér tejeskávé helyett jegeskávét hozott neki. Rádásul a barátja is késett negyedórát.

– Nagyon sajnálom, de a barbadoszi törpeleaguánom meglépett a terráriumából – magyarázkodott. – Muszáj volt megkeresnem, mielőtt elindulok!

– Az ember csak onnan késik el, ahova nem is szeretne odaérni – jelentette ki felháborodva Dalmorka. – A törpeleaguán fontosabb neked egy barátságna!

Ezzel felpattant az asztaltól, otthagyta a barátját meg a jegeskávét, és hóbörögve becsapta maga mögött a kávézó ajtaját.

– Micsoda egy pocsek nap! Remélem, legalább a locsolókanna meglesz!

Ám a kertészeti boltban sem ragyogott rá a szerencse sugara. Az utolsó napraforgós kannát pont akkor fizette ki az előző vásárló, amikor Dalmorka belépett a boltba.

– Ajánlhatom esetleg az egyszarvús vagy a kismadaras változatot? – kérdezte kedvesen az eladó.

– Egyszarvús? Kismadaras? Egyik rémesebb, mint a másik! – távozott Dalmorka feldúltan a boltból. Azonnal a buszállomás felé vette az irányt. Természetesen az orra előtt indult el a távolsági busz, így kénytelen volt megvárni a következő járatot. Arra viszont egy csapat kisiskolás is felözönlött, akik egész úton hangoskodtak.

– Felháborító! – motyogta Dalmorka erőltlenül.

Azon már meg sem lepődött, hogy a varázsbicikli kereke időközben teljesen leeresztett. Rosszkedvűen tolt a járgányt hazafelé, még ahhoz sem volt kedve, hogy az összehajtható varázspálca segítségével felfújja a gumit.

– Micsoda egy sötét nap! Mennyi szerencsétlenség! – sóhajtozott még akkor is, amikor betolta a biciklit a tanyára.

– Ó, Dalmorka, már vissza is jöttél? Ilyen gyorsan elintéztél mindent? És vettél egy új napszemüveget? – üdvözölte őt Natti kistündér.

– Napszemüveget? Miféle napszemüveget? – értetlenkedett a hobbivarázsló. Felnyúlt az arcához, és csak akkor vette észre, hogy még mindig a szemén van a sötétített okuláré. – Erről most nem akarok beszélni! – jelentette ki mérgesen. Levette a szemüveget, a földre dobta, kicsit meg is taposta, aztán elvonult a szobájába duzzogni.

Natti kistündér értetlenül nézett utána.

Natti, a bonbonkirálynő

(Andreának)

– Unatkozom! – sóhajtott Natti kistündér, miközben a kiscsirkéknek taníttatta a kapirgálás fortélyait.

– Te? – hökkent meg Dalmorka. – Hiszen reggeltől estig futkorászol!

– Igen, de minden olyan egyszerű...

– Varázstárgyakat kitalálni, és közben ellátni egy egész tanyát?

– Minden megy, mint a karikacsapás. Hiányzik az életemből az izgalom! Tudsz valamit, ami igazán tündért próbáló feladat?

– Olvastam valahol egy cikket a világ legnehezebb foglalkozásairól... – vakarta a fejét a hobbivarázsló. – Volt benne felhőkarcoló-ablakmosó, jegesmedveidomár, csatornatisztító, sivatagi túravezető és bonbonkészítő-mester.

– Bonbonkészítő? Ugyan, mi lehet abban nehéz? – kacagott fel a kistündér, de Dalmorka látta, hogy szöget ütött a fejébe a dolog. És ezentúl Natti egyre többet kutakodott a világhálón, csokikészítő-videókat nézett, eszközökkel ismerkedett, alapanyagokról tájékozódott.

Néhány nap múlva titokzatos csomagokat hozott a postás.

– Remek, itt a maghőmérő, a csokiolvasztó tégely, a mártócsipesz és a csurgatókanál... Már csak az alapanyag hiányzik!

De arra sem kellett sokat várni. Néhány óra múlva megérkezett Félix Macho. A luxusautó csomagtartójában trinidadai nádcukor, mexikói kakaóbab, alpesi tejszín, itáliai mogyoró és madagaszkári vanília várta, hogy a kistündér csokoládécsodákat alkosson belőlük.

– Pár órán keresztül ne zavarjatok – csukta magára a fészer ajtaját Natti.

Dalmorka és Félix leült az eperfa árnyékába, és nekiláttak, hogy összeállítsák a felfedező legközelebbi útjához szükséges varázstárgyak listáját.

Nem volt könnyű koncentrálniuk, mert a fészerből isteni illatok áradtak kifelé.

– Na, megkóstoljátok? – kukkantott ki egy idő után Natti. Még vissza se húzta az orrát az ajtó-résből, máris körülötte toporgott Dalmorka, Félix Macho, sőt, valahonnan Boró, Tobzos Tegzes és Zsurló Anteó is előkerült.

– Isteni! Bódító! Ínycsiklandozó! – lelkendezett mindenki az apró bonbonok láttán.

Mese a fiúról, akinek zöldbab volt a jele

Beszélgetés Dániel Andrással

Az Év Gyerekkönyve díjazottjai között illusztráció kategóriában Dániel András nyert az *És most elmondom, hogyan lifteztem* (Pozsonyi Pagony) című könyvével. És már a moziban a *Egy kupac kufli* animációs film is...

– Mit jelent számodra a díj?

– Az ember természetesen örül egy díjnak. Ez egyfajta megerősítést jelent. Visszajelzés, hogy amit csinálsz, az egyeseknek tetszik – és ezek között történetesen vannak olyanok is, akik a díjak zsűrijeiben foglalnak helyet. Minden visszajelzés fontos! Nem is elsősorban csak nekem, hanem az egész gyerekirodalmi, -illusztrációs szakmának, amelynek szerintem nagy szüksége van a rendszeres, valóban szakmai visszajelzésekre. Nemcsak díjak, hanem kritika formájában is. Ez utóbbiból pedig egyelőre elég nagy hiány mutatkozik! Pedig volna dolga az alapos, értő kritikának, ahogy lenne mit tanulni a kritikák el- és megfogadása terén is...

– Révész Emese laudációja szerint a kötet azért érdemelte ki a 2016-os év legjobban illusztrált magyar gyermekkönyve díját, mert a szerző kötetében egyedülálló módon valósította meg kép és szöveg egységét. Története a képek vezetésével, a szövegek kíséretében bontakozik ki. Humorral teli, groteszk figurái képzelet és valóság között időző teremtmények... Hogyan kapcsolódik össze az írói és a képzőművészeti lényed?

– Az írás meg a képzőművészet kettős vonzása már kamaszkoromban megvolt. Akkor is írtam meg rajzoltam, hol ezt jobban, hol azt jobban, aztán hosszú időre a rajzolás meg a festés győzött, az lett a hangsúlyosabb az életemben, de akkor is éreztem, hogy az írással még dolgom van. Aztán egyszer csak valóban elkezdtem újra írni, és ez lett az eredménye, ezek a könyvek. Hogy miért ilyesmit, arra nagyon nehéz válaszolni, mert ez nem tudatos döntés volt részemről, ilyesmit jutottak az eszembe. A groteszk meg az ironia mindig vonzott, ez a fajta beszédmód közel áll hozzám.

– A pici dolgok szeretete is kitüntetett szerepet kap a történetekben. Észreveszed a kicsi, fonák dolgokat, a tárgyakat, az azokhoz való viszonyt. Például utcán sétálva, benézve egy kerítésen, elképzeled, mi lehet odabenn – ebből született a Matild és Margaréta... Sétál az ember, és rögtön beindul egy mesefolyam?

– Igen, engem az ilyen hétköznapi apróságok érdekelnek általában. Legalábbis úgy érzem, hogy a történetek, amelyeket írok, és amelyek a mese kategóriában szoktak megjelenni, egy picit talán közelebb vannak a hétköznapi valósághoz, mint az Óperencián túli királylányos, varázslós, sárkányos mesevilághoz. A szereplőim többnyire teljesen hétköznapi emberek vagy figurák. Hasonló karakterekkel, mint amilyenek a kuflik, simán találkozhatunk a négyes-hatoson is, Kicsibácsiékhoz hasonló alakok bármikor szembejöhettek a vásárcsarnokban vagy egy parkban. Ezek érdekelnek, a hétköznapi és annak mindenféle, mások számára talán nem túl feltűnő vagy izgalmas részletei.

– Ez csak afféle első próbálkozás – szerénykedett a kistündér. – Háromfélét csináltam: a kerek a mogorós, a szögletes sima tejcsoki, az ovális pedig hecsedlikrémmel töltött. Na, kinek van bátorsága kipróbálni? Senkit nem kellett sokáig bízgatni. Natti izgatottan leste, ahogy a többiek csukott szemmel ízlelgetik az apró bonbonokat.

– Ehető? – kérdezte aggódalmasan.

– Még hogy ehető? Fenomenális, utánozhatatlan, döbbenetes, elképesztő! – lelkesedtek a többiek.

– Drága szenyorita, engedje meg, hogy pár szemet magammal vigyek ebből a hecsedlis csodából! – ereszkedett térdre a kistündér előtt Félix Macho. – Hazámban, mely a kakaó őshazája is, néhány nap múlva rendezik a csokoládékészítő-bajnokságot. Egyszerűen muszáj arra benevezni ezt a fantasztikus műalkotást!

Natti kistündér nem értette a világlátott utazó elragadtatását, de becsomagolt a hecsedlis bonbonból egy féltucatot. Félix Macho pedig visszaült a luxusautójába, hogy elérje a Mexikóba tartó repülőt.

Az elkövetkező néhány napban Natti új és újabb bonboncsodákkal lepte meg a barátait. Esténként recepteket olvasott, trükköket és praktikákat tanulmányozott, mesterfogásokat lesett el világhírű csokoládégyártóktól.

Alig egy hét múlva azonban Dalmorkák hiába várták a napi csokoládékölteményt. Natti elmélyülten játszott a kerti tóban az ebihalakkal, a bonbonkészítő eszközök pedig egy kartondobozba összecsomagolva árváldoktak a fészker egyik sarkában.

– Ma nem lesz kóstoló? – érdeklődött bátortalanul Zsurló Anteó.

– Nem... azt hiszem, nem készítek többé csokoládét – sóhajtott a kistündér szomorúan. – Tegnap este üzent Félix Macho... a hecsedlibonbon aranyérmet nyert a mexikói világbajnokságon.

– De hát ez nagyszerű! – lelkesedett mindenki.

– Dehogy... – szífogott Natti. – Azt hittem, végre találok valamit, ami igazi feladatot jelent... amiben fejlődhetek... erre az első vacak desszertemmel elnyertem a bonbonkirálynő címet. El sem tudjátok képzelni, milyen hihetetlenül kiábrándító mindenben tehetségesnek lenni!

holoHóbel László: Magány (2015; vászon, tempera; 106 × 132 cm)

– Mi jön előbb, a kép vagy a szöveg?

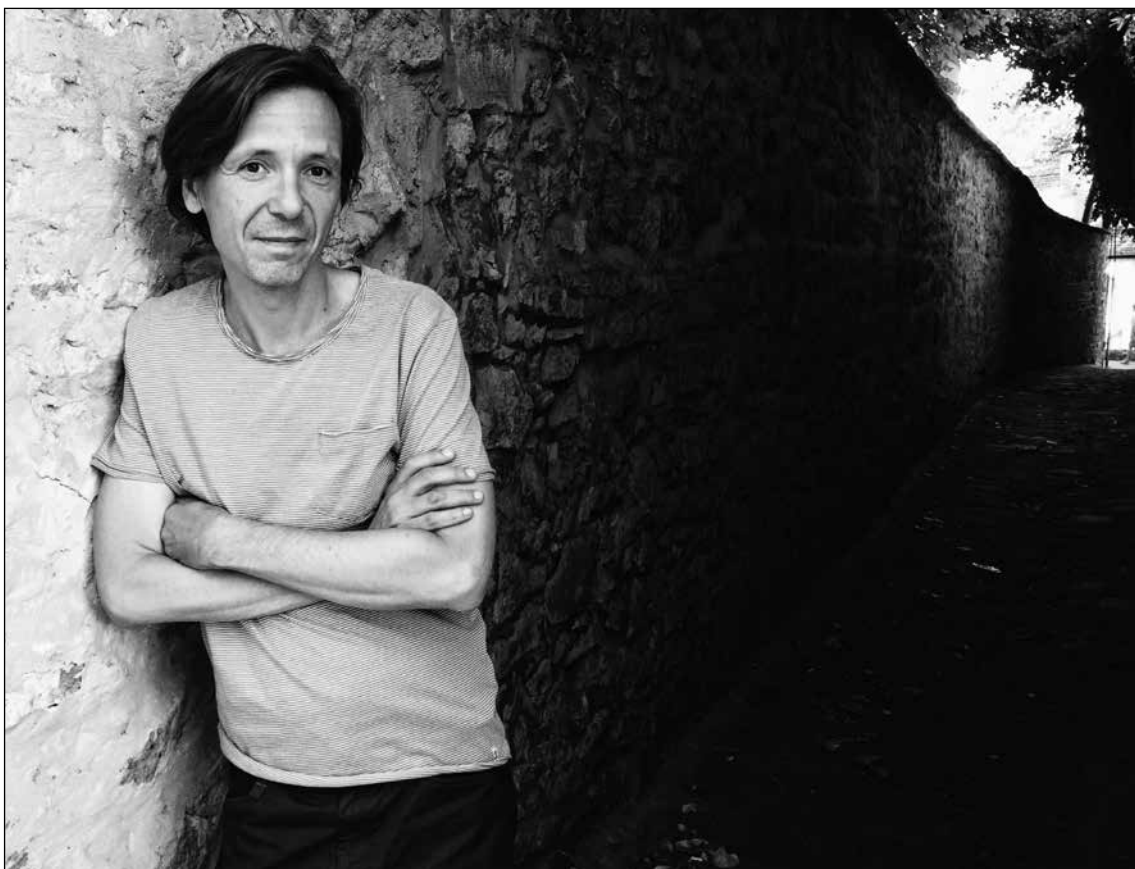
– Mindig a szöveg. Amikor egy képeskönyv szövegét írom, már közben gondolkodom a képeken, firkálok, vázlatolok – de a szövegnek kell először elkészülnie.

– Van olyan könyv, amit te írsz, te rajzolsz, olyan, amit te írsz, más rajzol és olyan, amit más ír és te rajzolsz. Érdekes lehet, hogyan adtok egymásnak teret az alkotásban. Hogy van ez? Ha valaki felkér téged, akkor már tudja, hogy mire számíthat, éppen ezért kér fel?

– Igen, aki fölker valamilyen munkára, az nyilván sejti, hogy mire számíthat. Ismeri a dolgaimat, és pont ezért keres meg engem. A legutóbb Máray Mariann kért meg, hogy az *Utazz bálnabusszal!* című képeskönyvéhez írjak szöveget. Ismerte, miket szoktam írni, és úgy gondolta, hogy az ő rajzaihoz biztos ki tudok találni valami érdekeset. Nekem meg izgalmasnak tűnt ez a feladat. Ebben a könyvben megfordultak a szerepek, itt az író „illusztrálta” utólag a szövegeivel a kész képeket. De volt eset, amikor más rajzolt az általam írt történethez – ez lett a *Smorc Angéla nem akar legóba lépni* című képeskönyv, amit Pikler Éva illusztrált. Itt az volt az izgalmas, hogy meg tapasztalhattam, milyen az, amikor „a hóhért akasztják”. Amikor más képzei el és rajzolja meg az általam megírt figurákat. Ezek mind tanulságos kalandok. Mindig az olyan feladatok izgatnak igazán, amiket még nem próbáltam ki...

– Festőművész vagy. A gyerekkori indíttatás érdekelne, hogyan találkozta az irodalommal, a képzőművészettel?

– Szerencsés helyzetben voltam, mert gyerekkoromban nagyon sok könyv vett körül, főleg irodalom, de képzőművészeti albumok is. Már egészen kicsi koromban ezeket nézegettem képeskönyvek helyett. Úgyhogy valószínűleg innen indul ez a kapcsolat.

Pikler Éva fotója

– Egy interjúban olvastam, a Pagonynak köszönheted, hogy kipróbálhattad a meseírói vénád. Hogy jött ez? 2012-ben jelent meg az első könyv, azóta folyamatosan jelennek meg könyveid és nagyon szeretik őket.

– Először egy számítógépre készült interaktív mese szinopszist olvasták tőlem, ami két boszorkányról szólt. Látták a figuraterveimet – az ötlet és ezek is tetszettek nekik. Felvetették, hogy írhatnék róluk történeteket. Én ezt valahogy sorsszerűnek éreztem, mert akkoriban már egy ideje ismét írtam, és azon gondolkodtam, hogy komolyabban kéne foglalkoznom ezzel. Szóval jókor jött ez a feladat! Ebből lett az első könyvem, a *Matild és Margaréta, avagy boszorkányok a Bármí utcából*. Aztán úgy maradtam... Állandóan eszembe jut valami, a Pagonynál meg nyitottak az elképzeléseimre.

– Az egyik könyvedre azt mondtad, hogy írása majdnem terápiás volt, mert nem voltál túl jó hangulatban, mégis tudtál vidám dologgal foglalkozni...

– Egyszer megkérdezték, hogy jókedvűen szoktam-e írni a vicces dolgokat, és akkor hoztam fel példaként a *Mit keresett Jakab az ágy alatt* című könyvemet, ami elég mókás könyv, de amikor írtam, egyáltalán nem voltam jókedvűben. Nehéz dolgok történtek velem, és belemenekültem ebbe a fura világba.

– Az olvasók nagyon kedvezően fogadják a könyveidet, a moly.hu-n olvastam néhány olvasói megjegyzést, olyat például, hogy együtt olvassa a család, a kislány maga is ír és rajzol mellé. Ez fantasztikus, hogy 5–99 évesig, ahogy ajánljátok a könyveket, mindenki örömmel olvassa őket!

– Ez az egyik legnagyobb élmény ezzel a munkával kapcsolatban. Az ember dolgozik otthon valamin, hetekig, hónapokig ír meg rajzol, majd kikerül a világba, amit csinált, és önálló életet kezd élni. Mindig nagyon izgalmas, amikor lehet figyelni, hogyan reagálnak rá a gyerekek, adott esetben felnőttek is. Nagyon mulatságos és inspiráló, ahogy a gyerekek továbbgondolják, amiket kitalálok, lendületet kapnak tőle, elkezdnek saját meséket írni! Nem egy ilyen visszakerül hozzám, mert megmutatják, elküldik, ez mindig nagy élmény. Ha csak ennyi történik, akkor már érdemes volt ezeket a könyveket megírni és megrajzolni! Ilyenkor úgy érzem, kicsit talán bátrabbá tettem őket. Ők is megtapasztalják saját magukon, hogy mekkora szabadság és erő lakik a fantáziájukban, és hogy bármiről, de tényleg bármiről lehet mesét írni...

– És mi van a kortársfestőiségeddel?

– A kortársfestőség most alszik. Annyi könyvöttem van, meg annyi dolgom a könyveimmel, például mostanában a kuffikkal, a róluk készülő rajzfilmsorozat kapcsán – augusztus 17-én lesz a sorozat mozipremiere –, hogy emellé már nem nagyon fér be más. Ahhoz kéne még egy élet, párhuzamosan ezzel, amit élek. De nem feledkeztem meg azért róla, eszembe jut sok minden, meg időnként vázlatokat készítek. Most volt egy munkám, ami egy kicsit visszakanyarított a felnőtt képzőművészet közelébe, a Tilos az Á Kiadó, a Pagony kamaszkiadója adott ki egy kortárs versantológiát, *Szívlapát* címmel, aminek én készítettem az illusztrációit. Felnőtt verseket kellett illusztrálnom, nem is keveset. Ehhez egészen másképp kellett hozzáállni, mint a gyerekeknek szóló képeskönyvekhez. Fantasztikus munka volt, lendületet adott, hogy ne hagyjam abba, folytassam a munkát ebben az irányban is!

– Milyen volt idegen költők többféle világához kapcsolódni?

– 85 költő 150 verse van ebben a könyvben, valóban nagyon sokféle hang és költői világ. A könyv grafikai világáról gondolkodva arra jutottam, hogy nem lenne szerencsés ezt a sokféle hangot egyféle vizuális világba bekényszeríteni. Ezért inkább úgy dolgoztam, mintha széljegyzeteket készítenék, afféle rajzos reflexiókat a versekhez. Mintha egy vázlatkönyvbe dolgoznék. Stílusában eszerint változók is a rajzok, tehát próbáltam minél változatosabban rajzolni, minél többféleképpen megközelíteni a verseket, ahogy a versek is nagyon sokfélék a könyvben.

– Mennyiben más nagyobbaknak rajzolni? Nem kell annyira kiszínezni?

– A *Szívlapát* eleve fekete-fehér könyvnek készült, a színezés szóba se került. Egyébként én szívesen készítenék fekete-fehér gyerekkönyvet is, de a kiadók valószínűleg tartanak kicsit a fekete-fehér

könyvektől; talán úgy gondolják, nehezebb eladni az ilyet – noha szerintem egy fekete-fehér könyv is lehet rendkívül látványos! Ami a stílust illeti – természetesen másképp rajzolok gyerekeknek, olyankor a fantáziám más részei aktivizálódnak, és mindenféle furcsa lények jutnak az eszembe, ami mondjuk egy versillusztrációk esetében azért kevésbé jellemző. Azok a rajzok másféle vizuális asszociációk mentén születnek.

– *A díjátadón is mondták, hogy milyen érdekes, hosszú címe van a liftes könyvnek, de több könyvednek van hosszú címe...*

– Valószínűleg azért, mert ilyen hosszú és bonyolult címet igazából nem volna szabad adni könyvnek, és ha valamit nem szabad, akkor az engem rögtön elkezd érdekelni. Van némi ironia is ebben, hogy ilyen nyakatekert hosszú címeket adok, mint például *Mit keresett Jakab az ágy alatt és mi történt ott vele?* Meg ez is: *Kicsibácsi és Kicsinéni (meg az Imikém) visszatér (bár el se ment)*. Szerintem az efféle címek figyelemfelkeltők. Nagyon fontos, hogy olyan címet adjunk egy könyvnek, amin megakad a könyvesboltban keresgélő ember tekintete – vicces is meg különös is, más, mint a megszokott; meg élvezem is a címadást egyébként. Jó szórakozás,

ha az ember kitalál valami teljesen lehetetlen dolgot, és akkor azt kinyomtatják a könyv borítójára és nagyon sok ezer példányban ott van a könyvesboltokban... Mi tagadás: az egy jó érzés.

– *Hogy született ez a könyv? A liftezés élményéből?*

– Nem, egy vizuális ötletből született. Engem nagyon izgat a képeskönyv, mint műfaj, mint könyvtárgy, és arra gondoltam, érdekes volna egy olyan könyvet csinálni, ahol az olvasó együtt halad a térben a történettel. Erre megfelelőnek tűnt a liftezés. Ebben a könyvben, ahogy 90 fokkal elfordítva lapozunk, úgy jutunk föl emeletről emeletre. Mindig a liftet látjuk, ahová ki-beszállnak a különböző szereplők. Volt tehát az ötlet és aztán ebből jött az, hogy egy liftezős történetet fogok írni.

– *A kis óvodás főszereplőnek zöldbab a jele...*

– Igen, aki igazából én vagyok, ötéves koromban.

– *És tényleg zöldbab volt a jeled?*

– Igen.

– *Életemben nem hallottam ilyet!*

– Én sem! Szerintem én vagyok a világon az egyetlen ember, akinek zöldbab volt a jele az óvodában. De ez az egyetlen életrajzi motívum a könyvben, a többi kitaláció. Nem voltam lifteshű ötéves koromban egy szállodában. Bár, ha jobban belegondolok, simán lehettem volna...

– *Van benne néhány kis oldalmegjegyzés: „A liftről mesét írni szigorúan tilos és életveszélyes!” meg az, hogy „Ez a könyv az elejétől a végéig kitaláció”, aztán az, hogy „...szóról szóra igaz”.*

– Igen. A ravasz szerző elbizonytalanítja ártatlan olvasóját, hogy amit olvas, az valóság-e vagy sem – döntse el ő! Szeretem mindenféle, a könyv történetétől független figurákkal, megjegyzésekkel telefirkálni a könyveimet. Mintha rajzolás közben besurrannék a saját könyvembe, és jól telegraftitzném az oldalakat... Ezzel szórakoztatom magam – és bízom benne, hogy az olvasókat is.

– *Szenzációs a végén ez a felhőtaxis sztori! Lesz folytatása?*

– Nem tudom... Tervekről nem merek beszélni, mert sosem tudom, hogy úgy lesz-e, ahogy éppen akkor gondolom. De minden lehet! Akár még valamiféle folytatás is. Bár a folytatásokkal inkább óvatosan bánok. Jobban szeretem, ha valamiből csak egy van. Mondom ezt a hetedik kuflikönyv nyomdába adása előtt... Na, ennyit a következetességemről. Szóval: majd meglátjuk!

MÉNESI GÁBOR ◀

„Szemétdomb az egész világ”

Zalán Tibor: *Revizorr; Két színpadi játék*

Újra és újra felmerül a kritikai diskurzusban a magyar dráma permanens válsága, illetőleg az is, mennyire háttérbe szorult a harmadik műnem a hazai könyvkiadásban. Ennek némileg ellentmond, hogy ez a felvetés többnyire éppen egy-egy drámakötettel vagy színházi bemutatóval összefüggésben vetődik fel. Kétségtelenül öröndetes volna, ha jelentősebb elmozdulást tapasztalnánk ezen a téren, ugyanakkor a helyzet korántsem reménytelen. Vannak figyelemre méltó fejlemények, talán nem több, de nem is kevesebb, mint az elmúlt évtizedben bármikor. Nem kezdem most felsorolni az újabb kiadványokat, de fontosnak tartom kiemelni a Selinunte Kiadó *Olvasópróba* című, kortárs színpadi műveket közreadó sorozatát (első két kötete *A felejtés ellen*, illetve *Párhuzamos világok* címmel jelent meg), mely bizakodásra adhat okot, továbbá más szerzők alkotásai mellett ugyancsak említést érdemel Zalán Tibor két újabb drámakötete, a *Revizorr*, valamint a *Két színpadi játék*, benne az *unferlédi* és a *Szása i Szása*.

A rendszerváltás óta eltelt időszakban alig volt olyan évad, amikor Gogol *A revizorr* című drámája nem került valamelyik budapesti, vidéki vagy határon túli teátrum műsorára. Bizonyára azért foglalkoztatja ma is a rendezőket, mert erőteljesen hozzánk szól, magunkra és a bennünket körülvevő világra és emberekre ismerhetünk minden felesleges aktualizálás nélkül. Zalán sem erre törekszik, műve, mely erősen kötődik az orosz klasszikushoz, átírat és saját darab között helyezkedik el, az utóbbihoz áll közelebb. A szerző jól érti és érzi Gogol nyelvét és dráma világát, jó érzéssel nyúl a szöveghez, rátalál a megfelelő pontokra, amelyeket úgy hangol át, különösen a

Tiszatáj Kiadó, Szeged, 2017

humor eszközeivel, hogy még ismerősebbé tegye a történetet, a megjelenített szituációkat, az elhangzó mondatokat a jelen befogadója számára, finom áthallásokkal a közélet mai jelenségeire vonatkozóan.

A *Titanic* című film kockái peregnek a lepusztult művelődési házban, s éppen a süllyedő hajó látványa jelenik meg a háttérben, amikor a városvezető közli az ímélen befutó kellemetlen hírt az egybegyűltekkal, miszerint inkognitó-

ban revizor érkezik a fővárosból. A polgármester igyekszik elkerülni a bajt, ennek érdekében megkezdi a számítógépes adatok törlését, vagy legalábbis manipulálását, eltüntetnek mindent, ami kompromittáló lehet. Felkészíti erre a körülötte lebzselő jelentéktelen, korrupt figurákat, a járásbíró, a kórházigazgató, az iskolaigazgató, akik egyként asszisztálnak előjárójuk kétes üzleteihez, maguk is szabadon halászhatnak a zavarosban, elkényelmesedve ülnek a székekben hosszú évek óta. Zalán polgármestere nem hirtőn, hanem hatalmas Mercedesen furikázik, és ha lehet, még többet akar magának, még jobban megkopasztja és sanyargatja a helybelieket.

A játékos címválasztás egyértelműen kifejezi, hogy a szerző előhívja Gogol másik művét, *Az orr* című groteszk mesét. Adódik ez a szituációból, hiszen „a fővárosi titokvadász” azért érkezik a vidéki kisvárosba, hogy ott alaposan körbeszaglásszon, éppen ezért gyakran szóba kerül az orra: „Van egy vízióm, barátaim. Hogy ez a revizor előre küldte ide az orrát. Ki tudja, mikor. De hogy nem tegnap, az biztos. És egy gazdátlan orr, mint egy röpködő web-kamera, hangtalanul suhanó küklöpsz-szem, mindent figyel, és mindent... rögzít. Benéz a seggünk lyukába is... eldugott aranyerek után kutat...” (22.)

A szerző a Gogol-dráma bizonyos jellegzetességeit, a szereplők ismertetőjegyeit ellenkezőjére fordítja, ezzel még inkább karikíroz. Például a kórházigazgatónak nem arra kell törekednie, hogy intézményében minél kevesebb beteg legyen a revizori vizit idején, itt éppen arra van szükség, hogy az ágyak kihasználtság legyenek. Hlesztakov nem huszonhárom éves fiatalember, hanem hatvan körüli „lepukkant vén csóka”, aki kísértőjével, a szintén öreg Oszippal együtt hajléktalannak tűnik. Nevetésre ingerlő az a jelenet, amelyben a rendőrfőnök, majd a polgármester az átmeneti szállásként szolgáló padnál járul a hivatali ember elé. A félreértések fokozódnak, az idegen tudatlanságát a polgármester úgy érti, hogy mindenáron inkognitóban akar maradni, ezért ő is úgy tesz, mintha nem is sejtene, mi járban van a másik. Majd Hlesztakov beköltözik a város első emberének házába, egyre mohóbban használja ki az ölebe pottyant lehetőségeket. A polgármester családját Zalán az anyóssal bővíti, a nőket elbűvöli a kissé bűdös, de jó modorú fővárosi ember az udvarlásával, nagyotmondásával, azzal, ahogy felsőbb kapcsolataival dicsekszik,

művelt, tollforgató férfi színében tünteti fel magát, aki (Zalán játékos ötletének köszönhetően nem báró Brambeusz, hanem egyenesen) Gogol álnéven írja műveit. Még komikusabbá teszi a történeteket, hogy Hlesztakov nem a lány, hanem a nagymama kezét kéri meg.

A lelepleződés persze ezúttal sem maradhat el. Az utolsó felvonásban egy hatalmas orrot formázó szobrot állítanak a nemes férfiú tiszteletére, aki – miközben az igazság kiderül – abban keres menedéket, majd Oszippal menekülőre fogják, elkötik a polgármester Mercedesét. Végül megérkezik a valódi revizor, aki Zalán változatában egy nő. Az utolsó, majdnem néma jelenetben a hír villámcsapásként éri a szereplőket, mindenki megdermedve áll. „A függöny olyan gyorsan csap le rájuk, mint a guillotine a halálra ítéltnek nyakára”. (135.)

Az *unferlédi* ihletője a *My Fair Lady* című közismert, világhírű musical, a belőle készült film, s persze előszövegként megjelenik G. B. Shaw *Pygmalion*-ja. A cím kisbetűs írásmódja, a fosztóképző használata egyértelműen utal arra, hogy felszámolásra kerülnek a musical attribútumai, az idill, a csillogás, a történetet és a szereplőket mai viszonyok között találjuk, mégpedig meglehetősen durva és embertelen környezetben. A szerző voltaképpen az eredeti változat inverzeként konstruálta meg színművét, úgy képzelte, ez a „karriertörténet” csakis „negatívba mártva” játszódhat le. Az ő Elizáját Lillának hívják, franciatanárnő, aki létszámlépités miatt elveszíti az állását. Egy véletlen találkozás következményeként azonban lehetőséget kap a túlélésre, nyelveckéket kell adnia Hontinak, a helyi kínai piac maffiózójának, akit ajánlatos professzornak szólítani. Amíg Shaw Higgins professzora a lány nevelésére, tanítására vállalkozik, Honti épp az ellenkezőjére köt fogadást: „Feltesszek másfél kiló fehér havat arra, hogy ha kezelésbe veszem, nem kell pár hónap, és szerencsétlenebb roncs lesz belőle, mint ezek a ribancok, akik itt a piac előtt kóricálnak kuncsaftokra várva.” (101.)

Zalán megfordítja az időrendet, s talán még inkább eltalál bennünket azzal, hogy a testileg és lelkileg ronccsá tett Lillát az indító jelenetben prostituáltként az utcasarkon állva pillantjuk meg, majd a drámában előrehaladva fejthetjük fel az előzményeket. A *Pygmalion* Elizája folyamatosan fejlődik a professzor házában eltöltött hónapok alatt, az *unferlédi* címszereplője azonban a nagy mennyiségű kábítószer hatására fo-

kozatosan veszíti el a személyiségét, addigi élete, valódi neve kitörlődik emlékezetéből, az újat, a Dzsenifert képtelen kimondani. Leépülésének stációit leginkább a lány nyelvhasználatán, verbális gesztusain keresztül érzékeljük, ahogy állapotota romlik, úgy egyre inkább csak akadozva, komoly erőfeszítések árán képes megfogalmazni egy-egy mondatot, és „az út még vezet tovább, lefelé, a teljes elnyelvése felé, amikor már a szavak kimondásával szemben is föladja a küzdelmet”. (43.)

A záró jelenet a virágáros kis-lány feltűnésével még élesebbé teszi a kontrasztot Shaw és Zalán dráma-világa között. Honti felvásárolja az összes rózsát, és valamennyit Lilla kezébe adja. De mi már ismerjük a történet folytatását, és pontosan tudjuk, hogy ebben a gesztusban nyomma sincs valódi érzelmeknek, s nem szól másról, mint hogy temérdek pénzével, alvilági kapcsolataival mindent megengedhet magának.

A *Szása i Szása* (alcíme szerint: *tragikomikus fantáziálás egy elsüllyedt világról*) anynyiban mindenképpen különbözik Zalán legtöbb színpadi munkájától, hogy ideje és helyszíne pontosan meghatározható. 1991-et írunk, a rendszerváltozás küszöbén járunk, amikor a szovjet csapatok elhagyni készülnek Magyarországot. Nem mindenki örül ennek, hiszen a katonák közül többen hozzászoktak az itteni élhető, viszonylag kényelmes körülményekhez, azt viszont nem tudhatták, otthon mi vár rájuk, de nem akartak részt venni az afgán–oros háborúban. Éppen ezért Szása, az egyik ukrán katonatiszt a határszéli településen beköltözik családjával a magyar barátja, Sándor (szintén Szása) udvarán terpeszkedő trágyadomb alá, aki persze nem minden érdek nélkül rejtegeti őket. Miközben ugyanis a laktanyát összehajtogatják, áruba bocsátanak mindent, ami mozgatható, géppuskákat, kézigránátokat, de még tankot is, az üzlet magyar Szásán keresztül bonyolódik, ő pedig komoly hasznot húz ebből, sőt, megcsapolja a Barátság Kőolajvezetékét, s a falu lakói mindennap nála állnak sorba olajért.

Mindkét Szása a maga érdekeit tartja szem előtt, csak túlélni akarnak. Kisserű, jelentéktelen figurák ők, ahogy azt nevük felcserélhetősége is mutatja. Merthogy ebben a darabban csaknem mindenki Szása: Sándor, a felesége, Alexandra, az ukrán Alexander, az ő neje, Alexandra, valamint a gyerekeik. A név mint humorforrás többször előkerül, állandóvá válik a „szászás”, a névazonosság számos félreértést eredményez, sőt, az események odáig fajulnak, hogy a

Szásák házastársait is kicserélik egymás között. Rajtuk kívül felbukkannak a Bélák, a pap és a párttitkár, akik merőben ellentétes eszméket képviselnek. A község plébánosa az egyetlen a helybeliek közül, aki nem volt párttag, míg a másik Béla az előző rendszer haszonélvezőjeként jelentett és fellejtett, amit és akit éppen kellett, a rendszerváltozás idején pedig azon szorgoskodik, hogy a régi hatalmat átmentse, legalábbis az újonnan kialakult viszonyok között is igyekszik biztosítani boldogulását. Az ukrán dezertőr és családja

vesztére tör, meg akarja találni és fel akarja adni őket, miközben a pap segíteni próbál rajtuk, a két fiataalt összeadja, az asszonyt pedig magával viszi a parókiára. A drámában a kivonulást megelőző három nap kaotikus történései sűrűsödnek össze. A szereplők kivétel nélkül abban reménykednek, hogy ezt a rövid időt minden baj nélkül átvésze-lik: „Ezek három nap múlva kivonulnak. Onnantól kezdve minden elfelejtődik, és nyugalom lesz.” (121.)

Zalán nem tagolja felvonásokra darabját, a *Szása i Szása* tizenkét jelenetből áll, s a művet három álm jelenet osztja kisebb egységekre, melyek az ukrán Szása egyre nyomasztóbb rémálmait jelenítik meg, előrevetítve a végkifejletet. Üldözője egyúttal a mindenkor hatalom fenyegetését szimbolizálja. Az álom leírását követően mindig ugyanaz a párbeszéd zajlik le a két Szása között, és ez az ismétlődés arra is utalhat, ahogyan a történelemben, a politikában újakezdődik minden, ami egyszer már lejátszódott.

Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2016

Az apokalipszis táncosai

Kiss Judit Ágnes: *A halál milongát táncol*

Bár nem ez az első regénye, Kiss Judit Ágnes elsősorban költőként ismert a kortárs irodalomban. Az idei Ünnepi Könyvhétre az Európa Kiadónál megjelent könyvének címe is egy korábbi verséből származik. A címben szereplő milonga kifejezés (argentín népzene, tánc vagy táncos est elnevezése) már eleve Latin-Amerikával kapcsolatos asszociációkat ébreszt az olvasóban, és nem is kell csalódnia, hiszen a regény cselekményének helyszíne Argentína, közelebről a tangó és a milonga születésének „bölcsője”, Buenos Aires. A városban belül pedig kétségtelenül a legfontosabb helyszín a Tango Neon nevű bár, melynek törzsvendégei alkotják a szöveg szereplőgárdáját. Ez a kis tér az első laptól az utolsóig nagyon fontos helyszín, sőt, nemcsak helyszín, hanem szervező-elv is, hiszen az egymástól távoli életutakat köti össze, alapot teremtve a különböző korú, temperamentumú, világlátású hősök egymás mellé állításához, sorsaiknak keresztezéséhez: „A Tango Neon nem volt patinás hely, egyszerűen csak jó hely volt, talán a legjobb a városban. Alig néhány éve nyitott, szedett-vedett, félig-meddig felújított, öreg bútorokkal, asztalnak használt varrógépekkel, kopott szövetű fotelokkal rendezték be, színesre festették a falait, udvarán apró kerthelyiség, jobb oldalán meredek lépcsőjű, szűk galéria, kirakata fölött ormóttan neonreklám.” Ennek a térnek rendkívül fontos szerepe van, hiszen egyrészt a nyitottság szimbóluma, teret enged a fesztiválnak és sokféle embert befogad, igazi multikulturális közeg, ugyanakkor zárt is, otthont, valamiféle gyökeret ad törzsvendégeinek, és a befejezésben fizikai oltalmat, menedéket is jelent majd.

A hely tulajdonosa, a homoszexuális Pancho, aki ún. taxitáncosokat (selyemfiúkat) futtat, örök-

be fogadott fia, a Tango Neon vadállati szexualitást árasztó csaposa, Negro, a megöregedni képtelen, 132 éves Lucia Perez, a szerelmes szépfüú Segadrito, az Amerikából voltképpen meghalni érkező szőke szépség, Grace egyenrangú szereplői a könyvnek. Ugyanúgy, ahogyan Gregorio, a tagbaszakkadt, titokzatos fotós, a tenyerén lángot hordozó kisfiú, Cilindro, Laura Marin, a tangó nagyasszonya, a születés és a halál nagy ismerője, a Kék Kagyló recepciós, Lorena és a Tango Neon más vendégei. Hogy a fontosabb 10-12 hős közül nem emelkedik ki valódi főhős, azt a narrációs technika is elősegíti. A történet ugyanis váltott narrációs eljárással bontakozik ki, a hősök egymásnak adják át a szót, hol ez, hol az a szereplő az elbeszélő, és minden váltással nemcsak az elbeszélői hang, hanem a nézőpont is változik.

A sok szálon futó, sokszereplős történet szálait nemcsak a már említett helyszín köti össze, hanem az a tangófesztivál is, melynek megszervezésén a szereplők többsége fáradozik, s mely az előreutalások és jelek szerint nem mindennapi eseménynek ígérkezik. Az ünnep ugyanis furcsa előjelekkel indul, fenyegető csodák, furcsa lények lepik el a várost, angyalok és démonok láthatóak a képeken, különös halálesetek, eltűnések, Isten megjelenése készíti elő azt az apokalipszist,

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2017

„Jobb dolgod van odalent, mint valaha is ide-fent” – mondja magyar Szása ukrán barátjának. (117.) Már önmagában abszurd helyzetet teremt, hogy a fenti világ fenyegető veszélyei elől egy föld alatti bunkerbe húzódnak a szereplők, ráadásul éppen egy trágyadomb alá. (Tegyük hozzá, hogy 1945-ben a beérkező orosz katonák elől ugyanott rejtőztek el a helyi lányok és asszonyok.) A színpadot uraló trágyadomb, tetején a műanyag kakassal jelképpé növekszik. Magyar Alexandra mondja ki, hogy az „élet egy nagy, bűzölgő trágyadomb...” (176.) Erre rímél Oszip keserű gondolata a *Revizor*ról: „szemétdomb az egész világ, bűzölgő-rohadó szemétdomb”. (36.)

Ukrán Szása harmadik álma, ha lehet, az előzőeknél is szörnyűbb, ekkor már a kivégzésére viszik a férfit. Ébredése után megtörik a megszokott rutin, az ismert dialógus nem ugyanúgy zajlik le, ezzel is jelezve, hogy semmi sem úgy történik majd, ahogy elképzelték. Ezen a napon a fiatalok esküvői lakomáját tartják, s előre megünneplik az oroszok kivonulását, pedig azok még nem indultak el. A mulatozás közben észrevétlenül megjelenik pártitkár Béla alakja. „Nem tudni, hogy csinálja, de szinte bokáig látszik, olyan,

mint egy jelenés a magasban.” (176.) Később derül ki, hogy egy harckocsi tetején áll, melynek csőve átüti a kerítést. A laktanyaparancsnok érkezése beteljesíti mindazt a fenyegetést, amit ukrán Szása rémálmaiban átélt, a dezertálásért kijáró büntetés nem marad el. Magyar Szása sorsa pedig Béla párttitkártól függ, nem tehet mást, mint társul kétes üzletéhez, ami voltaképpen az ukrán–magyar maffia kiépítése.

A darab zárómondatában („Baszódj meg... élet...” [186.]) megfogalmazódó csalódás, lemondás, reménytelenség nemcsak Szása és a többi szereplő közérzetét tükrözi, de akár a másik két mű mottója is lehetne, sőt, kifejezi a szerző egész dráma világlátásának kiábrándultságát.

A fent tárgyalt három színpadi alkotás közül kettő már közönség elé került, az *unferlédi* még nem jutott el a színpadig. Csak remélni tudjuk, hogy Zalán Tibor drámái nagyobb befogadókésztségre találnak a magyar színházakban, hiszen olyan kérdéseket tesznek fel az elmúlt negyedszázad magyar (és kelet-közép-európai) viszonyaira vonatkozóan, amelyeket nem kerülhetünk meg, ha szembe akarunk nézni a múltunkkal és jelenlegi állapotunkkal.

Lovas Gábor: Szabad idő, szabad hely (2007; olaj, vászon, 126,5 × 157 cm)

Áll a bál

Garaczi László: Plazmabál

Garaczi Lászlónak kétségtől van humora. Mégpedig egy sajátos *nonsense of humor*. Ez a kifejezés éppenséggel nem arra utal, hogy a humor iránti érzéketlenségből fakadna a komikus hatás, hanem arra, hogy e hatás legfőbb generálója az ész és értelem szerkezeteinek váratlan kizökkenése, illetőleg a hagyományos érzékletek megka-
varása.

Az a fajta költészeti hagyomány, amelyhez Garaczi (az 1986-os *A terület visszafoglalása a madaraktól* című könyv után 30 évvel kiadott!) második verseskötete, a *Plazmabál* csatlakozik, éppenséggel e „nonszensz”, a megszokott értelem útjait megkerülő-átugró (nyelvi) világáról ismer-
szik meg. A magyar nyelvű kortárs irodalomban többek között olyan rokonai vannak, mint Havasi Attila, Keresztesi József vagy Magyar László András, a „light verse” (nem a legprecízebb fordításban „könnyed költészet”) hagyományát, a bökverset és a limerick-lírárt kiválóan átsajátító Kovács András Ferenc, vagy a Lewis Carroll-fordításai révén is ide sorolható Varró Dániel. A 20. századi költészetünkben pedig valóban ele-
gendő lehet ezúttal csak Kosztolányi Dezső „csa-
csi rímeire” („Atlasz: / hanyatlász!”) vagy Weö-
res Sándor játékaire utalnunk. Érdemes azonban megemlíteni a gyerekliára hangzósságra, össze-
csengésekre-kongásokra, többé vagy kevésbé gro-
teszk nyelvi képződményeire és igazi játékoságra építő vonulatát is, hiszen a *Plazmabál* harmadik, *Vadmatek* ciklusa tulajdonképpen a gyerekvers-
minőséget is eléri. A *Kakidal* például jellegében

egyszerre ját-
szik rá a weöresi
Majomországra,
valamint pa-
rodizálja (s így
egyben folytat-
ja) a felforgató,
tabudöntőgető
gyerekvers-ha-
gyományt is:

„Kakiország kakihegyén kakilábon kakastély,
/ kakibányász kakit bányász, kakicsillén barna-
szén, / kakitánc, kakitánc, kakicsillén barnaszén,
/ kakidal, kakidal, bilibe a kakival.” A *Vadmatek*
ugyanakkor az „állatos” gyerekversek kedvelt cso-
portjába illeszkedik meglehetősen sallangmen-
tesen (Weöres tulajdonképpen folklorizálódott
Kutya-tárát és *Birka-iskoláját* is emlékezetünkbe
idézte): „Kinyitott a vadsuli, / egyszeregy a nagy
buli. // Egyszeregy? Egyszeregy? / Nem megy,
nem megy. // A kérdés túl kacifánt, / lamentál
az elefánt. // Zavarban a svábbogár, / szótlanul
álldogál.”

A *Plazmabál*ban tehát feje tetejére áll a világ,
és ez leginkább annak köszönhető, hogy a szavak
is tótágast állnak benne – a legjobb példa talán
erre a *7-es busz balladája*, amely a címszereplő
jármű hirtelen, megmagyarázhatatlan kedély-
változását verseli meg (lám, ismét az a bizonyos
nonsense of humor!): „Hajnaltól esett e különös
eset: / a 7-es busz búskomorságba esett. / Busz-
hisztéria? Valamit szívére vett? / Női szeszély,

Garaczi László: *Plazmabál*, Magvető, 2016

melybe a történet torkollik. A végítélet eljövetel-
lekor kevesen maradnak, mindössze öt szereplő
van jelen, akik bedeszálják magukat a bár falai
közé, és túlélnek az alig túlélhető. A számos törté-
netszál ellenére a regény szerkezete meglehetősen
kiegyensúlyozott, nincsenek ellentmondások, el-
hagyott események, szereplők. Esetleg annyi for-
dul elő, hogy egy-egy történetszál jelentőségét
veszíti, mint például Lucia Pérez története, aki
ellenszegült a halálnak. Az erős kezdőmondat
és a bevezetés (valamint a fülszöveg felvezetője)
után azt hihetnénk, hogy neki valamivel fonto-
sabb szerepet szánt a szerző, mint hogy a halállal
táncolja el végső tangóját.

A tánc szellemében fogant szöveg stílusosan
nem fejezetekre, hanem tandákra (a tangó és a
milonga estek alegysége, pár fordulónyi tánc egy
tanda) oszlik, egészen pontosan öt tandából épül
fel, melyek kisebb számozott részeket foglalnak
magukba. A tánc nemcsak ezért szerves része a
kötetnek, hanem mert tematikusan is a tangó kö-
rül forognak az események, a felbukkanó szerep-
lők szinte mindegyike kiváló tangótáncos, a tánc
áthatja a szöveget, nyilvánvaló, hogy Kiss Judit
Ágnes számára rendkívül fontos és jól ismert
közeg. Nemcsak cselekményszinten kitüntetett
azonban a tangó szerepe, hanem azért is, mert
végig az élet metaforájaként jelenik meg. Aki jól
akar tangózni, annak éppen azokat a dolgokat
kell ismernie (tisztelet, bizalom), melyek az em-
beri kapcsolatok nélkülözhetetlen elemei, akár
táncolunk, akár nem. A történetszálak felveze-
tésében is fontos szerepet kap ez a páros tánc,
hiszen minden emberi sorsot emberi kapcsola-
tokon keresztül mutat meg (ezeknek a kapcsola-
toknak, kis epizódoknak a sokszor novellaszerű
bemutatása egyébként a kötet egyik legerősebb,
legizgalmasabb része). Eszerint egy emberi élet
egy anya-gyerek kapcsolat, egy (vagy több) nő-
férfi kapcsolat, baráti kapcsolatok, elhagyások,
megcsalások, egymásra találások története. Páros
kapcsolatokból felépülő szöveg, a tánc törvényszer-
űségei az életben is működő törvényszerűségek.
Mindezeket túl a halálba táncolás, a klasszikus,
nagy hagyománnyal rendelkező haláltánc motí-
vuma sem vonható ki az értelmezésből.

Latin-Amerika nemcsak a helyszín, a tangó
Mekkája és a milonga miatt fontos a regényben,
hanem mert az irodalmi tradícióban is erőteljesen
és úgy tűnik, szándékoltnak és tudatosan kötődik
az ún. mágikus realizmushoz. Sokkal inkább köt-
hető ehhez a dél-amerikai hagyományhoz, mint

magyar irodalmi előzményekhez. A már említett
többszörös perspektíva mellett rendkívül fontos
közös jegy még a csodák megjelenése a hétköz-
napokban. A csoda, mely nem lóg ki a realitásból,
hanem annak elismert része, megkérdőjelezhetet-
len alkotóeleme. Annak a világnak a megteremté-
se, ahol a varázslat és a valóság közötti határvonal
észrevétlenül tűnik el. A repülő tangótáncos, a 132
éves nő, a tenyerén tüzet hordó kisfiú mind-mind
ezeknek a csodáknak a képviselői. A csak fényké-
peken látható arctalan lények, Isten hangjának
hallhatóvá válása, az utcákat betöltő ismeretlen
eredetű zene egyaránt a márquezi valóságfelfogást
idézik. Ahogyan haladunk a végítélet, a regény
zárlata felé, annál nagyobb hangsúlyt kapnak
ezek a csodás elemek: „Laura Marín elmosolyo-
dott, egy mozdulattal szorosan maga köré tekerte
a szoknyáját, az alját a derekába gyűrte, és lassan
előredőlt. (...) Lebegett. Láttuk a cipője talpát.
Lassan körbevitortlázott a termen, a teste körülbe-
lül mellmagasságban.” A csodák hétköznapiak
tűnő jelenlétén túl *A halál milongát táncol* cselek-
ménybonyolítása is emlékeztet a mágikus realiz-
mus eljárásaira, fordulatossá, izgalmas, nehezen le-
tehető olvasmány. A kis terjedelemben felvillantott
sorsok tablószerűen állnak össze nagy szerkezetű,
minden hős egy külön kis világ, és szinte mind-
egyik izgalmas tud maradni az olvasó számára.
Érdekes, szerethető figurák sorakoznak fel, kí-
váncsiságot és várakozást idézve elő azzal kapcsola-
latban, hogy mégis hova fut majd ki ez az egész.
A regény második felében megváltozik a szöveg
jellege, ott a külön sorsok bemutatásáról a vég-
kifejtet előkészítésére kerül át a hangsúly. Ennek
az apokaliptikus végnek a megjelenítése talán túl
nagy falat, túl sok az előre felvetett kérdés, mely
nyitva marad, nem világos a koncepció, miért is
jön el a világvége, túlzásfolttá válik a szöveg, és
ettől mintha meggyengülne a szerkezet, nem világ-
gos, merre tartunk, mintha egy jó ötlet kissé pon-
tatlan kidolgozása valósulna meg.

Nagyon olvasmányos, szinte letehetetlen szö-
veg Kiss Judit Ágnes regénye, kissé rejtélyesre si-
került befejezéssel. A szerző kiváló mesélő, írói
készségei nem tolatkodnak elének, szinte észrevét-
lenül teszik a dolgukat, szívesen gabalyodunk a
meséjébe, varázsos történeteibe. Kiváló jellem-
rajzok, érdekes hősök, roppant emberismeret jel-
lemzi ezt a terjedelmes regényt, egyedül a lezárás
tűnik túlságosan nyitottnak, valamiféle hiányér-
zetet hagyva az olvasóban. De persze könnyen
lehet az is, hogy éppen ez a cél.

Minimalista körkép

Fekete Vince: A világ újra

Fekete Vince idén megjelent kötete *A világ újra* címet kapta, alcíme pedig: *Válogatott és új versek. Verskeresztmetszet 1995-2015*. A fülszöveget böngészve kiderül, hogy a 2016-ban megjelent *Szélhárfa. 99+1 haiku* nem került bele a válogatásba, valamint Fekete Vincének 2015-ben is megjelent egy válogatott, valamint új verseket tartalmazó kötete (*Vak visszhang*, Sétár Könyvek, Kolozsvár, 2015). Így felmerülhet az a kérdés, hogy milyen mértékben egyeznek meg a két kötet válogatott versei, vagyis ennél a „verskeresztmetszet-nél” igen fontos szerepet kaphat a szerkesztés, a versek tállalása. Maga az alcím visszatérő elem Fekete Vince kötetiben: nemcsak a *Vak visszhang*, hanem korábban a *Jóisten a hintaszékből* (2002) is ezt kapta kiegészítésként, amit költészeti fordulatként¹ is értékelt a kritikai visszhang.

A kötetnek van egy kiadói utószava, amely egyrészt kiragad egyes részleteket a korábbi kötetek értékeléseiből, másrészt kijelöli a jelen válogatás szerepét: „szűkített keresztmetszet-szerű válogatás, reprezentatív összeállítás a kortárs magyar költészet egyedi hangú, erőteljes hatású költőjének egyre jelentősebbé teljesedő költészetéből. A kiadó nemzetközi CONFLUX sorozatában megjelenő kötet idegen nyelvű kiadásai is ennek az összeállításnak a szerkezetét követik.”² Az utolsó mondatot azért is emelném ki, mert nyilvánvalóvá teszi, hogy a válogatás távolabbi célja, hogy Fekete Vince költészetét nemzetközi szín-

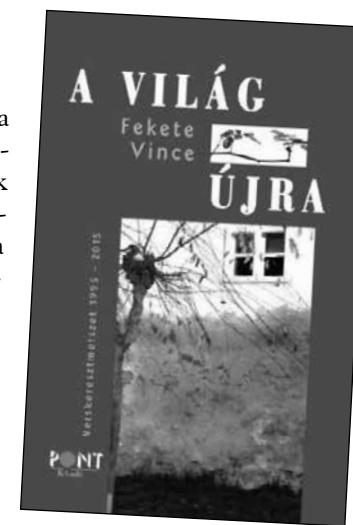
1 Többek között: PRÁGAI Tamás, *Fekete Vince: Jóisten a hintaszékből*, Kortárs, 2004/4; PÉCSI Györgyi, *Megállított idő. Fekete Vince: Védett vidék*, Kortárs, 2010/10.
2 FEKETE Vince, *A világ újra. Verskeresztmetszet 1995-2015*, Bp., Pont, 2017, 122.

életét megunta? / Útvonalat cserélne trolira, metróra? / Vagy csak bal kerékkel kelt?” S míg az idézett nyitó strófában a némiképp megbolydult világon csodálkozik el a versbéli beszélő, találgatva a történetek értelmét, az olvasónak, aki persze természete szerint gyanakvó is, az juthat eszébe, hogy a *buszkomorság* magyarázata talán épp a *busz* és *bús* szavak kísértő összeborulásában rejlik. De már érkezik is a második versszak, egyre inkább kábító összecsengéseivel: „Lágy-mányoson hűtőrácsát lógatta, / körtéren páras ablaka könnybe láb’, / jobb, ha nem is vallatja őt sofőrje, / a nyakigláb Porkoláb / Lajos.” Mennyi láb van itt, s mind a másé! A kissé megzakkant busz hatása gyorsan átsugárzik a belső és a külső világra egyaránt: „a rakparton ríttak kopasz fák, / hasában az utasok lelombozódtak”. Látjuk, hogy milyen finoman szállingóznak egymásba az ingó hangok és az ingatag jelentések: az r-ek vezérfonalán haladva az utasok is szép lassan fává változnak azáltal, hogy a gyökerében metaforikus, hétköznapi kifejezés – lelombozódik – a korábbi sor fáinak fényében-hangjában újra szó szerinti értelméhez tér vissza, s e nyelvi térben azonmód bús lesz mindenki, a busz, a fák, az utasok. S ezen túl a tömegközlekedési eszköz emberiesülése hasonló folyamatokat, átváltozásokat indít el: a növények sírni kezdenek, míg az emberek nem könnyet, hanem – a szóképben – szomorúan lombot hullatnak. S hogy ne maradjanak a műfaji keretek sem óvatlanul szabályosak, arról gondoskodik a búbánatot oldó, tragikumot elengedő zárlat. Izgalmas zsánervagyület *A villa és a kés* is, amely a tréfás, verses gyerekmeséket házasítja össze a balladás jelleggel, jóllehet ez nem tragédia, hanem (romantikus) komédia dalban elbeszélve.

A különféle kivégzési módokat kacéran elősoroló *Alvarez* magát a káoszt is igyekszik meg eleveníteni, nem véletlenül épp ezt a szót fogja közre a zárósortban két, poétikailag sűrűre préselt kép: „szívodú, káosz, velőmagány”. Ismerősen borzongató, otthonosan idegen groteszkséget tálal élénk a *Hasítás* című vers, amelyben izgalmas össze nem illéssel kerül egymás mellé az állati-naturális („tekergeti puha nyakát a poszáta”, „[e]gy éhes állat ölni járt erre”) és a

dologi-gépi („az irtáson szikrázó fémkobold”, „krómacél test”, „rég kiégett Honda Accord”), és alkotnak olyan teret, amelyben igazán egyik sem ragaszkodik a határaihoz („kihuny a reflektor, meghal a Hold”). Mindeközben: „a fakéregben hajtú rezeg”. A nonszensz jellegű költészet egyik legfontosabb tapasztalata lehet az, hogy a radikális és különös nyelvi formák föllazítják a dolgok, lények, jelenségek határait, mintha csak egymásra rétegződnének, vagy egymásba hatolnának. Ennek a jelenségnek is metaforája a kötetcímadó versben szereplő „plazma”, az anyag negyedikutas állapota, mely sem nem szilárd, sem nem illékony, sem nem folyékony, de az összesűrűsödő időben mindegyikből hordoz valamit („Laza plazmától duzzad a test, / a kontúrokat többé ne keresd”). (Magát a *Plazmabál* című szöveget egyébként leginkább egy kilencvenes évekből alter-rock zenekar frontemberének torkában tudom elképzelni, amint gyorsuló tempóban és növekvő hangerővel üvölti bele valamelyik nyáréjszakába.)

Több költeményről érdemes volna még részletesebben szólni, mint például a Babits Mihály *Mozgófényképével* (akár iskolai összehasonlító értelmezések során is) összevethető *Forgatásról* („most jön a sortűz, sok drága seb lesz, / és szájjárba szédül a főhős: / szakrális szerep-e belesírni a hűs, / aranyos szélbe?”), a városlíra hagyományait folytató *Kispestről* („Pocsolyában levélmorzsza, / mint egy kereszt, mint egy heg, / mintha minden arról szólna, / hogy ne szeresd Kispestet.”), vagy az egyszerre parodisztikus és mégis komoly-szép haikuciklusokról („macskaléptekkel / jár, s örködik fölöttes / a vas és az érc.”). A *Plazmabál* mintha lírai viszontválasz lenne arra a fordulatra, amely a legutóbbi kisregénye, a *Wünsch híd* esetében volt megfigyelhető, e prózai mű ugyanis kevésbé él a lemur-ciklus korábbi darabjaira jellemző humorral és iróniával (nyelvezete ugyanakkor elmozdul időnként a lírai felé). A most recenzeált verseskötvet olvasva arra gondolhatunk, hogy Garaczi László a melankolikusabbra hangolt próza után ezúttal a költészeti formában mutatta meg mindazt, amit a játékról, a nyelvi csűréről-csavaráról és a szánk sarkát bontó nevetésről tud.

Pont Kiadó, Budapest, 2017

ten tegye ismertté, a gyűjteménybe válogatott szövegek lehetnek azok, amelyek legjobban képviselhetik a szerző eddigi munkásságát.

Összehasonlítva a 2015-ben megjelent *Vak visszhangban* közölt anyaggal, jelentős különbség van az első két kötet szerepeltetésében. Úgy tűnik, a szerkesztés során nagy mértékben karcsúsítottak a versanyagot, viszont új szöveg nem került a mostani válogatásba, így az alcím felemás érzéseket kelthet, hiszen a legfrissebb szövegek mind szerepeltek a 2015-ös kötetben is. A cím ennek tudatában értelmezhető irányzékként: egy költői világot ismerhet meg még egyszer az olvasó, bár talán a kronológiai sorrendet meg lehetett volna változtatni. Azonban *A világ újra* megtartja a köteteket, valamint a ciklusokat is az egységek kialakításakor, ezáltal a versek olvashatóak időrendben, az olvasó megismerheti azokat a fordulatokat, váltásokat, amelyek Fekete Vincét kötetről kötetre foglalkoztatták.

Ezt a technikát annyiban érzem problémásnak, hogy az első két kötet, a *Parázskönyv* (1995) és az *Ütköző* (1996) mindössze néhány szöveggel szerepel a válogatásban, ez kifejezetten látványos az *Ütköző* esetében, amelyből három verset olvashatunk. Ezek a szövegek súlytalannak látszanak

a későbbi munkákhoz képest.³ Noha a ciklikus elrendezés, a tudatos szerkesztettség a korai kötetekre is érvényes, ez nem érzékelhető az itt közölt szövegekből, amelyek inkább mutatványként hatnak.

A 2002-es *A Jóisten a hintaszékéből* válogatott szövegei azokat a jellegzetes megoldásokat, témákat képviselik, amelyek meghatározóak Fekete Vince költészetében, például az irodalmi hagyomány markáns jelenlétét, vagy a táj szerepeltetését. A pályakezdő versek is kapcsolódnak ezekhez a témákhoz, például a *Csüttörtök*, amely Dsida Jenő *Nagycsüttörtökének* átirata, vagy a *Mint egy vízészen*. Az újabb szövegek között találkozunk még Dsida-áttirattal, így a *Tízparancsolattal* olvasható együtt a *Széljegyzetek*, amely amellet, hogy mottójában mutatja meg a referenciaszöveget, annak a töredékeit pótolja ez a szöveg. Az áttirat Fekete Vincénél mindenképp szoros szövegi kapcsolatot jelent, egy szövegnél nem korlátozódik egyetlen szerző parafrázálására, sokszor összefonódnak a különböző költői világok. A verseskötetet böngészve feltűnhet, hogy az irodalmi hagyomány Fekete verseiben leginkább a nyugatos szerzőket és az erdélyi lírikusokat jelenti. A Lövétei Lázár Lászlónak ajánlott *Film* Babits Mihály *Ősz és tavasz közöttjén* idézheti meg az olvasó számára, leginkább a természeti képek használata révén. Babits mellett Kosztolányi Dezső (*Kérdés*), Radnóti Miklós (*Tajtékos még*) szövegei fontos viszonyítási pontokat adnak az olvasás során, noha természetesen nem csak innen használ pretextusokat a szerző, a már említett erdélyi líra jelenti a másik jelentős hagyományt Fekete Vince költészetében (például *Tízezer éj*).⁴

A *Piros autó lábnyomai a hóban* (2008) gyermekvers-kötetként⁵ jelent meg, ezzel kapcsolatban érdekes a válogatás során szükségszerűen megváltozott prezentáció. Az eredeti kiadás végig illusztrált, a versek egy kislány élményeit közvetítik napló formájában, tulajdonképpen egy lineáris történet bontakozik ki a ciklusokban, amelyből ide az első kettőt válogatták be a szerkesztők. Megkapó a versek tónusa, amely kifejezetten szikár, a gyermekversektől talán kissé

idegenül hathat. Az a döntés, hogy az illusztrációkat elhagyták, felerősíti azt, hogy itt gyerek- és felnőttversekről van szó. Olyan szituációk jelennek meg a versekben, amelyek felforgatják a tradicionális értelmezését a gyermek születésének, a születésre várakozásnak, vagy akár a szerelemnek. Erre példa *A helyzet...*, a *Szerelmes vagyok...*, vagy az *Eljegyzés, polgári, esküvő*: „Nem úgy, mint a mesékben, ahol / akik szeretik egymást, a királylány / és a királyfi rögtön egymáséi lesznek” (36). A gyermeki hang a versekben az apa és anya kapcsolatát titkokkal teli viszonyként ábrázolja, a harmadik ember jelenléte a megcsalást emeli be a versekbe. A formálódó család kezdeti nehézségeit érzékelteti a gyermek által természetesen használt apám-anyám megjelölés mellett Judit ismétlődő felbukkanása.

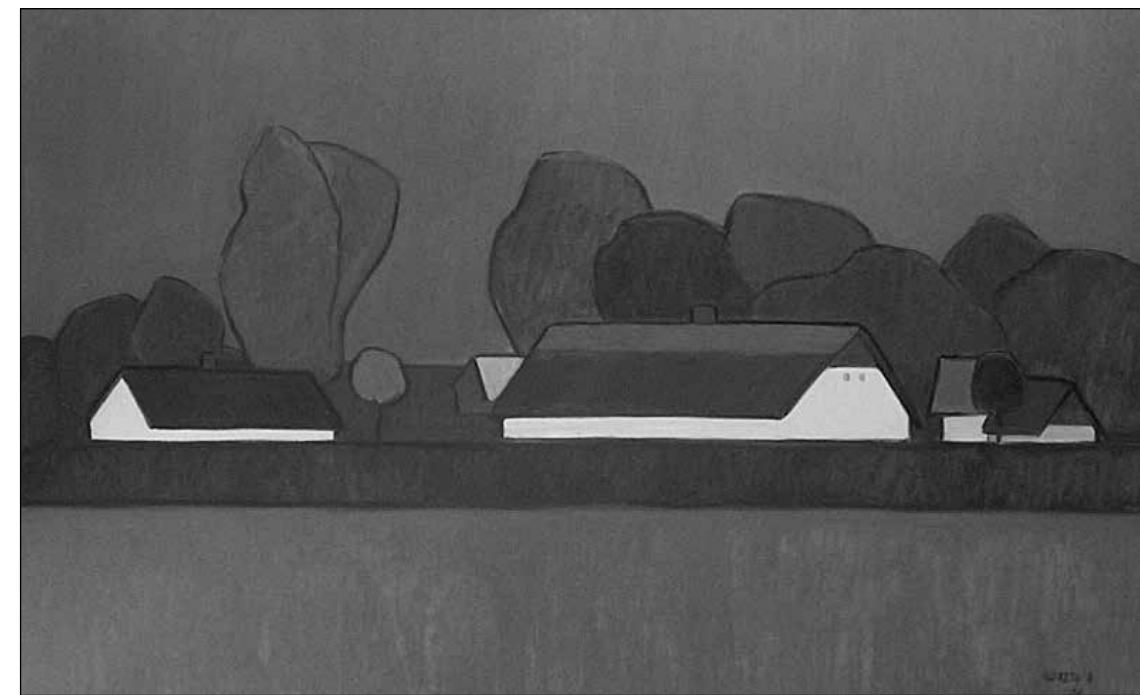
A *Védett vidék*, ahogy a címe is mutatja, a személyes tereket, vidéket tette meg központi témának, amely alapvetően eltér az eggyel előbbi kötetbe került szövegek megszólalásmódjától, amelyet a dialogicitás jellemez, és az emberi kapcsolatok dinamikáját járja körül. Ezek a szövegek a tájlírat pozicionálják újra. Az ide tartozó szövegeket a *Két variáció* foglalja keretbe, a természet körforgásának témáját feldolgozva. Az egységet kiemeli az illusztráció is, mivel másik kötethez nem kerültek képek: csupasz falat keretez balról egy kopárabb fa néhány zöld levéllel. Ez a fénykép színesben látható a borítón, amit Dali Endre tervezett. Mottóként Szabó Lőrincet idézi meg Fekete, *A hitetlen büntetéséből* vett idézet került a versek elé.

A *Vargaváros* címet viselő ciklus új verseket tartalmaz, Fekete Vince már elég régóta dolgozik ezeken a szövegeken. A szövegek többsége a hagyományokhoz kapcsolódik, legyen az vallási, irodalmi, avagy személyes, hiszen ezek a versek szorosan kapcsolódnak Kézdivásárhelyhez, amely Fekete Vince szülővárosa, a települést a céhek, vargák, udvarterek városának tartják. A nyitóvers (*A kőműves fia*) mottója a Most segíts meg Mária kezdetű imádság egy sora, amely a Mindenkor segítő Szűz Máriához szól. Másik nevén Segítő Boldogasszony, akihez eredetileg a török elleni harcokban fordultak könyörgéssel, majd az oltalomért, védelemért fohászkodók. A háborút, a járványt és az éhínséget csak az ő segítségével tudta távol tartani, így pestis idején is hozzá fohászkodtak; a lírai én sem véletlenül szólítja éppen a Csíksomlyói Szűzanyát, amelyhez szintén több csodás gyógyulás köthető.

A vers a bűnbánó fohásza, hiszen „hogy *felnöven*, majd félszáz esztendőket így / megérjek *háládatlanul*, / csak alig *gondolva tereád*, Szűzanyám!” (89) A vers egyértelműen összeolvasható Babits Mihály *Balázsolásával*, azonban Fekete Vincénél gyermekkori emlékként marad meg a lírai én számára minden égi támogatás, amit Szűz Máriától kapott. Akkor nagymamája fordult imával a Szűzhöz, ő volt a közvetítő. A lírai én most, évtizedekkel később került abba a helyzetbe, hogy ismét fohászkodjon, immár saját gyermekei érdekében. A könyörgés fokozatosan alkudozásává, majd megnyugvássá szelődül: „Szépen könyörgök, Csíksomlyói Szűzanya, / segíts rajtam, mert még soha / nem voltam ilyen nagy bajban [...] Segíts meg, kérlek, Szűzanya, úgy szeretnék / még gyermekeimmel hegyek / és völgyek, dús lankák, sűrű erdőségek, / a környező vidék ölni / járni gombászni, gyógynövényért, vagy csak úgy, / kedvünkre kószálni [...] Segíts! Te már mindent tudsz, azt is tudod tán, / hogy bizton segítesz-e [...] Csak egy jelet adj, s benne nyugalmaimat / megtalálom, csak egy jelet.” (90-91). Nem ez az egyetlen Mária-vers, a *Mária, anyácska* tömörebb formában gondolja újra az imaformát.

A régmúlt, az emlékezés mozzanata jelenik meg a *Stairway to Heaven*-ben és a *Szárnyvonal*-ban. Az előbbiben az egykori eseményeket, hangulatokat egykor volt útvonalak újbóli bejárása hívja életre, azonban mindez illúzióknak bizonyul: „hát igen, / és városokban jár, amelyek / már nem / ugyanazok többé a / parkokban, bisztrókban, vendéglőkben, / az üres csónakokban, kis garniszállók, / motelek és panziók falai között / kapja fel – hiába – egy-egy ismerős / hangra a fejét...” (105). A *Szárnyvonal* esetében a vonat mozgása, a fel- és leszálló utasok, az állomások váltakozása alakítja ki a veszteség képeit. A leszállás, az állomások kiszámítható ideiglenessége járul hozzá a vers elégikus hangneméhez, amelyben csupán egy-egy sor jelzi a személyességet.

A *világ újra* válogatása sokféle hangot és változatot tár az olvasó elé Fekete Vince lírájából, valóban reprezentatív igényű kötetről beszélhetünk. A gyűjtemény azt nyújtja, amit a kiadó utószava ígér: szűk keresztmetszetet Fekete Vince lírájából. Noha a válogatás kissé aránytalan szerkezettel bír, *A világ újra* pont annyi ízelítőt nyújt Fekete Vince költészetéből, hogy az olvasót a válogatás alapjául szolgáló kötetek megismerésére készítse.

Koszta Rozália: *Ajtósfalva* (1980; olaj, farostlemez; 60 × 80 cm)

³ Hasonló észrevételt tett a *Vak visszhang* válogatásával kapcsolatban LAPIS József: *Fővonal* (Fekete Vince: *Vak visszhang*), Eső, 2016/1.

⁴ Ezekről részletesebben szól például a *Védett vidék* esetében: KARÁDI Zsolt, *Hideg lesz lent és vaköjtét* (Fekete Vince: *Védett vidék*), Eső, 2012/1.

⁵ A kötet alcíme: *Versék felnőtteknek és gyerekeknek*

Az előző számunk tartalmából

Vörös István, Bertók László, Fecske Csaba, Varga Imre, Farkas Wellmann Éva, Ármos Lóránd, Iancu Laura, Szita Szilvia, Lackfi János, Filip Tamás, Nagy Zsuka versei

Oravecz Imre, Ferdinandy György, Hajós Eszter, Szakács István Péter prózája
Jánosi Zoltán, Falusi Márton, Pécsi Györgyi tanulmánya Csoóri Sándor költészetéről

Passuth Krisztina tanulmánya Pátkai Ervin művészetéről

Színházi szemlék (POSzT, TESZT, Békéscsabai Jókai Színház)

Kritikák Szálinger Balázs, Kürti László, Ács Margit, Kun Árpád, Lator László kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.